

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ТАЪРИХ, БОСТОНШИНОСӢ ВА
МАРДУМШИНОСИИБА НОМИ АҲМАДИ ДОНИШ**

ВБД:003.23+655.53 (575.1) (09)

Бо ҳуқуқи дастнавис

АЗИЗХОНОВА РУХШОНА ГУЛБОЗХООНОВА

**ТАЪРИХИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ЗАВОДИ СЕМЕНТИ
ДУШАНБЕ (1942- 2021)**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии докторифалсафа (PhD), доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D020300 - Таърих (6D020301- Таърихи ватанӣ)**

**Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои таърих
Абдурашитов Фозил Маматович**

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

НОМГЎЙИ ИХТИСОРҲО	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ I. ҒАЪОЛИЯТИ ЗАВОДИ СЕМЕНТБАРОРӢ ДАР ДАВРОНИ ШУРАВӢ (1940- 1990)	25
1.1. Заминаҳои таърихӣ ва табиӣ ба вучуд омадани корхонаи семент дар ш. Душанбе	25
1.2. Рушди истеҳсоли семент дар давраи баъдичангӣ ва аҳаммияти он дар пешрафти соҳаи сохтмон ва саноат	41
1.3. Омода намудани кадрҳо	74
БОБИ II. АЗНАВСОЗИИ ИСТЕҲСОЛОТ ДАР ЗАВОДИ СЕМЕНТБАРОРӢ ДАР ШАРОИТИ НАВИ ИҚТИСОДӢ (ОХИРИ АСРИ XX- АВВАЛИ АСРИ XXI).	107
2.1. Ғаъолияти корхонаи семент дар шароити нави иқтисодӣ	107
2.2. Нақши заводи сементбарорӣ дар таъмини корхонаҳои иншоотҳои азими Тоҷикистон	128
2.3. Дигаргуниҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ дар ҳаёти коргарони корхонаи истеҳсоли сементи ш. Душанбе	135
ХУЛОСА	149
НОМГЎЙИ АДАБИЁТ	155

НОМГЎЙИ ИХТИСОРҲО

КМ – Кумитаи Марказӣ

КИМ – Кумитаи Иҷроияи Марказӣ

ШКХ – Шӯрои Комиссарони Халқӣ

КМ ҲК(б) Тоҷикистон – Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии
(болшевикони) Тоҷикистон

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравӣ Сотсиалистӣ

ҶХШБ – Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро

ҶХШХ – Ҷумҳурии Халқии Шуравии Хоразм

ҶШФСР (РСФСР) – Ҷумҳурии Шуравии Федеративии Сотсиалистии

Россия

ҶМШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии

Тоҷикистон

ҶШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон

КМ ҲК (б)-и Ўзбекистон – Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии
(болшевикони) Ўзбекистон

КМ ВКП(б) (ҲКУ(б)) – Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии

Умумииттифоқии болшевикон

ВМКБ – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

ҲКИШ (КПСС) – Ҳизби Коммунистии Иттиҳоди Шуравӣ

ФР – Федератсияи Россия

Ревком – Кумитаи инқилобӣ

ВЦСПС (МУШИК) – Маркази Умумииттифоқии Шӯрои Иттифоқҳои

Касаба

СТО (ШММ) – Шӯрои меҳнат ва мудофия (Совета Труда и обороны)

ШКХ – Шӯрои Комиссарони Халқ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Саноат соҳаи калидии ҳар як кишвар дар замони муосир мебошад. Истеҳсолоти саноатӣ пешбарандаи иқтисоди миллӣ, таъминкунандаи шуғли аҳоли, сарчашмаи даромади буҷети давлатӣ ва дар маҷмӯъ, омили муҳимтарини ҳалли масъалаҳои иқтимоӣ мебошад. Вобаста ба нақши саноат санаи 14-уми октябри соли 2020 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони соҳаи саноати кишвар чунин иброз доштанд, ки «дар шароити имрӯзаи пешрафти иқтисодӣ соҳаи саноат яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди миллӣ маҳсуб ёфта, таъмин намудани рушди он яке аз вазифаҳои афзалиятнок ба шумор меравад»¹. Воқеан, саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон – роҳи асосии таъмини рушди устувор мебошад. Зеро Тоҷикистон аз лиҳози захираҳои табиӣ, шароити ҷуғрофӣ ва дигар заминаҳои иқтисодӣ дорои шароит ва имкониятҳои зарурӣ буда, метавонад дар як давраи кӯтоҳи таърихӣ ба яке аз кишварҳои саноатии пешрафтаи минтақа табдил ёбад.

Маҳз, бо истифода аз имкониятҳои табиӣ ва афзудани талабот ба масолеҳи бинокорӣ аҳаммияти бунёди корхонаҳои истеҳсоли семент дар ҶШС Тоҷикистон ханӯз дар солҳои сиюми асри гузашта татбиқ гардида, омили рушд намудани саноати мазкур дар ҳаёти мамлакат мегардад.

Дар Тоҷикистони пеш аз инқилобӣ саноати семент вучуд надошт. Он ҳамчун соҳаи калони маҳсус дар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ ба вучуд омад. Шурои Комиссарони Халқи Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ дар қарори худ аз 1 апрели 1935 дар шаҳри Душанбе сохтани заводи сементро пешбинӣ кард. Вале то Ҷанги Бузурги Ватанӣ он сохта нашуд. Ҷумҳурӣ сементро аз дигар минтақаҳои мамлакат мегирифт.

¹ Минбари халқ. - № 139. - 15 октябри соли 2020.- С.- 2.

Бо кӯшишҳои роҳбарияти ҶШС Тоҷикистон ва дастгириҳои Ҳукумати Шуравӣ 6 декабри соли 1942 дар шаҳри Душанбе заводи семент ба кор даромад. Дар як давраи ҳассоси таърихӣ, яъне солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ ниҳоят корхонаи истеҳсоли семент ба истифода дода мешавад. Соли 1945 нахустин заводи сементбарории Тоҷикистон бо иқтисодии пурраш ба кор даромад, ки дар ҳаёти ҷумҳурии тамоман як дастоварди ғайриинтизор маҳсуб меёфт.

Минбаъд бо сипарӣ гардидани солҳои душвори ҷанг корхона ба маҷрои пурраи рушди худ ворид гардида, дар як давраи кӯтоҳи таърихӣ ба яке аз корхонаҳои азими саноатии мамлакат табдил ёфт. Дар тараққиҳои босуръати саноати сементи Тоҷикистон Қарори Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Иттифоқи Шуравӣ ва Шурои Вазирони ИҶШС «Оид ба тадбирҳои минбаъд таъмин намудани тараққиҳои саноати семент ва бехтаргардонии кори он» аз 27 апрели 1957 аҳаммияти калон дошт. Мувофиқи ин қарор Заводи сементи Душанбе аз нав мучахҳаз ва васеътар карда шуд. Соли 1960 дар ин завод хати сеюми технологӣ ба кор даромад. Сентябри соли 1960 навбати якуми заводи нави сементи Душанбе ба кор даромада, соли 1962 дар заводи нави Душанбе хати дуюми ва дар заводи якуми сементи Душанбе хати нави технологӣ ба истифода дода шуд.

Дар давраи фаъолияти худ корхона дар ташаккулёбии синфи коргар дар Тоҷикистон, ба ҷойи кори доимӣ таъмин гардидани ҳазорон нафар шаҳрвандон, бехтар гардидани сатҳи иҷтимоии ҷомеа, рушди иқтисодии мамлакат ва таъмини иншоотҳои муҳим ва хусусияти стратегидошта бо масолеҳи сохтмонӣ, пеш аз ҳама семент нақши босазо гузоштааст.

Корхонаи мазкур ду давраи сифатан нави фаъолият, давраи Иттиҳоди Шуравӣ ва замони истиқлолро аз сар гузаронидааст. Дар давраи якум корхона дар як шароити сангин, яъне солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ бунёд гардида, новобаста аз норасоии қувваи корӣ, нарасидани

мутахассисон, хусусан кадрҳои маҳаллӣ, хуб набудани шароити меҳнатию маишии коргарон, ба воситаи қувваи даст иҷро гардидани баъзе аз равандҳои истеҳсолот ва монанди он оҳиста- оҳиста аз вазъият баромада, аллақай дар ибтидои солҳои шастум бо сохта ба истифода додани хатҳои нави истеҳсолот, оташдонҳои даврзанандаи азим ва ба воситаи технологияи муосир ба роҳ мондани раванди истеҳсолот онро ба яке аз коргоҳҳои азими саноатӣ табдил медиҳад. Аллақай дар ибтидои солҳои ҳаштодум корхона ба авҷи тарққиёти худ расида, нақши он дар инкишофи иқтисодии мамлакат ва сатҳи иҷтимоии ҷомеа беш аз ҳама назаррас арзёбӣ мегардид. Дар ин давра ҳаҷми истеҳсоли семент дар як сол беш аз як миллион тоннаро ташкил медод, ки ин нишондиҳанда дастоварди беназир дар таърихи саноати кишвар маҳсуб меёфт. Дар баробари рушди истеҳсоли семент ва дигар масолеҳи сохтмонӣ дар солҳои охири мавҷудияти Иттиҳоди Шуравӣ ҶШС Тоҷикистон ба яке аз ҷумҳуриҳои саноатӣ – аграрӣ табдил ёфта буд. Дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ҳиссаи маҳсулоти саноатӣ нисбат ба маҳсулоти кишоварзӣ зиёд буд.

Аҳаммияти илмӣ-таърихии масъалаи мазкур аз он иборат аст, ки бо рушди устувори саноати семент дар ҷумҳурӣ дар замони Иттиҳоди Шуравӣ иншоотҳои азим - НБО-ҳои Норақ, Сарбанд, Бойғозӣ, Кайроқум, Роғун, Сангтӯда, Заводи алюминии тоҷик ва даҳҳо заводу фабрика, инфрасохтори манзилӣ-маъмурӣ бунёд гардиданд, ки онҳо дар рушди саноатикунонӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ нақши калон доранд.

Давраи дуҷуми фаъолияти завод, чун солҳои ифтитоҳёбии он, давраи ҳассос ба ҳисоб меравад. Аз оқибатҳои харобиовари ҷанги таҳмилии шаҳрвандии солҳои 1992-1997, ки Тоҷикистони тозатаъсисро ба вартаи парокандагӣ нобудӣ таҳрик менамуд, корхонаи мазкур низ дар қанор намонда, чун дигар соҳаҳои хоҷагии мамлакат ба вазъияти мураккаб мувоҷеҳ мегардад. Баромада рафтани мутахассисони соҳа аз ҷумҳурӣ,

катъ гардидани робитаи корхона бо хориҷи мамлакат, ғорат гардидани техникаву лавозимоти корхона ва ғайраҳо корхонаро ба ҳолати қарахтӣ оварда мерасонад. Бо барқарор гардидани ҳокимияти конституционӣ тавачҷуҳи ҷиддии роҳбарияти олии мамлакат ба корхона равона мегардад ва дар як муддати кӯтоҳ хисороти расида бартараф ва он дубора ба маҷрои рушди худ ворид мегардад. Имрӯз тамоми иншооти муҳимми давлатӣ ва хусусияти стратегидошта ба мисоли НБО-и Роғун, ки дар ҷаҳон яке аз азимтарин иншооти обию барқӣ маҳсуб меёбад, маҳз бо сементи заводи мазкур бунёд карда мешавад.

Аз ин лиҳоз, аҳаммияти дигари омӯзиши мавзуи мавриди пажӯҳиш дар он зоҳир мегардад, ки аз як тараф корхонаи мазкур дар тули фаъолияти беш аз ҳаштодсолааш тавонистааст дар рушди иқтисод ва саноат саҳмгузор бошад ва аз тарафи дигар, бидуни баррасии таърихи фаъолияти он, ки бо таърихи яқасраи Тоҷикистон ҳамвора печида аст, наметавон таърихи ташаккули саноати Тоҷикистонро ба таври бояду шояд матраҳ намуд. Ба ибораи дигар, таҳқиқи фаъолияти корхонаи сементи Душанбе, ки ҷузъи муҳимми таърихи саноати Тоҷикистон маҳсуб меёбад, имкон медиҳад то саҳифоте чанд ба ҳазинаи таърихнигории ватанӣ зам гардад.

Мубрам будани мавзӯ боз дар он зоҳир мегардад, ки дар остонаи ҳадафи чоруми стратегӣ саноати семент боз ҳам аз соҳаҳои муҳим аз лиҳози имкониятҳои ҷуғрофию захираҳои табиӣ барои саноати мамлакат ба ҳисоб меравад, ки аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ зери тавачҷуҳи бевоситаи Президенти кишвар қарор дорад. Дар ин замина бо ҷалби сармояи хориҷӣ, ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо ташкилотҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ як қатор корхонаҳои бузурги сементбарорӣ сохта ба истифода дода шуд, ки ҳаҷми истеҳсоли сементро даҳ маротиба афзун намуд. Ҳамин тавр, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо кишварҳои шарикони стратегӣ ва ҳамҷавор, ба мисли Ҷумҳурии Халқии Чин, Ҷопон, Қазоқистон ва Ёзбекистон корхонаҳои дигари истеҳсолкунандаи

сементро сохта ба истифода дод, ки истехсоли солонии семент ба 4,7 миллион тонна, яъне се баробари талаботи солонии Тоҷикистон расид. Аз ин миқдор- 4,7 миллион тонна, ки ҳамагӣ 1,5 миллион тонна талаботи солонии кишвар аст, дигар 3,2 миллион тонна ба хориҷи мамлакат содирот шуда истодааст, ки ин дар маҷмӯъ беш аз 70 миллион доллари ИМА-ро ташкил медиҳад. Дар ояндаи наздик соҳаи мазкур, ки рушди он дар шароити ҷуғрофии Тоҷикистон басо қулай аст, аз соҳаҳои афзалиятнок ва яке аз сердаромадтарин махсуб хоҳад ёфт.

Омили дигаре, ки моро барои омӯхтани мавзуи мазкур водор сохтааст, дар илми таърихнигории тоҷик ба қадри кофӣ ва дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ нагаштани он мебошад. То ин дам ба ҷуз аз мақолаҳои ҷудогона дар ин самт пажӯҳиши ҷиддӣ сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, таҳқиқот дар доираи мавзуи рисола имкон медиҳад, ки таърихи ташаккул, рушд ва дурнамои саноати семент, хусусан бузургтарин корхонаи семент дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шавад. Ҳамзамон, омӯзиши мавзӯ барои муайян намудани нақши саноати мазкур дар иқтисодиёти кишвар, мавқеи Тоҷикистон дар роҳи истехсол ва содироти семент ва ниҳоят ба кишвари саноатии содиркунанда дар минтақа табдил ёфтани ҷумҳурӣ бағоят муҳим аст.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Тавре, ки аз таҳлили таърихнигории мавзуи мавриди пажӯҳиш бармеояд, саноат фарогири масоили муҳимми таърихи муосири Тоҷикистон махсуб меёбад. Аммо таърихи маҳсулоти сохтмонӣ ва аз он ҷумла семент ба ҳайси як мавзуи мубрам аз ҷониби муҳаққиқон ва мутахассисон ба риштаи таҳқиқ кашида нашудааст. Аз рӯи натиҷаи таҳлили таҳқиқи мавзуи мазкур дарачаи омӯзиши онро дар қисмати мазкур ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудем.

Гурӯҳи якумро асарҳо, паёмҳо ва суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон¹ ташкил намуда, ҳамчун нуктаҳои асосӣ дар пешрафти соҳа маҳсуб мешаванд.

Гуруҳи дуҷум осори илмии муҳаққиқон ва донишмандону мутахассисони соҳаро дарбар мегирад². Дар осори А.Н. Люсов³ ва И. А. Гришманов⁴, Ш.М. Соломонов⁵, Б.С. Третьяков⁶, М. Садуллаев⁷, А. Хошмухамедов⁸ масоили сохтмон ва саноат ва аз он ҷумла фаъолияти корхонаҳои семент ва дигар масолеҳи сохтмонӣ дар ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон маълумот оварда шудааст. Мавриди зикр аст, ки китоби таҳиянамудаи собиқ директори генералии корхона Парто Сатторов таҳти унвони “Цемент – хлеб строительства” аз осори илмии муҳимми таърихи ташаккули сементи тоҷик ба ҳисоб рафта,

¹ Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.1. – 512 с., Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.2. – 430 с., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.04.2004) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/198> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)..., Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017); Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон – тақдирбахши сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистон. Маҷмӯи паёмҳо. – Хучанд: Хуросон, 2019. – С. 156-158.; Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолият неъматӣ бебаҳост // Э.Раҳмон – Душанбе: Шарқ и озод, 2001- С.34.

² Люсов, А. Н. Цементная Союза Советских Социалистических Республик СССР. Состояние и перспективы развития. – М., 1974. – 227 с.; Материалы к истории таджикского народа в советский период, - Душанбе, 1954; Об итогах выполнения пятого пятилетнего плана развития СССР и союзных республик на 1951-55 годы. Сб. мат-лов. – М., 1956; Гришманов, И. А. Промышленность строительных материалов на рубеже новой пятилетки. – М., 1971. – 63 с.

³ Люсов, А. Н. Цементная Союза Советских Социалистических Республик СССР. Состояние и перспективы развития. – М., 1974. – 227 с.

⁴ Гришманов, И. А. Промышленность строительных материалов на рубеже новой пятилетки. – М., 1971. – 63 с.

⁵ Соломонов, Ш.М. Развитие социалистической промышленности Таджикистана (1917-65 гг.).- Душанбе, 1967. – 382 с.

⁶ Третьяков, Б.С. Развитие промышленности в Таджикистане за годы советской власти и перспективы его дальнейшего развития. – Сталинабад, 1957. – 17 с.

⁷ Садуллаев, М. Таджикский народ в борьбе за досрочное выполнение послевоенного пятилетнего плана. - Сталинабад: Таджикгосиздат, 1949. – 56 с.

⁸ Хошмухамедов, А. Школы рабочей молодёжи Таджикской ССР. – Душанбе, 1968. – 228 с.

дар он марҳилаҳои асосии рушди корхона, заминаҳои иқтисодии ташаккулёбии соҳаи семент, дастовардҳои бузурги корхона дар солҳои хаштодум, таъсири манфии ҷанги шаҳрвандӣ ба корхона, инъикоси ғайолияти мутахассисони пешқадам ва варзидаи корхона ва амсоли он ба таври муфассал матраҳ гардидааст¹.

Дар **гурӯҳи сеюм** адабиёти дастачамбӣ², оморӣ, аз ҷумла солномаҳои бисёрчилдаи “Народное хозяйство Таджикской ССР”, ки бозгӯкунандаи таърихи саноат ва хочагии халқи мамлакат маҳсуб меёбад, мавриди таҳлил ва истифода қарор дода шуд. Мавриди зикр аст, ки солномаҳо дастовардҳои тамоми соҳаҳои мамлакатро инъикос намудаанд. А ин рӯ, зимни таълифи диссертатсия ба он ҳамчун манбаи муҳимми соҳа така намудем³.

Ба **гурӯҳи чорум** асарҳои таҳқиқотчиён, ки дар онҳо масоили рушди саноат ва тайёр кардани кадрҳо баррасӣ шудааст, мавриди таҳлил қарор гирифт⁴. Дар ин гурӯҳ китоби Н. Сангинов “Формирование и развитие

¹ Сатторов, П.С. Цемент - хлеб строительство (В литературной обработке В.Фролова). - Душанбе: Пайк, 1996. – 64 с.

² История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010). Т. VI / под ред. Р.Масова. – Душанбе, 2011. – 688 с.; Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол / зери таҳрири З.Акрамӣ. – Душанбе: Дониш, 2016. – 463 с.; Очерки истории народного хозяйства Таджикистана (1917-65 гг.). – Душанбе, 1967. – 496 с.

³ Народное хозяйство Таджикской ССР. – Сталинабад, 1957. – 388 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1959 г. – Сталинабад, 1960. – 360 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1960 г. – Душанбе, 1961. – 300 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1961 г. – Душанбе, 1962. – 169 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1962 г. – Душанбе, 1963. – 394 с.; Таджикистан за 40 лет. – Душанбе, 1964. – 242 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1964 г. – Душанбе, 1965. – 274 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1965 г. – Душанбе, 1966. – 312 с.; Таджикистана за годы советской власти. – Душанбе, 1967. – 199 с.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1968 г. – Душанбе, 1969. – 288 с.; Народное хозяйство Таджикистана в 1975 г. Стат. ежегодник – Душанбе: Ирфон, 1977. – 280 с.; Народное хозяйство Таджикистана в 1978 г. Стат. ежегодник – Душанбе: Ирфон, 1980. – 232 с.; Народное хозяйство Таджикистана в 1984 г. Стат. ежегодник – Душанбе: Ирфон, 1985. – 308 с.; Советский Таджикистан за 60 лет. Юбилейный статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 352 с.

⁴ Алиджанов, М.А. Рабочий класс Таджикистана (1966-75 гг.). – Душанбе: Дониш, 1987. – 240 с.; Внеочередной 12-й съезд КП Таджикистана. 14-15 января 1959 г. Стенографический отчет. - Сталинабад, 1959; Директивы 19-го съезда партии по пятому пятилетнему плану развития СССР на 1951-55 годы. – М., 1953. – 48 с.; Завулунов, А. Освоение новых промышленных предприятий Таджикистана. – Душанбе, 1970.

рабочего класса в Таджикской ССР”¹ -ро низ ба ҳайси манбаи муҳимми соҳа шомил намудан аз аҳаммият ҳолӣ нест, зеро он яке аз масъалаҳои хеле муҳимми солҳои 50-ум 60-уми асри XX - ташаккули синфи коргарро баррасӣ намуда, мушкилоти асосии тамоми корхонаҳои мамлакатро, яъне норасоии мутахассисони соҳаро инъикос менамояд. Дар китоби Р.К. Раҳимов² масоили рушд ва захираҳои табиӣ ва инсонии ин соҳа таҳлил ва баррасӣ гардидааст.

Дар **гурӯҳи панҷум** мо инчунин аз осори муҳаққиқони дигар, ки масоили соҳа, аз ҷумла таърихи ташаккул ва рушди корхонаи сементи Душанберо қисман инъикос намудаанд, мавриди истифода қарор додем³.

Ҳамин тариқ, таҳлили адабиёти мавҷуда доир ба мавзуи тадқиқот гувоҳӣ медиҳад, ки бо вучуди он ки паҳлӯҳои гуногуни мавзӯ дар таърихнигории ватанӣ аз ҷониби муҳаққиқон ба риштаи пажӯҳиш кашида шуда бошад ҳам, мавзӯ то кунун ба тариқи бунёдӣ ва ё дар шакли академӣ, ки тавонад тамоми самтҳо ва масоили муҳимми мавзуро муфассал матраҳ созад, омӯхта нашудааст.

Робитаи кор бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзуҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи татбиқи мавзуи илмӣ-таҳқиқотии шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон дар мавзуи «Омӯзиши таърихи Тоҷикистон», инчунин, бо ба инобат гирифтани ҳадафи чоруми стратегии мамлакат “Саноатикунони

¹ Сангинов, Н. Формирование и развитие рабочего класса в Таджикской ССР. – Душанбе, 1963. – 66 с.

² Раҳимов, Р.К. Промышленность Таджикистана: проблемы развития и резервы повышения эффективности. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 114 с.

³ Абдурашитов, Ф.М. Земельно-водная реформа в Таджикистане в конце XX - начале XXI вв. / Ф.М. Абдурашитов. – Душанбе: Промэкспо, 2018. – 371 с.; Шарифзода, А., Қосимӣ, З. Пайвандгар. Душанбе, 2013.; Абулхаев, Р. Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (1924-2000) / Р.Абулхаев. - Душанбе, 2009. – 439 с.; Абулхаев, Р. Аз таърихи фирориёни Тоҷикистон дар солҳои 20-90-уми асри XX / Р. Абулхаев. - Душанбе, 2018.– 272 с.; Ҳотамов, Н., Довудӣ, Д., Муллоҷонов, С., Исоматов, М. Таърихи халқи тоҷик. – 584 с.; Хотамов, Н.Б. Социально-экономические преобразования Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2006) / Н.Б. Хотамов. – Душанбе; 2008. – 268 с.

босуръат” ва «Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» робита дошта, ҷиҳати татбиқи бандҳои дахлдори онҳо мусоидат мекунад. Дар оstonаи ҳадафи чоруми стратегӣ пажӯҳиши таърихи ташаккули саноат дар Тоҷикистон муҳим арзёбӣ гардида, лоиҳаи шуъбаи мазкур дар мавзӯи “Таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол (солҳои 1991 – 2021)”, ки аз се ҷилд иборат аст, заминаи дигари илмӣ мавриди таҳқиқот фаро гирифтани мавзӯи диссертатсияро фароҳам меоварад.

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқот аз омӯзиш, таҳлил ва инъикоси таърихи ташаккулёбии корхонаи сементбарории шаҳри Душанбе дар замони Шуравӣ ва даврони истиқлол иборат мебошад. Барои ноил шудан ба ин мақсад вазифаҳои зерин муқаррар карда шуд:

- омӯзиши заминаҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва аҳаммияти бунёди корхонаи мазкур дар ҶШС Тоҷикистон;

- таҳқиқи сиёсати давлатии ҶШС Тоҷикистон ва Тоҷикистони соҳибистиклол дар самти саноати семент ва рушди фаъолияти корхонаи мавриди таҳқиқ;

- муайян намудани солҳои аввали душвориҳои корхонаи сементбарории шаҳри Душанбе;

- нишон додани дастовардҳои корхона дар истехсоли семент;

- омӯзиши фаъолияти кормандони муҳандисӣ-техникии корхона ва саҳми онҳо дар рушди истехсолот;

- баррасии таъсири нақши корхона дар рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ дар даврони Шуравӣ ва замони истиқлол;

- баррасии оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ ба корхона ва инъикоси кӯшишҳои Пешвои миллат ҷиҳати баровардани корхона аз ҳолати бӯҳронӣ ва азбайравӣ;

- инъикоси нақши корхонаи “Тоҷиксемент” дар таъмини шахрвандон бо ҷойи кори доимӣ ва баланд бардоштани сатҳи иҷтимоии ҷомеа;

- инъикоси аҳаммияти робитаҳои хориҷии корхона дар роҳи густариш ёфтани фаъолияти он;

- инъикоси нақши корхона дар таъмини иншоотҳои муҳимми давлатӣ ва хусусияти стратегидоштаи мамлакат дар даврони Шуравӣ ва замони истиқлол;

- баррасии масъалаи омода намудани мутахассисон дар корхона ва нақши он дар рушди синфи корғари маҳаллӣ.

Объекти таҳқиқ. Ба сифати объекти таҳқиқ фаъолияти корхонаи сементи Душанбе дар даврони Шуравӣ ва замони истиқлол интихоб шудааст.

Предмети таҳқиқ. Таърихи ташаккули фаъолияти корхонаи “Тоҷиксемент” дар даврони Шуравӣ ва замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1942-2021).

Доираи хронологии таҳқиқот солҳои 1942-2021 – ро фаро мегирад. Ин давраро ба панҷ марҳила ҷудо намудан мумкин аст. Марҳилаи аввал яъне аз ифтитоҳи фаъолияти корхона дар соли дуоми Ҷанги Бузурги Ватанӣ, дар марҳилаи дуюм вусъат додани корхона дар давраи азнавбарқароркунии баъдичангӣ, марҳилаи сеюм рушди корхона дар солҳои 50 – 70 – ум, марҳилаи чорум авҷи тараққии корхона дар солҳои 80 ва ибтидои солҳои 90 – уми қарни гузаштаро дар бар мегирад. Ҷамзамон, марҳилаи панҷумро фаъолияти корхона дар солҳои ҷанги шахрвандӣ, рушди фаъолияти корхона дар шароити иқтисоди бозорӣ, фаъолияти корхона ба воситаи сӯзишвории ангиштсанг, фаъолияти корхона дар арафаи сиёмин солгарди Истиқлолияти давлатӣ ва остонаи ҳадафи Чоруми стратегии мамлакат “Саноатикунонии босуръат” маҳсуб меёбад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот).

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон анҷом дода шуда, ду марҳиларо дар бар мегирад: -марҳилаи аввал – аз соли 2019 то 2022 ва интиҳоби мавзӯ ва роҳбари илмӣ, тартиб додани нақшаи кор, чамъ кардан, ба низом даровардани маводҳо оид ба мавзуи интиҳобшуда, ҷустуҷӯи ҳуҷҷатҳои бойгонӣ, омӯختан ва таҳлили ҳуҷҷатҳои бойгонӣҳои марказӣ ва ҷорӣ, нашри муҳаққиқон дар бораи фаъолияти корхонаи сементбарории шаҳри Душанбе, тадқиқоти таърихнигорӣ, навиштани муқаддима ва боби якуми рисола, нашри мақолаҳо дар мавзуи рисола, иштирок дар конфронсҳои илмӣ, супоридани имтиҳонҳои доктори фалсафа аз руи ихтисоси таърихи Ватанӣ; - марҳилаи дуюм - аз соли 2022 то 2023. – навиштани боби дуюм, чамъбасти рисола, нашри мақолаҳо дар мавзуи тадқиқот, суҳанронӣ дар конференсияҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, супоридани имтиҳони маҷмӯӣ аз руи ихтисос ва пешниҳоди рисола барои ҳимоя.

Асоси назариявӣю методологии таҳқиқот. Диссертатсия дар заминаи методҳои муқоисавӣю таърихӣ, муқоисавӣю таҳқиқотӣ, таҳлили омӯрӣ, услуби назарияи таърихшиносӣ, таҳлил ва чамъбасти натиҷаи фаъолияти амалӣ анҷом дода шудааст. Дар диссертатсия муаллиф усулҳои илмии омӯзишро доир ба таърихи ташаккул ва рушди фаъолияти корхонаи сементи тоҷик дар солҳои 1942-2021 ба роҳ мондааст. Бахусус, ба истифодаи усули объективияти илмӣ-ҳамчун яке аз дастурҳои асосии илмҳои муосири таърихӣ ва таърихнигорӣ диққати ҷиддӣ додааст. Ба сифати асоси методологии таҳқиқот маҷмӯи усулҳои истифода шудаанд, ки дар байни онҳо усулҳои таърихӣ, аз қабилӣ муқоисавӣ– таърихӣ, масъалагузорӣ – солномавӣ, инчунин усулҳои таҳлили иҷтимоӣ – таърихӣ мавқеи асосиро ишғол менамоянд. Дар усули муқоисавӣ - таърихӣ рушди фаъолияти корхона дар замони соҳибистиқлолӣ дар муқоиса бо даврони Шуравӣ, хусусиятҳо ва

методҳои хоси шакли фаъолият ва муносибат бо корхона истифода шудааст. Тавассути усули масъалагузорӣ – солномавӣ ҳудудҳои таҳқиқи масъалаи мазкур муайян шудаанд ва равандҳои солномавии ба марҳилаҳои аз паси ҳам оянда, ки фаъолияти корхонаро инъикос кардаанд, ҷой дода шудаанд. Яке аз омилҳои асосӣ назари интиқодӣ – объективӣ ба таълифоти муҳаққиқони давраи соҳибистиклолӣ мебошад.

Пойгоҳи сарчашмаиносии таҳқиқот. Заминаи сарчашмаиносии таҳқиқотро метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим намуд:

Ба гурӯҳи якум Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии кишварро ворид намудем, ки он хусусияти санади меъёрии ҳуқуқӣ дошта, дақиқтарин маълумот оид ба фаъолияти яксолаи ҷумҳуриро ифода намуда, барнома ва стратегияи минбаъдаи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷиро пешниҳод менамояд¹.

Гурӯҳи дуюм иборат аст аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ҳам дар даврони Шуравӣ ва ҳам замони соҳибистиклолии кишвар самтҳои сиёсати ҷумҳуриро дар соҳаи саноат ба танзим даровардааст. Лозим ба зикр аст, ки маҳз фаъолияти корхонаи мазкур дар давраи сиёсати нақшавии Иттиҳоди Шуравӣ ва инчунин дар давраи иқтисоди бозории замони истиқлол бар асоси санадҳои меъёрии қабулгардида ба роҳ монда

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2014. - 24 апр.; Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2015. - 22 дек.; Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 21 янв.; Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2017. - 24 дек.; Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омӯзгор. - 2018. - № 52 (12173). - 27 дек.; Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2019. - 8 янв.; Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2020. - 28 дек.; Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2021. - 6 янв.

шудааст. Яъне сарчашмаи тағйирёбии расмӣ дар шакли идории корхона ва самти фаъолияти он ҳамин манбаъҳои ҳуқуқӣ ва ё ин ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии мавҷуда маҳсуб меёбанд¹.

Ба **гурӯҳи сеюм** маводи бойгониро шомил намудем. Бояд қайд намуд, ки дар рафти таҳияи диссертатсия пойгоҳи асосии сарчашмавиرو маҳз маводи бойгонӣ, хусусан бойгонии чории корхонаи сементи Душанбе, бойгонии чории Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон ва, пеш аз ҳама, Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он наздики даҳ ҳазор саҳифа оид ба фаъолияти корхона маҳфӯз дошта шудааст ва аз он ба таври васеъ истифода намудем, ташкил меод².

Маълумот аз сӯҳбату вохӯриҳо бо собиқадорони корхонаро ба **гурӯҳи чорум** ворид намудем. Бояд қайд намоем, ки дар гурӯҳи мазкур маълумоти пешкашнамудаи баъзе аз собиқадорони корхона, ки дақиқият ва муҳимият дар онҳо ба назар мерасид бештар истифода намудем. Сӯҳбат бо чаҳор нафар собиқадори корхона, аз он ҷумла Сулаймонов Солеҳхон, Каримов Маҳмадраҳим, Неъматов Ҳикматулло ва Сулаймонов Раҳматулло, ки ҳаёти худро сарфи ин соҳа намуда, дар рушди корхона ҳиссаи арзанда гузоштаанд ва ба ҳайси коргари пешқадам эътироф гардидаанд, диққати моро бештар ҷалб намуд³.

¹ Конститутсияи Ҷумҳурии Шӯравии Тоҷикистон, апрели соли 1978; Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020; Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 17 июни соли 2016, № 478. Душанбе, 2016.; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат, аз 13.02.2020. Душанбе, 2020.

² Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаҳои 1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11; Бойгонии чории Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат- солҳои 2014- 2020; Бойгонии чории ҚСК “Сементи тоҷик”. Ҳисоботҳои солона- 2006- 2021.

³ Сӯҳбат бо собиқ корманди “Сементзаводи Душанбе”, истиқоматкунандаи н. Ленинский (ҳоло Рӯдакӣ) марҳум Сулаймонов Солеҳхон.- 7 март соли 2021; Сӯҳбат бо собиқ директори генералии завод Каримов Маҳмадраҳим, 4 ноябри соли 2022; Сӯҳбат бо собиқ коргари завод, истиқоматкунандаи ш. Душанбе, н. Исмоили Сомонӣ, Неъматов Ҳикматулло, 4 март соли 2021. Сӯҳбат бо собиқ корманди КВД “Сементи Тоҷик”, истиқоматкунандаи ш. Душанбе, н. Исмоили Сомонӣ Сулаймонов Раҳматулло, 9 сентябри соли 2022.

Гурӯҳи панҷум матбуоти давриро дарбар гирифта, асосан рӯзномаҳое, ки оид ба фаъолияти корхона ва ё умуман соҳаи саноати семент мавод нашр намудаанд дар рафти таҳияи диссертатсия мавриди истифода қарор додем¹.

Маводи аз сомонаҳои интернетӣ дастрасшударо ба **гурӯҳи шашум** дохил намудем. Дар ин гурӯҳ маводҳо асосан аз сомонаҳои расмии муассисаҳои марбут ба соҳа, хусусан сомонаи расмии Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон, сомонаи расмии КВД “Семента Тоҷик”, сомонаи расмии АМИТ “Ховар” ва амсоли он, ки пайваста маълумот оид ба дастовардҳои соҳаро нашр намудаанд, истифода карда шудааст².

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Дар диссертатсия бори нахуст таърихи ташаккули фаъолияти корхонаи “Тоҷиксемент” дар даврони Шуравӣ ва замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1942-2021) мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, дар асоси сарчашмаҳои бозътимод чараёни эҳё ва ташаккули соҳаи мазкур дар марҳилаи муайяни болозикр таҳқиқ шудааст. Дар қори илмӣ мазкур заминаҳои таърихӣ ва иқтисодии бунёди корхонаи мавриди пажӯҳиш, марҳилаҳои ташаккулёбии он, нақши корхона дар рушди саноати мамлакат, роҳҳои

¹ Тоҷикистони советӣ. 3 март соли 1972.; Занони Тоҷикистон. - №11. Соли 1988.; Минбари халқ. - № 139, 15 октябри соли 2020; Ҷумҳурият. 18 августи соли 2018; Паёми Душанбе. № 62(2340), 1 августи соли 2018.; Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон). Сентябри соли 2008.; Садои мардум. 29 августи 2013; Тоҷикистон. - № 11- 12 (1184). - Душанбе 2020; Агитатор – 1946-1989 гг.; Азия плюс – 2000-2011 гг.; Вечерний Душанбе – 1968-2010 гг.; Известие – 1946-91 гг.; Коммунист Таджикистана 1946-91 гг.; Народная газета – 1991-2011.; Правда – 1946-91 гг.

² “Таджикскцемент” сменил свое название и руководителя. [электронный ресурс] <https://avesta.tj/2014/01/07/tadzhiktsement-smenil-svoe-nazvanie-i-rukovoditelya/> 17.08.2020; ОАО “Таджикскцемент”. [электронный ресурс] https://asiaplustj.info/tj/news/tajikistan/economic/20120404/dar-iksement-iste-soli-sement-shud_24.11.2020; Душанбенский цементный завод. ОАО “Таджикскцемент”. [электронный ресурс] <https://sputnik-tj.com/20190612/Hukumat-Tojikiston-Tojiksement-Dushanbe-korkhona-sementbarori-1029136259.html> 4.03.2021; “Тоҷиксемент”. Ифтиҳои корхонаи нав дар шаҳри Душанбе [манобеи электронӣ] <http://www.tvt.tj/dar-chumkhuri-13-korhonai-istekhsoli-sement-faoliyat-mekunand> 8.11.2023; “Тоҷиксемент аз ангишт истифода менамояд”. [манобеи электронӣ] <http://javonon.tj/news/social/iste-soli-3-1-million-tonna-sement-dar-yak-sol/> 22.10.2019.

ташаккули минбаъдаи он мавриди баррасӣ қарор гирифта, афзалиятҳо ва имконоти табиӣ кишвар ҷиҳати инкишоф додани соҳаи саноати семент ва нақши он дар роҳи саноатикунони кишвар бозгӯ шудаанд.

Ҳамзамон, масъалаҳои зерин ба ҳайси наwgонии илмӣ дар диссертатсия муайян карда шудаанд:

- заминаҳои таърихӣ ва иқтисодии бунёди корхонаи сементи Душанбе дар шароити вазнини солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ бо таъя ба маводи бойгонӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ омӯхта шуд;

- бори нахуст сиёсати давлатии Ҳукумати Шуравӣ дар самти ташаккул додани саноати семент дар ҶШС Тоҷикистон, пеш аз ҳама вусъат додани фаъолияти корхонаи болозикр, фароҳам овардани шароити иқтисодӣ дар давраи азнавбарқароркунии баъдичангӣ ҷиҳати бунёд намудани хатҳои нави истеҳсоли дар корхона ва равона намудани кӯшишҳо ҷиҳати ба як корхонаи азими истеҳсоли семент табдил додани он таҳқиқ карда шуд;

- ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар самти вусъат додани фаъолияти корхона омӯхта шуд;

- аввалин маротиба таърихи бунёди ниҳоди корхона дар шакли таҳқиқоти илмӣ бунёдӣ ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он таҳқиқ карда шуд;

- иқтидори табиӣ Тоҷикистон ва дурнамои рушди саноати сементи навъи ба сульфат тобовари тамғаи 500 – и корхонаи мазкур, ки барои бунёди иншоотҳои азими гидроэнергетикӣ ниҳоят муҳим аст, омӯхта шуд;

- бори нахуст имкониятҳои рушди фаъолияти корхона ҷиҳати афзун намудани содироти семент ба хориҷи мамлакат ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо таҳқиқ карда шуд;

- аввалин маротиба иқтидор ва рушду ривочи бунёди чунин корхонаҳои истеҳсоли семент дар мамлакат бо ба инобат гирифтани

захираҳои табиӣ ба роҳ мондани истеҳсоли сементи навъи ба сулфат тобовари тамғаи 500 дар Тоҷикистон омӯхта шуд;

- солҳои аввали душворҳои корхонаи сементбарории шаҳри Душанбе муайян шудааст;

- истифода аз сарчашмаҳои гуногун дастовардҳои корхона дар истеҳсоли семент нишон дода шудааст;

- фаъолияти кормандони муҳандисӣ-техникии корхона ва саҳми онҳо дар рушди истеҳсолот баҳогузрӣ шудааст;

- бори нахуст фаъолияти корхона дар ду давра: даврони Шуравӣ, низоми банақшаگیرӣ ва замони соҳибистиклолӣ шароити иқтисоди бозорӣ бо таъя ба манбоеи мӯътамад, маводи бойгонӣ ва осори муҳимми илмӣ таҳқиқ карда шуд.

Ҳамчунин, таҳқиқи илмии проблемаҳои мухталиф дар фаъолияти корхона ҳам дар даврони Шуравӣ ва ҳам замони истиқлол ба сифати соҳаи муҳим ва муаррификуандаи кишвар имкон додааст, ки роҷеъ ба роҳ мондани фаъолияти боз ҳам сифатан нави замони муосир бо дарназардошти масоили экологӣ, зиёд намудани сементи аълосифати навъи ба сулфат тобовари тамғаи 500 ва боз ҳам баланд бардоштани мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар содироти сементи навъи мазкур дар минтақа, инчунин чалби сармоягузории ватанӣ ва хориҷӣ чиҳати бунёди чунин корхонаҳо дар кишвар, ки захираҳои табиӣ ва шароити ҷуғрофӣ ба он имконияти бештар фароҳам овардааст ва аз тарафи дигар таъмини ҳазорон нафар бо ҷойи кори доимӣ бори нахуст мавриди омӯзиш ва таҳқиқи ҳамачонибаи илмӣ сурат гирифта, хулоса ва пешниҳодоти судманд иброз дошта шудааст. Дар диссертатсияи мазкур нақши корхонаи сементбарорӣ дар рушди иқтисодиёт ва саноати кишвар ба таври амиқ таҳқиқ шудааст.

Нуктаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Дар заминаи анҷом додани таҳқиқот оид ба таърихи ташаккули саноати Тоҷикистон дар раванди амалисозии ҳадафи чоруми Ҳукумати

мамлакат “Саноатикунонии босуръат” таҳияи диссертатсия аз рӯи мавзуи мавриди назар аз аҳамият дар канор набуда, метавонад самтҳои рушди минбаъдаи саноати семент, пеш аз ҳама фаъолияти КВД “Тоҷиксемент” – ро дар шароити феълӣ бо дарназардошти имконоти табиӣ ва ҷуғрофӣ мамлакат муайян созад.

2. Омӯзиши таърихи беш аз ҳаштодсолаи фаъолияти корхонаи мазкур, ки ҷузъи муҳимми таърихи муосири ватанӣ ба шумор меравад, метавонад марҳилаҳои рушди корхона ва ё ин ки саноати сементро баррасӣ созад ва дастовардҳои мамлакатро дар соҳаи саноат инъикос намояд.

3. Лозим ба зикр аст, ки ханӯз аз ибтидои солҳои 30 – юми асри гузашта, бо дарки имкониятҳо ва шароитҳои ҷуғрофӣ, новобаста аз вазъи нуговори иқтисодӣ бунёди корхонаи мазкур роҳандозӣ гардид, ки ин кӯшишҳо заминаҳои минбаъдаи рушди соҳаи мазкурро дар Тоҷикистон фароҳам овард.

4. Марҳилаи муҳимми фаъолияти корхона ба солҳои 50 – 60 – ум рост омада, маҳз дар ҳамин солҳо фаъолияти корхона ва ё ин ки хатти истеҳсолии он ба воситаи технологияи муосир ба роҳ монда шуд.

5. Корхонаи мазкур дар омода намудани мутахассисон аз ҳисоби кадрҳои маҳаллӣ ва умуман рушди синфи корғари ватанӣ нақши арзанда дошта, дар як давраи кӯтоҳи таърихӣ тавонист ин мушкилиро, яъне нарасидани мутахассисонро бартароф намояд ва дар беҳтар гардидани сатҳи иҷтимоии ҷомеа саҳмгузор гардад.

6. Солҳои 70 -ум ва ибтидои солҳои 90 – уми асри XX давраи авҷи тараққиӣ корхона маҳсуб ёфта, дар ин давра ҳаҷми истеҳсоли семент дар корхона ба зиёда аз як миллион тонна расонида мешавад, ки ин дастоварди беназир дар таърихи соҳаи мазкур ба ҳисоб мерафт.

7. Бо манзилҳои истиқоматӣ таъмин намудани корғарон, таъсиси мавзӯҳои фароғатӣ баҳри истироҳати корғарон, вусъат додани барномаи солимгардонии кормандон, беҳтар намудани шароити меҳнатӣ

ва моддӣ – маишии коргарон аз иқдомот ва дастоварди муҳимми корхона дар солҳои 70 –ум ва ибтидои солҳои 90 – ум ҳисобида мешавад.

8. Солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистони тозаистиклол барои корхона низ давраи мушкил ва ҳассос ба ҳисоб рафта, он чун дигар соҳаҳои хоҷагии мамлакат бо хисороти ҷиддӣ мувоҷеҳ мегардад. Барои рафтани мутахассисон аз ҷумҳурӣ, норасоии қувваи корӣ, мавриди ғорат қарор гирифтани техника ва таҷҳизот ва амсоли он корхонаро ба ҳолати бухронӣ ва нобудшавӣ оварда мерасонад.

9. Тадбирҳои муҳимми Ҳукумати мамлакат ҷиҳати аз ҳолати бухронӣ баровардани корхона, ки он дар соҳаи бинокорӣ ва бунёди иншоотҳои муҳимми давлатӣ аҳаммияти стратегӣ дорад, аз рӯзҳои аввали барқарор гардидани ҳокимияти конститутсионӣ равона мегардад ва боиси ба маҷрои инкишофи қаблӣ ворид гардидани корхонаи мазкур мегардад. Ин иқдомҳо замоне роҳандозӣ карда шуданд, ки Тоҷикистон дар пайи бартараф намудани оқибатҳо ва хисороти ҷанги шаҳрвандӣ кӯшиш ба харҷ меод.

10. Қатъ гардидани лулаи гази табиӣ низ давраи мураккаб дар таърихи фаъолияти корхона арзёбӣ мегардад. Аҳаммияти фаъолияти корхонаро ба инобат гирифта, Ҳукумати кишвар бо ташаббусҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии халқии Чин ба воситаи сӯзишвориҳои ангиштсанг ба роҳ мондани фаъолияти корхонаро амалӣ месозад, ки ин як марҳилаи сифатан нави корхона мегардад.

11. Бо дастгириҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ корхонаи мазкур ба яке аз нуқтаҳои азими истеҳсоли семент дар минтақа табдил ёфта, қариб тамоми иншоотҳои муҳимми давлатӣ бо маҳсулоти он бунёд шудааст.

Аҳаммияти илмию назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Диссертатсия дорои аҳаммияти илмӣ–назариявӣ ва амалӣ буда, натиҷаҳои бадастомада метавонанд, дар корҳои илмӣ–тадқиқотии муҳаққиқон ва муаррихон ҷиҳати муайян намудани роҳҳои инкишофи минбаъдаи соҳаи семент,

рушди минбаъдаи корхона ва барқарор намудани таҷриба ва методҳои истеҳсоли корхона дар дигар манотиқи кишвар кӯмаки воқеӣ расонанд. Мазмуни асосӣ, хулосаҳо ва маводи санадии диссертатсияро зимни таълифи асарҳои маҷмӯӣ роҷеъ ба ташаккули саноат, хусусан рушди саноати семент дар Тоҷикистон дар замири Шуравӣ ва солҳои соҳибистиклолӣ ҳангоми хондани курсҳои лексионӣ ва махсусан аз ҷанҷоҳои «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи муосири Тоҷикистон», «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиклолият» метавон истифода намуд. Аҳамияти амалии диссертатсия инчунин аз истифодаи эҳтимолии натиҷаҳои бадастомадаи тадқиқот дар ниҳодҳои илмӣ-тадқиқотӣ, кафедраҳои гуманитарии мактабҳои олии иборат аст.

Хулосаҳои умуминазариявӣ тадқиқоти диссертатсионӣ ба маърифати амиқи зарурати нигоҳдошти муттасил ҳангоми банақшагирии барномаҳои рушди соҳаи саноати семент дар кишвар имкон медиҳанд. Маводи дар диссертатсия овардашуда барои дарки воқеии масъалаҳои мубрами ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлакат, махсусан фаъолияти корхонаҳои истеҳсоли сементи кишвар имконият медиҳад.

Хулосаҳо ва тавсияҳои диссертатсия барои ҳалли бисёр масъалаҳои ҳалталаби Тоҷикистон дар заминаи рушди саноати семент бо ба инобат гирифтани методҳои махсуси истеҳсоли сементи корхонаи мавриди таҳқиқ хело ҳам муфиданд.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсиониро дақиқияти маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркардаи натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, таҳлил, баррасӣ, мусоҳибаи муаллиф бо коршиносон, собиқадорони корхона ва муқоисаи илмию амалӣ таъмин менамояд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ пешниҳод гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ, навгонӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот ба талаботи шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 6D020300 - Таърих (6D020301– Таърихи ватанӣ) мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар он аст, ки ӯ бевосита аз сарчашмаҳои муътамад истифода карда, бо таърих ба маводи бойгонӣ, хусусан фонди 1544 –и Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки зиёда аз даҳ ҳазор саҳифаро оид ба фаъолияти корхонаи мазкур дар даврони Шуравӣ ташкил медиҳад, бойгонии ҷорӣи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон ва махсусан бойгонии ҷорӣи КВД “Тоҷиксемент”, инчунин борҳо сафар намудан ба корхона, шохиди раванди истеҳсолот гардидан, огаҳӣ ёфтани аз вазъияти феълии он, сӯҳбату мулоқотҳо анҷом додан бо собиқадорони варзида ва собиқ роҳбарони корхона, ҳолати воқеӣ ва таърихи ташаккули онро дарк ва ҳамаҷониба мавриди таҳқиқ қарор додан ва дар заминаи омӯзиш бори нахуст самтҳо ва имкониятҳои рушди минбаъдаи соҳа, хусусан корхонаро дар шароити ҷуғрофии Тоҷикистон ва аҳаммияти онро дар амалисозии саноатикунории кишвар бозгӯ кардааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (2019-2022), конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявии ҳайати профессорону ходимони илмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (2019-2022) маъруза шуда, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи васеи шӯбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон протоколи №1 аз 18.01.2024 муҳокима карда шуда, барои дифоъ пешниҳод гардид.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар 7 мақолаи илмии муаллиф, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва номгӯйи адабиёт (127 номгӯй) таркиб ёфта, дар ҳаҷми 166 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардидааст.

БОБИ I. ФАЪОЛИЯТИ ЗАВОДИ СЕМЕНТБАРОРЌ ДАР ДАВРОНИ ШУРАВЌ(1940- 1990)

1.1. Заминаҳои таърихӣ ва табиӣ ба вучуд омадани корхонаи семент дар ш. Душанбе

Саноати семент, як соҳаи асосии саноати масолеҳи бинокорист, ки навъҳои гуногуни семент истеҳсол мекунад. Семент дар хоҷагии халқ асосан дар истеҳсоли бетон, оҳанубетон, инчунин дар саноати асбесту семент, нефт ва дигар соҳаҳои саноат истифода мешавад. Худи семент хоҳаи маъданӣ мебошад, ки он дар натиҷаи майда кардани омехтаи маъданҳои гуногун ба даст меояд. Истеҳсоли он асосан аз захираҳои табиӣ вобастагӣ дорад, ки чунин имконият дар Тоҷикистон ниҳоят калон аст. Таърихи кашфи семент бо таърихи сохтмон, мунтазам баланд бардоштани сифати масолеҳи бинокорӣ зич алоқаманд аст. То ин дам чунон ки маълум аст, чӯб, санг ва гил эҳтиёҷоти мардумро барои бунёди иншоот ва роҳу пул пиёда мекард, аммо бо мурури замон инсоният чунин як маводи пайваस्तкунандаеро кашф намуд, ки кафолати мустаҳкамии иншоот ва суръатафзоии онро ба вучуд овард ва ба яке аз маҳсулотҳои хеле муҳимми соҳаи сохтмон ва саноат табдил ёфт.

Иттиҳоди Шуравӣ баробари мустаҳкам намудани ҳокимияти худ ва бартарарф кардани ҷанги граждани соҳаи мазкурро аз соҳаҳои афзалиятноки кишвар доништа, ҷиҳати инкишоф додани он як зумра тадбирҳоро ба нақша мегирад. Аз ҷумла дар панҷсолаҳои пешазҷангӣ (Ҷанги Бузурги Ватанӣ) заводҳои кӯҳнаи истеҳсоли семент аз нав таҷҳизонида ва якқатор заводҳои нав сохта ба истифода дода мешавад, ки дар натиҷа соли 1940 истеҳсоли семент дар миқёси ИҶШС ба 5773 ҳазор тонна мерасад. Лозим ба ёдоварист, ки аз нимаи дуюми солҳои 30-юм сохтмони заводҳои семент дар миқёси ИҶШС бо суръат идома ёфта, тибқи маълумоти ба дастмада аллакай то

солҳои 70-ум ба 60 адад заводи истеҳсоли семент мерасад, ки ҳаҷми истеҳсоли он ба 125 миллион тонна мерасид¹.

Бояд қайд намуд, ки дар давраи ниҳоят душвори ҷанги Бузурги Ватанӣ барои таъмини сохтмони аввалин нуругоҳи барқӣ обии ҷумҳурӣ- НБО-и Варзоб, канали калони Фарғона, заводҳои пахтатозакунӣ равшанбарорӣ, комбинатҳои насочӣ, ва монанди он низ бори дигар зарурати ҳарчи зудтар бунёд гардидани коргоҳҳои истеҳсоли маҳсулоти бинокорӣ, аз он ҷумла сементро ба миён меовард.

Яке аз заруратҳои асосии бунёди семент дар ҳуди пойтахти Тоҷикистон рӯз то рӯз зиёд гардидани аҳоли дар пойтахти ҷумҳурӣ Сталинобод, манотиқи атрофи он ва умуман ҷумҳурӣ, ва бо мақсади бунёди хонаҳои истиқоматӣ, биноҳои маъмурӣ, бунёди роҳу пулҳо, корхонаҳои хурду азими саноатӣ ва монанди он мебошад. Чунонеки дар боло ишора намудем, талабот ба ашёи хом, хусусан семент меафзуд, ё ин ки ба таври дигар бигӯем, акнун дар мамлакат дар як сол зарурати истифодаи семент ба даҳҳо ва ҳатто садҳо ҳазор тонна расида буд, ки дар ин вазъият масъалаи сохта ба истифода додани заводи семент боло мерафт². Аз тарафи дигар, дар роҳи анҷом додани сохтмони роҳу пули нақлиёт ва қатора, биноҳои маишӣ ва истиқоматӣ, корхона ва монанди он масолеҳи сохтмонӣ, аз он ҷумла семент басо муҳим арзёбӣ мегардид. Ҳамаи ин муҳимият заминаҳои иқтисодии бунёди корхонаҳои семент, хусусан Заводи сементи Сталинободро ба вуҷуд овард. Акнун дар назди ҚШС Тоҷикистон дида баромадани лоиҳаи сохтмони заводи сементдар Сталинобод меистод. Иқтидори лоиҳавии он, 150 ҳазор тоннаро ташкил медод, онвақт ин рақам барои кишвари мо хеле бузург ва дастоварди беназир буд. Аммо дар кучо сохтани завод саволи асосӣ ба ҳисоб мерафт, зеро аз шаҳр берун дар минтақае, ки аз маҳалли истиқоматӣ дар

¹Люсов А. Н., Цементная Союза Советских Социалистических Республик СССР. Состояние и перспективы развития.- Москва, 1974.- С.32.

²Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительство.- Душанбе:Пайк, 1996. - С.11-12.

канор бошад, масъалаи масъалаи муҳим маҳсуб меёфт. Ва барои ҳамин ҳам чунин мавзеъ дар соҳили дарёи Варзоб, аниқтараш 11 километр дур аз шаҳр, албатта онвақтҳо хеле аз шаҳр дур будааст, вале 60 нафар лоиҳакаш, муҳандис ва мутахассисону коргарон фикр намекарданд, ки бо гузашти як давраи кӯтоҳи таърихӣ аллакай завод дар дохили шаҳр хоҳад буд, интиҳоб намуданд¹.

Аз инрӯ, Шурои Комиссарони Халқи ИҶШС дар қарори худ аз 1 апрели 1935 дар шаҳри Сталинобод сохтани заводи сементро пешбинӣ кард. Баъди анҷом ёфтани корҳои таҳқиқотӣ, озмоишӣ ва геологӣ макони бунёди сохтмони заводи мазкур муқаррар карда шуд.

Дар солҳои аввал кони оҳаксанги деҳаи Қулписта ҳамчун яке аз минтақаҳои ашёи хом, ки ба завод хеле наздик буд ҳисобида мешуд, вале аз ҳарчиҳат чунин заводи азими саноатӣ, ки хоричкунандаи баъзе аз газу буғҳои кимиёвӣ мебошад, бояд дуртар аз пойтахт ба назар гирифта мешуд, вале шояд касе бовар надошт, ки ба ҳамин солҳои наздик завод дар дохили шаҳр ва дар иҳотаи маҳалли истиқоматӣ хоҳад монд. Манфиатҳои қитъаи заводи сементи оянда равшан ба назар мерасид.

Аз феввали соли 1937 маҳаллаи шафати Сталинобод сохтмони завод оғоз гардида, аллакай аз 11 июли соли 1938 сохтмони биноҳо ва нуқтаҳои истеҳсолии завод ба роҳ монда мешавад. Моҳи феввали соли 1937 баъди тадқиқоти геологӣ кони оҳаксанги Харангони ноҳияи Варзоб бо захираи бузурги ашёи хом кашф карда шуд, ки заминаи дигари дар ин мавзеъ, яъне наздик ба кони мазкур сохта шудани заводи сементи Сталинобод гардид.

Аммо, дар авҷи корҳои сохтмонӣ ва дар арафаи ифтиҳои завод Ҷанги Бузурги Ватанӣ оғоз мегардад, ки аксарияти қувваи корӣ- сохтмончиён ба фронт ҷалб карда мешаванд ва боиси коҳиш ёфтани суръати корҳои

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительство. - Душанбе:Пайк, 1996. - С.11-12.

сохтмонӣ мегардад. Ба авзои нобасомони замони ҷанг нигоҳ накарда, бо қувваи боқимондаи нокифоя корҳои сохтмонӣ пеш бурда шуд.

Ҷанги Бузурги Ватанӣ чун дигар соҳаҳои ҳаёти мамлакат ба раванди сохтмони завод низ таъсири манфии худро расонида меистод. Ба фронт даъват гардидани мардон ва умуман қувваи коршоями ҷомеа, яъне нарасидани қувваи корӣ (зеро дар баъзан мавридҳо занҳо ва писарбачаҳои хеле ҷавон ба кор ҷалб мегардиданд), пеш аз ҳама мутахассисон, қатъ гардидани ба иншооти мазкур омадани баъзе аз техникаю таҷҳизоти лозимӣ, ашёи хоми саноатӣ ва амсоли он аз мушкилоте буд, ки вазъияти сохтмонро боз ҳам муташанниҷ менамуд.

Аз ин лиҳоз, лозим медонем, оид ба вазъи сиёсии мамлакат дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва таъсири манфии он ба раванди инкишофёбии мамлакат, хусусан саноат ва сохтмон ба таври мухтасар маълумот бидиҳем. Зеро аз як тараф солҳои ҷанг қарахтӣ ва ақибмониро дар ҷодаи саноат ва сохтмон ба вуҷуд оварда бошад, аз тарафи дигар кӯчонидани корхонаҳои саноатӣ ба қисмати шарқии Русия ва ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна боиси ба миён омадани заминаҳои иқтисодии рушди саноат ва сохтмон барои солҳои минбаъда мегардад. Ба ин маънӣ метавон ишора намуд, ки бидуни матраҳи авзои сиёсии раванди сохтмони заводи сементи Сталинобод наметавон аҳаммиятисохтмон ва заминаҳои иқтисодии онро мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор дод.

Ҷанги дуҷуми ҷаҳондар таърихи инсоният аз ҳама ғоҷеаи калон ба ҳисоб меравад. Аз нигоҳи миқёс, аз рӯи шумораи қурбониён, харобиҳо ва оқибатҳои фалокатовар бузургтарин ва хунинтарин задухӯрди мусаллаҳона буд. Ғалаба бар Германияи фашистӣ бо ҷидду ҷаҳди ҳамаи халқҳои ИҶШС ба даст омад. Дар фронтҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз Тоҷикистон қариб 300 ҳазор нафар сокинон даъват шудаанд. Дар солҳои ҷанг зиёда аз 90 ҳазор

нафар чанговарон ва командирони тоҷик аз майдони чанг барнагаштанд ва ин 34,5 фоизи шумораи умумии сафарбаршудагонро ташкил медиҳад.

Солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар ақибгоҳ даҳҳо ҳазор меҳнаткашони тоҷик бо вучуди душвориҳои зиёд ба хотири таъмини артиш бо хӯрок, либос ва маводи дигар шабу рӯз меҳнат карда, ёфту тофти худро ба ҷабҳа равона мекарданд. Дар корхонаҳои саноатии ҷумҳуриамон аз ибтидои чанг шумораи зиёди корхонаҳои саноатӣ ба истеҳсоли маҳсулоти ҳарбӣ – либос, чарм, матои пахта, хӯрок, ва ғайра сар карданд.

Дар солҳои аввали Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз нав сохтани саноате, ки барои эҳтиёҷи фронт маҳсулот истеҳсол мекард, яке аз масъалаҳои аввалиндараҷа ба ҳисоб мерафт. Дар назди Кумитаи мудофиаи ИҶШС кӯчондани қувваҳои истеҳсолкунанда дар замони чанг вазифаи ҷавулода дар мубориза бар зидди Германияи фашистӣ ба ҳисоб мерафт. Аз ин рӯ дар Қарорҳои Шурои Комиссарони Халқи ИҶШС «Дар бораи тартиби кашондан ва ҷо ба ҷо гузоштани контингенти инсонӣ ва молу мулкӣ қимматбаҳо» (аз 27 июни соли 1941) ва «Дар бораи тартиби эвакуатсияи аҳоли дар замони чанг» (аз 5 июли соли 1941) вазифаҳои конкретии органҳои эвакуатсияи ҳизбиву Шуравӣ муайян карда шудаанд¹.

Мақомотҳои Шуравӣ ва ҳизбӣ, Кумитаи мудофиа ҳангоми тартиб додани нақшаҳои ба Шарқ кӯчондани иқтидорҳои истеҳсоли имкониятҳои потенциалии ҳар як минтақаи иқтисодӣ, махсусгардонӣ ва интенсификацияи таракқиёти минбаъдаи он, наздик будани манбаъҳои ашёи хом, захираҳои қувваи корӣ, энергия, захираҳои моддӣ, мавҷуд будани фонди манзил ва ғайрароба назар гирифт. Миллионҳо нафар коргарон, муҳандисону техникҳо бо ҳамроҳии таҷҳизоти корхонаҳо аз навоҳии ғарбии мамлакат ба минтақаҳои ҷарғи мамлакат ба таври ниҳоят душвор кучонида шуданд. То охири соли 1941 бо роҳи оҳан ба ақибгоҳ қариб 1,0 миллион вагон бо борҳои

¹Всемирная история. – М., 1963. – Т.Х. – С.126.

эвакуатсияшуда, аз он ҷумла 2593 корхона пурра ё қисман интиқол дода шуд¹.

Бо фармони Шурои Комиссарони Халқии ИҶШС аз 24 августи соли 1941 як қисми корхонаҳои саноатие, ки бояд эвакуатсия шаванд, ба ҶШС Тоҷикистон интиқол дода мешавад. Маҳз ҳамин иқдом боиси фароҳам омадани рушди заминаҳои моддию техникий саноат дар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон мегардад.

Дар ҷараёни тақсим намудани корхонаҳои саноатиро истеҳсоли Шурои эвакуатсионӣ ва Комиссариати халқии саноати хуруқворӣ барои Тоҷикистон фириодани таҷҳизотро барои 13 корхона, аз ҷумла заводҳои истеҳсоли рағани рақами 3-и Одесса, заводҳои рағанбарории Вяземский, Валуйский, Полтава, заводи консервабарории Симферопол ба номи Якуми Май, Феодосия ва ғайра пешбинӣ кард². Бояд қайд намуд, ки барои азнав сохтан, барқарор намудан ва таъмини истеҳсоли маҳсулот барои фронт дар ин заводу фабрикаҳо бе сохтмон ва маводии асосӣ- бе семент тасаввур кардан ғайри имкон буд.

Дар муддати кутоҳтарин ба ихтиёри Комиссариати халқии саноати бофандагии ҶШС Тоҷикистон аз фабрикаҳои ресандагӣ ва бофандагии Люберетская ва Павло-Покровская, комбинати қолинбофии Балашихо, комбинати шоҳибофии Москва ба номи Шербаков таҷҳизот фириода шуд³.

Дар вақти эвакуатсияи давраи дуум аз Кузнетск ба Тоҷикистон бо Қарори Шурои Комиссарони Халқии ИҶШС аз 25 июли соли 1942 дар корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ пешбинӣ карда шуда буд, ки таҷҳизоти чор фабрикаи трикотажӣ ва се фабрикаи либосдузии вилояти Ростов интиқол гардад. Дар як муддати кӯтоҳ як қисми таҷҳизоти фабрикаи пойафзолдузии

¹Эшелоны идут на Восток. – 1941-1942 гг. – М., 1966. – С.13.

²Бойгонии Раёсати корҳои Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон //Архив УД СМ Тадж. ССР, Св.120. – Д.500. – Л.67,121,133,158,169.

³Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). – Ф.3. – Оп.40. – Д.31. – Л.109.

«Буревестник» -и Москва барои дар фабрикаи пойафзолдузии Сталинобод ҷойгир кардани он кашонда шуд. Яке аз заводҳои «Главредмет» аз наздикии Москва ба вилояти Ленинобод эвакуатсия карда шуд. Ҳамин тариқ, ба Тоҷикистон фирстодани таҷҳизоти 27 корхонаи саноатӣ пешбинӣ шуда буд¹. Табиист, ки дар он моҳҳои пуршиддат ва душвори давраи аввали ҷанг ба ҶШС Тоҷикистон на ҳамаи техникаи пешбинишуда оварда шуда буд. Баъзеи онҳо аз сабаби ишғол намудани ин минтақаҳо аз тарафи қушунҳои фашистӣ пурра бароварда нашуданд.

Аммо новобаста аз пурра ё қисман кӯчонидани заводу фабрика ва таҷҳизотҳои онҳо дар ақибгоҳ сохтмон ва дар муддати кӯтоҳ ба истифода додани корхонаҳо ва таъмин намудани фронт бо хӯрока ва пушоқиҳо, ба нақша гирифта шуда буд. Ҳамин тавр, таҷҳизоти заводи сангмайдакунии Драчевский ба Тирмиз оварда, дар он ҷо фуруварда шуд. Ғайр аз ин, таҷҳизот на ҳамеша дар шакли пурра, аксаран бе асбобу ускунаҳо, баъзан бе нишонаи муайяншуда фиростода мешуд. Дар аксар ҳолатҳо борҳо барои корхонаҳои истеҳсоли дар роҳи оҳан бандшуда мемонд. Дар ҳолати қариб, ки набудани роҳҳои автомобилгард ва худӣ автомобилҳо, кори аз нав барқарор намудани заводу фабрикаҳоро душворгардонд.

Дар аввали ҶБВ умуман дар корхонаҳои мавҷуда ва сохташавандаи ҶШС Тоҷикистон таҷҳизоти 20 заводу фабрика гузошта шудааст. Вазифаи дар муддати кӯтоҳтарин ба истифода додан ва таъмини истеҳсолот хеле душвор ва масъулиятнок буд. Дар охири моҳи августи соли 1941 ба ҷумҳурӣ аввалин вагонҳо бо таҷҳизоти эвакуатсияшуда омаданд. Барои фурувардан ва ба ҷои таъиншуда расондани он кранҳо, транспортёрҳо, автомашинаҳо лозим меомаданд, вале набудани имкониятҳои техникӣ ва аз ҳама муҳим вақт, аҳолии шаҳру деҳот ба кори борфарорӣ чалб карда мешуд. Тақрибан ягон корхонаи эвакуатсияшудае, ки ба ҶШС Тоҷикистон омада буданд,

¹Бойгонии Раёсати корҳои Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон. – Д.1а. – Л.224.

муस्ताқилияти худро нигоҳ надоштааст, бо корхонаҳои мавҷудаи аз рӯи ихтисос алоқаманд муттаҳид шуданд. Қисми асосии техникаи эвакуатсияшуда ба вилояти Ленинобод, қисми хурдтараш ба Сталинобод интиқол шуда буд.

Бояд қайд намуд, ки ба душвориҳои солҳои ҚБВ нигоҳ накарда, бо шарофати таҷҳизоти интиқолгардида саноати хӯроквории ҷумҳурӣ хеле таракқӣ кард. Таҷҳизоти заводи консерви Феодосия «Красний Перекоп» аввалин шуда дар ҳудуди комбинати консерви Конибодом гузошта шуд. Он бо 183 нафар коргарону хизматчиёне, ки аз Қрим эвакуатсия карда шудаанд¹, ба ҷумҳуриамон оварда шуд.

Таҷҳизоти комбинати шоҳибофии Москва ба номи А. Шербаков тибқи Қарори Шӯрои Комиссарони Халқии ҶШС Тоҷикистон аз 5 феввали соли 1942 арзиши корҳои асосии дар комбинати абрешим гузоштани таҷҳизоти эвакуатсияшуда 2800 ҳазор рубл муқаррар карда шуд². Ҳукумати ҷумҳуриамон бо мақсади зудтар аз нав барқарор намудани таҷҳизоти заводи Москва аз маблағи комбинати ғалла 70 метри муккааб масолеҳи ҷӯбу тахта, 78 тонна оҳак, 2,9 тонна маҳсулоти ниёздошта ва дигар маводҳои лозимаро таъмин намуд³.

Ҳанӯз пеш аз ҷанг дар Сталинобод сохтмони заводи пахта сар шуда буд. Босабаби эвакуатсия ба ин ҷо аз фабрикаи ресандагии Люберси қариб 90 вагон таҷҳизоти нопурра ва аз фабрикаи ресандагии Павло-Покровская 47 вагон таҷҳизот оварда шуд. Муҳлати ба кор андохтани комбинат 1 октябри соли 1942 пешбинӣ карда шуда буд, ки иқтидори он 34400 шпиндели ресандагӣ ва 844 дастгоҳи бофандагӣ, бо истифода аз таҷҳизоти ресандагии

¹Бойгонии Раёсати корҳои Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон. – Д.1а. – Л.221.

²Бойгонии Раёсати корҳои Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон. Св. 120. – Д.499. – Л.43.

³Абдурахманов Э. Деятельность партийных организаций по развитию промышленности Средней Азии в годы Великой Отечественной войны. -Ташкент: ФАН. – 1983. – С.72.

фабрикаи Люберси — 15 ҳазор шпиндел, таҷҳизоти бофандагии «Текстилчии Сурх» — 144 дастгоҳ, заводҳои Октябр — 214 дастгоҳ ва 486 таҷҳизоти бофандагӣ, ки пеш аз ҷанг оварда шуда буд, пурра истеҳсоли маҳсулотро барои фронт оғоз намуд¹.

Ба тӯфайли ҷидду ҷаҳди бузурги сохтмончиён 14 март соли 1942 фабрикаи ресандагии комбинати қолинбофии Сталинобод ба кор даромад. Дар нимаи дуввуми соли 1942 дар комбинат фабрикаи нави бофандагӣ ба истифода дода шуд. Ба воситаи моҳи ноябри соли 1943 кушода шудани фабрикаи ресандагӣ барои 31,68 шпиндел дар пойгоҳи заводи пахтатозакунии Конибодом бо маҳсули солони 250 ҳазор рубл иқтидори истеҳсолии саноати бофандагии ҷумҳурӣ афзуд². Ғайр аз ин, дар пойгоҳи Исписар, ки пештар дар ихтиёри заводи пахтатозакунии Ленинобод буд, ба заводи мустақили пахтатозакунии Чкалов табдил ёфт.

Ба тӯфайли ба кор андохтани таҷҳизоти эвакуатсияшуда комбинати абрешими Ленинобод низ васеъ карда шуд. Ин корхона бо меҳнати худи коргарони комбинат қомат рост кардааст. Заводи мазкур аз ҷиҳати таҷҳизоти техникӣ ва ҳаҷми худ он вақт яке аз корхонаҳои калонтарин дар Осиёи Миёна ба шумор мерафт, ки иқтидори шабонарӯзиаш 17 ҳазор метри мукааб буд³.

Мутаасифона дар солҳои аввали ҶБВ на ҳама корҳо бо муваффақият ба анҷом мерасид. Камбудӣ, норасоӣҳо ва хусусан нарасидани кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ барои истеҳсоли маҳсулот барои фронт ба назар мерасид. Ғайр аз ин, афзоиши минбаъдаи ҳаҷми маҳсулоти саноат дар ҷумҳурӣ аз нарасидани қувваи барқ ва сӯзишворӣ боздошта мешуд. Барои зиёд кардани иқтидорҳои энергетикӣ ва бо сӯзишворӣ таъмин намудани саноат истгоҳҳои

¹Бойгонии Раёсати корҳои Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон. – Д. 34. – Л. 170.

²Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). – Оп.6. – Д.361. – Л.68.

³Коммунист Таджикистана. – 1945. – 18 февр.

нави электрикӣ сохтан, конҳои ангишту нафтро кушода ва азхуд кардан лозим буд.

Албатта, дар давраи ҚБВ иқтисодии истироҳати электрикии дар ҷумҳурии мавҷудбуда эҳтиёҷоти саноат, муассисаҳои коммуналӣ ва эҳтиёҷоти аҳолиро ба қувваи барқ пурра қонеъ карда наметавонист. Гарчанде, ки пеш аз оғози ҚБВ ҳам таъминоти аҳоли ва хоҷагии халқ бобарқ дар Тоҷикистон ҳалли худро наёфта буд, ин масъала ба муносибати дар ҷумҳурии ҷойгир кардани корхонаҳои эвакуатсияшуда боз ҳам тезу тундтар гардид. Ғайр аз ин дар заводу фабрикаҳо қори ду ва се бастӣ ҷорӣ карда шуд, ки ин бо қувваи барқ зиёд таъмин кардани сеҳоро талаб мекард. Босабаби нарасидани барқ, бекористии таҷҳизот душвориҳои иҷрои нақшаи панҷсола ба амал омад. Дар ҷумҳуриямон маҳдуд намудани тақсим ва истеъмоли қувваи барқ муқаррар карда шуд.

Дар ин шароит дар назди КМ ПК (б) ва Шурои Комиссарони Халқи Тоҷикистон вазифа меистод, ки базаи энергетикӣ ҷумҳуриро аз ҳисоби сохтмони истироҳати нави электрикӣ зиёд кунанд. Аз ин рӯ роҳбарияти Тоҷикистон ба Шурои Комиссарони Халқи ИҶШС ва КМ ВЛКСМ дар бораи зарурияти сохтани стансияи электрикии обии Варзоб (навбати дуввум) муроҷиат карданд. Шурои Комиссарони Халқи ИҶШС сарфи назар аз душвориҳои давраи ҷанг имконият пайдо кард, ки маблағи зарурӣ ҷудо кунанд. Комиссариати халқии истироҳати электрикии ИҶШС дар ҷумҳурии Раёсати сохтмони истироҳати электрикии обии Варзобро ташкил кард ва маҳз аз ҳамон вақт дар Тоҷикистон тараққиёти саноати электроэнергетика, азхудкунии мунтазами захираҳои гидроэнергетикӣ оғоз ёфт.

20 майи соли 1943 сохтмони истироҳати электрикии дорони иқтисодии лоиҳавиаш 13,1 ҳазор киловатт сар шуд¹. Ба истифода додани он то охири соли 1944 пешбинӣ карда шуда буд. Сохтмони Неругоҳи барқи обии Варзоб

¹Бойгонии давлатии таърихи наватрени Тоҷикистон (БДТНТ). – Ҷ.3. – Оп.84. – Д.43. – Л.2.

майдони сохтмони босуръати мардумӣ эълон карда шуд. Дар сохтмони он аҳолии деҳу шахр - 5500 нафар колхозчиёни манотиқи гуногун ҷалб карда шуданд, ҳазорон нафар сокинони Сталинобод ба корҳои заминкании ин иншоот шурӯъ намуданд. Дар баробари ин аз ноҳияи Варзоб то Зиддӣ сохтмони роҳи оҳани танг оғоз ёфт, ки дар он ҳазорҳо нафар колхозчиён низ иштирок доштанд. Шароити кор дар сохтмонҳо аз ҳама душвор буд, онҳо асосан бо белу кӯрак кор мекарданд, амалан механизму нақлиёт набуд, вазъи таъмини онҳо бо хӯрок, манзил ва сару либос бад буд. Вале одамон қувваю ғайрати худро дарёф надошта, қаҳрамонию меҳнатию гушношуниде нишон медоданд. Роҳбарияти ИҚШС қаҳрамониҳои меҳнаткашони ақибгоҳро ба инобат гирифта, барои муваффақиятҳо дар сохтмони НБО 42 нафар бо нишони сарисинагии «Аълочии мусобиқаи сотсиалистӣ» мукофотонида шуданд¹.

Ғайр аз ин соли 1943 дар Калининобод Нерӯгоҳи барқи обии хурд ба истифода дода шуд. Соли 1943 бо усули сохтмони халқӣ дар Ёротеппа, Нов, Қурғонтеппа, Кировобод, Комсомолобод ва Кӯлоб сохтмони Нерӯгоҳҳои барқи обии коммуналӣ сар шуд.

Дар солҳои охири ҷанг иқтисодии ҳамаи НБО дар мамлакат афзуд. Мустаҳкам намудани базаи энергетикӣ барои беҳтар шудани кори корхонаҳои саноатии Тоҷикистон, дар мустаҳкам намудани иқтисодиёти ҳарбии ҷумҳурии шароити зарурӣ фароҳам овард.

Хусусан, дар давраи ҶБВ нақши сӯзишворӣ ҳамчун шартӣ зарурии тараққиёти саноат ва тамоми хоҷагии халқ беандоза афзуд. Бинобар ин, ба кор андохтани конҳои нав вазифаи аввалиндараҷа буд. Соли 1943 сохтмони кони ангишти рақами 3-и Исфара ба охир расид ва дар ҳуди ҳамин сол меҳнаткашон назар ба тамоми соли 1942 70 фоиз зиёд ангишт ҳосил карданд, арзиши аслии ангишт 27,8 фоиз арзон карда шуд. Умуман дар шахтаҳои

¹Коммунист Таджикистана. – 1945. – 6 янв.

Шӯроб истеҳсоли ангишт назар ба соли 1941 афзуда, 42 ҳазор тонна зиёд шуд. Дар кони ангишти навкашфшудаи Зиддӣ 8700 тонна ангишт истихроҷ карда шуд. Дар Работ тадқиқоти калонтарин кони ангишти коксшавандаи Осиёи Миёна сар шуд¹.

Аммо ангишти дар ҷумҳурӣ ҳосилшаванда дар шароите, ки ҳам аҳоли, саноат ва фронтро таъмин кардан лозим буд, талаботи хоҷагии халқро ба сӯзишворӣ пурра қонеъ гардонда наметавонист. Аз ин рӯ, захираҳои сӯзишворӣ низ аз ҳисоби газ, ҳезум ва торф, ки азхудкунии онҳо дар солҳои ҷанг дар Тоҷикистон сар шуда буд, пурра гардид. Ҳазорон нафар колхозчиён ва сокинони шаҳр ба ин соҳаи муҳимми fronti иқтисодиёт партофта шуданд. Танҳо соли 1943 бо қувваи меҳнаткашон бештар аз 100 ҳазор мукаабметр торф ҳосил карда шуд.

Дар ҷумҳуриамон ба зиёд кардани истеҳсоли нафт низ диққати доимӣ дода мешуд. Вазифаи асосии нафтчиёни Тоҷикистон иҷрои қарори Кумитаи давлатии мудофия аз 22 сентябри соли 1942 дар бораи ҳарчониба зиёд кардани истеҳсоли нафт ва коркарди маҳсулоти нафтӣ дар як қатор ноҳияҳои мамлакат буд. Дар ибтидои соли 1943 барои иҷрои ин қарор тадбирҳои амалӣ дида шуданд. Аз ҷумла, ба Комиссариати халқии нафти ИҶШС иҷозат дода шуд, ки дар ноҳияи Исфараи ҶШС Тоҷикистон истихроҷ ва гудохтани озокеритро ташкил кунад. Кони озокерит охири соли 1942 ба кор даромад васоли 1943 дар ин ҷо на танҳо маҳсулоти нақшавӣ, балки зиёда аз нақша ҳам маҳсулот истеҳсол карда шуд.

Дар солҳои ҷанг дар ҷумҳурӣ барои тараққӣ додани металлургия кори бисёрегузарондашуд, зеро эҳтиёҷот ба маъдани оҳан, сурб, флюорит хеле афзуд. Баъзе корхонаҳои саноати маъдани кӯҳӣ нигоҳ накарда ба шароити душвори давраи ҷанг супориши ба кор андохтани таҷҳизоти интиқолдодашударо бомуваффақият иҷро карданд.

¹Известия. – 1943. № 3. 27 авг. С. 67.

Дар солҳои ҚБВ коллективи заводи «Главредмет», ки ба Тоҷикистон интиқол дода шуда буд(заводи «Б»), онро дар зарфи чанд моҳ дар ҷои нав барқарор карданд. Завод аввалин маҳсулоти худро моҳи феввали соли 1942 ба фронт фиристод. Соли 1943 сохтмони комбинати металлургии Тақоб сар шуд. Колхозчиёни ноҳияҳои Фарм, Кӯлоб ва ВМКБ ба сохтмон омаданд. Дар давоми ду соли ҷанг истеҳсоли маъдани кӯҳии ҷумҳурӣ хеле афзуд. Дар Тоҷикистон махсусан истихроҷи металлҳои нодир афзуд. Ҳамин тариқ солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ давраи ибтидоӣ дар ҚШС Тоҷикистон ба вуҷуд омадани саноатисурма ва қалбагӣ ҳисоб кардан мумкин аст.

Дар қори бо озуқа таъмин намудани ҷанговарон ва коргарони фронт саҳми корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва консерви ҷумҳурӣ, ки бо роҳи ба кор андохтани таҷҳизоти интиқолшуда, тақмил додани технологияи истеҳсолот ва ташкили оқилонаи меҳнат ба таври намоён мустақкам гардид, ҳиссаи калон гузоштанд. Соли 1942 корхонаҳои консерви Конибодом, Исфара, Ҷкалов ва Ленинобод аз нав сохта шуданд. Дар ин давра заводи консерву мавизи Уротеппа, ки иқтидори истеҳсолии солонаш 2500 тонна мавиз мебошад, ба кор андохта шуд.

Дар солҳои ҷанг сохтмони завод ва фабрикаҳо, ки маҳсулоти онҳо барои фронт фиристонида мешуд, яке аз масъалаҳои афзалиятнок ба ҳисоб мерафт. Дар натиҷаи саривақт ба истифода додани корхонаҳо иқтидори истеҳсолии саноати консерв 3,2 миллион қуттии шартӣ маҳсулот ва 500 тонна помидор афзуд¹. Дар назди Комиссариати Халқии саноати хӯрокворӣ якчанд объектҳои саноатӣ, аз ҷумласоли 1943 заводҳои рағани Кировобод, Шаҳритуз, Фархор ва Регар ба кор андохта шуданд, ки ин иқтидори коркарди тухмии пахтаро хеле зиёд кард.

Мақсад аз овардани маълумоти мухтасар оид ба таъсисёбии корхона ва заводҳои мухталиф дар ҚШС Тоҷикистон дар солҳои ҚБВ аз он иборат аст,

¹Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). – Ҷ.3. – Оп.4. – Д.861. – Л.10.

ки маҳз кӯчонидан ва сохта ба истифода додани корхонаҳои саноатӣ дар мамлакат заминаҳои бунёдии рушди соҳаҳои дигари саноат ва синфи коргарро фароҳам меорад.

Бояд таъкид намуд, ки дар солҳои мудҳиши ҶБВ истеҳсоли масолеҳи бинокорӣ дар ҷумҳурӣ на ҳамаи минтақаҳои бинокориро бо маҳсулоти худ таъмин мекард. Гарчанде соли 1942 заводи сементи Сталинобод ба кор даромад, ба ҳар ҳол ба ҳамаи биноҳои нав семент намерасид. Дар баробари ҳамин рафти сохтмони саноатии ҷумҳуриро дар солҳои ҷанг ба назар гирифта, қайд кардан лозим аст, ки аз 1 июли соли 1941 аз тарафи давлат бунёд намудани корхонаҳои нави давлатӣ ва кооперативӣ то 1 январи соли 1945 75,5 миллион рубл маблағ гузошта шуд¹. Натиҷаи ҳамин аст, ки дар баробари ба кор андохтани объектҳои саноатӣ ва корхонаҳои интиқолшуда фондҳои асосии истеҳсоли 42 фоиз афзуд. Дар солҳои ҷанг дар ҷумҳурӣ зиёда аз 20 объекти саноатӣ ба истифода дода шуд.

Дар сохтмони завод писарбачаҳо, занон ва калонсолоне, ки аз деҳаҳои гирду атроф ва дурдаст ба кор ҷалб гардида буданд, бисёр бо ҳавас ва умед ба кор муносибат менамуданд, зеро завод ва ин сохтмон ба онҳо имкониятҳои зиёд меод, аз он ҷумла хурок, либос, дар баъзан мавридҳо ҳатто маош ва муҳимтар аз ҳама ихтисос. Яъне чунин имкониятҳо дар он солҳои ниҳоят душвор на ба ҳар як шахрванд муяссар мегардид ва аз тарафи дигар чунин имкониятҳо, яъне муҳимтар аз ҳама соҳиби ҷойи кор ва ихтисос гардидан дастоварди нодир барои ҳар як шахс ба ҳисоб мерафт. Ба таври дигар қайд кунем, сохтмони чунин иншоотҳо ва ба кор ҷалб гардидани шахрвандон ба заводҳо боиси ташаккул ёфтани синфи коргар, дигаргун гардидани ҳаёти мардум ва умуман беҳтар гардидани сатҳи иҷтимоии ҷомеа мегардид.

¹Известия. – 1943. № 3. 27 авг. С. 69.

Ҳамин тавр, сохтмони аввалин печи 25 метраи даврзананда ва нуктаи истеҳсоли 16 феввали соли 1942 ба анҷом расида, шаби 17 феврал нахустин сементи тоҷик истеҳсол карда шуд.

Дар аввал ашёи хомро аз кони назди маҳаллаи Қулписта, ки 10 километр дуртар аз комбинат воқеъ буд, истихроҷ карда, тариқи хатти ҳавоӣ ба корхона меоварданд. Қуввати аввалин сементи тоҷик дар як метри мураббаъ ҳамагӣ 150 - 200 кг-ро ташкил меод.

Вақте ки Чанги Бузурги Ватанӣ сар шуд, бисёр бинокорони ҷавон ба Ҳимояи Ватан рафтанд. Коргарони заводи семент душвориҳои ҷангро бартарарф намуда, бо меҳнати фидокоронаи худ афзоиши истеҳсоли сементро таъмин намуда, дигар нишондиҳандаҳои иқтисодиро беҳтар карданд.

Пас аз ба истифода додани завод дар як муддати кӯтоҳ дар маҳаллаҳои гирду атрофи он шумораи истиқоматкунандагон аз ҳисоби коргарони завод хеле зиёд мешавад. Ҳатто дар роҳи бунёди манзилҳои истиқоматӣ ва дигар инфрасохтори маҳалли зисти коргаронизавод имкониятҳои зиёд муҳайё менамуд. Даъвати ҷавонон ба майдони ҳарбӣ норасоии қувваи корӣ ва масрафи бештар дар ҷанг сарфакорӣ аз ҳад зиёдро ба миён оварда буд. Чуноне ки дар боло ишора намудем, новобаста аз проблемаҳои ба вучуд омада, фаъолияти завод ба таври сарфакорона ба ҳар роҳ монда шуда буд. Маҳсулнокии печи 25-метраи якуми ҷангзананда дар як соат 2,1 тонна клинкерро ташкил дод. Хошоҷро бо усули «пур кардани» ҷанги дар натиҷаи реза кардани ангишт ба даст овардашуда, месӯзонданд.

Бояд қайд кард, ки дар ҷараёни истеҳсолоти мошини майдакунанда дар як соат то 10 тонна оҳаксангро майда карда метавонист. Суфтакунии клинкерро осеб 1,5x8 метр ба ҷо оварда, то панҷ тонна маҳсулот дод. Завод соли аввал 6-8 тонна семент истеҳсол намуд, вале бо вусъат ёфтани фаъолияти завод, ин миқдорро аллакай дар ду рӯз истеҳсол мекард.

Пас аз чор соли фаъолияти корхона коллективи он дар мусобикаи сотсиалистии умумииттифоқӣ ҷойи сеюмро ишғол намуд. Дар заводи мазкур равандҳои технологӣ ба таври автоматӣ идора карда мешуд ва инчунин партовҳои дигар соҳаҳои саноат (дажголҳои саноати металлургия, хокистари ГРЭС ва ТЭС, фосфогипс ва ғайра) низ истифода бурда мешуд. Нақшаи панҷсолаи 4-ум дар ҶШС Тоҷикистон то 150 000 тонна расонидани истеҳсоли сементро пешбинӣ намуд. Дар охири панҷсола ин нақша барзиёд (170 000 тонна) иҷро гардид¹.

Аммо чун дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ соҳаи мазкур низ зарар дида, баъзе аз заводҳо ба пуррагӣ валангор ва ё аз фаъолият боз монда, ҳаҷми истеҳсолот коҳиш меёбад ва маблағҳои азхудкарданашуда зиёд мегардад. Чун дигар заводҳои сементбарорӣ заводи сементи Сталинобод низ аз паёмадҳои ногувори Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар канор намонад. Коҳиш ёфтани шумораи қувваи корӣ, пеш аз ҳама мутахассисони соҳа, таъмин нагардидан бо ашёи хом ва баъзе аз маводҳои кимиёвӣ ва таҷҳизоти лозима боиси иҷро нагардидани нақшаи истеҳсоли семент мегардад.

Аҳаммияти хоси бунёди заводи семент дар шаҳри Сталинободдар чунин шароити душвор дар он буд, кидар қаламрави ҷумҳурӣ он ягона корхонае буд, ки бо усули таркунонидан (мокрый способ) ва шуридани ашёи хом семент омода карда мешавад, ки ин метод хусусияти асосӣ, фарқкунанда аз дигар заводҳои семент ва муаррифғари корхона ҳамчун маҳсулоти дорои сифати ба сулфат тобовар нисбат ба дигар маҳсулоти заводҳои семент, ки бо роҳи гардкунӣ ва хушкнамоӣ истеҳсол менамоянд, ба шумор меравад. Сементи бо ин метод ҳосилшаванда ба маротиб сифати беҳтар ва тобоваранда нисбат ба усули хушккунонидашуда (сухой способ) ба ҳисоб меравад. То қатъ гардидани лулаи гази табиӣ дар даврони истиқлол пухтани

¹Гришманов И. А. Промышленность строительных материалов на рубеже новой пятилетки.- Москва, 1971. С.- 23.

клинкер (ашёи хоми дар оташдон пухташуда) дар оташдонҳои даврзанада бо истифодаи гази табиӣ ба роҳ монда мешуд. Манбаи асосии ашёи хом барои истеҳсоли сементро оҳаксанги кони Харангон, магнетити Бувак ва гилҳои Варзоб ташкил медиҳад. Фаровон будани чунин ашёи хоми ватанӣ омили дигари рушди истеҳсоли семент ва баланд гардидани сифати он гардидааст. Ғайр аз ин корхонаи мазкур дар пешрафти соҳаи сохтмон ва саноат саҳми назаррас гузошта, бо маҳсулоти баландсифати худ муҳимтарин иншооти мамлакат, корхонаю заводҳо, роҳу нақбҳо, биноҳои истиқоматӣ ва амсоли онро таъмин мекард.

Дар маҷмӯъ бояд қайд намуд, кизарурати бунёди заводи семент дар Тоҷикистон дар солҳои душвори Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар таъмини корхонаҳои саноати сохтмон ва таъмини фронт бо истеҳсоли маҳсулоти ин заводу фабрикаҳо бошад, дар давраи баъдичангӣ муҳимтарин иншоотҳои ҷумҳурӣ, аз қабилӣ нерӯгоҳҳои барқӣ оби Норақ, Роғун, Бойғозӣ, Сангтӯда, роҳҳои нақлиёт, қатора ва дигар корхонаю иншоотҳои истиқоматӣ ва маишӣ маҳз бо маҳсулоти заводи сементи ш. Душанбебунёд гардидааст.

1.2. Рушди истеҳсоли семент дар давраи баъдичангӣ ва аҳаммияти он дар пешрафти соҳаи сохтмон ва саноат

Дар давраи азнавбарқароркунии баъдичангӣ баъзе аз заводҳои мавҷуда таъмир ва баъзеи дигар аз сифр бунёд гардида, боиси дар як давраи кӯтоҳ рушд намудани саноати семент мегардад. То ибтидои соли 1950 дар миқёси ИҶШС сохтаба истифода додани заводҳои сементи Пикалевск, Белгород, Қараганда, Ангара, Чимкент, Уляновск, Сталинобод боиси рушди босуръати соҳа гардида, аллакай соли 1952 Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷиҳати истеҳсоли семент аз Штатҳои Муттаҳидаи Америка ва Британияи Кабир пеш гузашта, дар ҷаҳон ба ҷои 1-ум мебарояд. Рушди саноати семент дар ҶШС

Тоҷикистон, ки узви ҷудонашавандаи ИҚШС ба ҳисоб мерафт. Бо дарназардошти мавҷуд будани захираҳои табиӣ, ҷинсҳои карбонатӣ ва гилдоранд ба соҳаи мазкур чун дигар ҷамоҳири собиқ Шуравӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир карда мешуд.

Дар давраи барқарорсозии баъдичангӣ пеш аз ҳама афзоиши ҳаҷми истеҳсоли ҳуди маҳсулот, ки дар роҳи саноатикунони мамлакат хеле зарур буд, боиси ташаккулёфтани фаъолияти завод мегардад. Бо ба инобат гирифтани ҳамин талабот зарурати зиёд намудани ҳаҷми истеҳсолот пеш меомад, ки масъулияти заводро дар солҳои 50-уми асри гузашта боз ҳам мушкилтар менамуд. Аз тарафи дигар, кафолати маҳсулот дар назди бинокорон ва сохтмончиён роҳбарияти заводро ба ташвиш меовард. Аз ин лиҳоз, вазифаҳои баланд бардоштани сифати семент ва бо ҳосиятҳои махсус истеҳсол кардани он рӯз то рӯз хусусияти ҷиддӣ касб менамуд ва ҷуноне ки дар боло зикр намудем, боиси ташаккулёбии фаъолияти завод мегардид.

Ин буд, ки соли 1945 ҳаҷми истеҳсоли семент дар заводи сементи Сталинобод то ба 1845 ҳазор тонна мерасад¹. Мувофиқи маълумоти бойгонӣ оқибатҳои манфии Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва таъсири он ба заводи сементи Сталинобод то охири солҳои панҷоҳум идома кардааст². Пас аз анҷом ёфтани Ҷанги Бузурги Ватанӣ ҳанӯз дар солҳои аввали давраи азнавбарқароркунӣ норасоии коргарон, мутахассисон ва техникаҳои лозима то андозае бартараф гардида, фаъолияти завод густариш меёбад. Танҳо дар соли 1946 ҳаҷми семент дар заводи мазкур ба даҳ ҳазор тонна мерасад, ки нисбат ба солҳои қаблӣ дастоварди назаррас ба ҳисоб мерафт³. Бино ба маълумоти манбаи болозикр (Ҳисоботи солонаи Заводи сементи Сталинобод барои соли 1947)

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.1.

² Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.4.

³ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.5.

дар заводи мазкур соли 1947 маблағи барзиёд маҳсулот харидорӣ шуда 115914, маблағи зарар ё норасоӣ ба 90312 ва маблағи азхудкарданашуда бошад, ба 6384 ҳазор рубл баробар шуда буд¹. Вале дар давраи азнавбарқароркунии баъдичангӣ, ки асосан барномаҳои махсус ҷиҳати бартараф кардани оқибатҳои чанг, барқарорсозии ғаболияти корхонаю заводҳо ва афзун намудани ҳаҷми истеҳсолот, инкишоф додани иқтисодиёти мамлакат ва бадин васила беҳтар намудани вазъи иҷтимоии мардум пешбинӣ шуда буд, бо ҷудо гардидани маблағҳои ҳаҷман зиёд кӯшишҳои шабонарӯзӣ ба харҷ дода мешуд. Аз ин раванд заводи сементи Сталинобод дар канор намонда, дар муддати кӯтоҳ ғаболияти густурда ба роҳ монда, ҳаҷми истеҳсоли сементро ба маротиб зиёд мекунад. Соли 1948 корхона азнавсозӣ гардида, дарозии печи 25 метр ба 36 метр расонда шуд. Коллективи корхона баъди ҷор соли ба кор андохта шуданаш дар мусобиқаи сотсиалистии умумииттифоқӣ ҷои сеюмро гирифт. Иқтисодори лоиҳавии ибтидоӣ, ки дар як сол 150 ҳазор тонна семент муайян карда шудааст, баста шуд. Завод соли 1950 ба иқтисодори лоиҳавии худ мерасад.

Аллакай соли 1952 дар охири квартали сеюм нақшаи солонаро сад ғоиз иҷро мекунад. Сарфи назар аз ин пешравиҳо ҳанӯз ҳам норасоии мутахассисон яке аз мушкилиҳо дар назди заводи мазкур боқӣ мемонд². Аз ибтидои моҳи майи соли 1953 зиёда аз 200 адад нақлиёти сабукрав ва боркаш, тракторҳо, эксковаторҳо ва дигар намуди техникаю таҷҳизот, қисмҳои эҳтиётӣ ва лавозимоти кимиёвӣ, моддаҳо ва маводҳои зертаркиби семент ба заводи мазкур дастрас карда мешавад, ки боиси беҳтар гардидани имкониятҳои корӣ ва рушди истеҳсолоти семент мегардад. Масъалаи норасоии мутахассисон ва қувваи корӣ низ дар ин сол қариб ҳалли худро меёбад, бо зиёд кардани воҳидҳои корӣ шумораи кормандони завод дар

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.6.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 6.- С.6.

аввали соли 1953 ба 277 нафар мерасад. Чун солҳои қаблӣ соли 1949 якчанд нафар мутахассисони ҷавон Ф.М.Рябухин, З.Беднова, И.З.Ҳафизов, И.Шамсутдинов ва дигарон курсҳои семоҳаи муҳандисиро дар шаҳри Москва аз рӯйи ихтисоси истеҳсоли намудҳои семент ва коркарди маъданҳои кӯҳӣ хатм намуда, ба заводи сементи Сталинобод сафарбар мегарданд, аммо ин ҷанӯз ҳам мушкилии норасоии мутахассисони соҳаро бартараф карда наметавонист. То ибтидои соли 1953 оҳиста- оҳиста проблемаи норасоии мутахассисон бартараф гардида, ҷалб гардидани мутахассисони соҳа аз дигар ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ потенциали кадрӣ заводро беҳтар менамуд ва зимнан аз шумораи 277 корманди завод аксари мутахассисонро хатмкардагони коллеҷи техникӣ Саратов, Институти техникӣ-кимиёвӣ Ленинград, Институти технологии Чимкент, Техникуми Новосибирск, Коллеҷи техникӣ Москва ва ғайраҳо ташкил меод. Аз ин лиҳоз, ҷиҳати баланд бардоштани сатҳи касбият ва корӣ дар давоми солҳои 1950 19 нафар, соли 1951, 26 нафар, соли 1952, 28 ва то соли 1953 дар маҷмӯъ 73 нафар кормандон ва мутахассисон ба курсҳои тақмили ихтисос ва курсҳои азнавтаёркунӣ аз рӯйи ихтисоси ронандаи нақлиёти боркаш, трактор, эксковатор, кафшергар, ёрдамчии муҳандис, борбардор ва ғайраҳо фаро гирифта мешаванд, ки ин раванд сол то сол сатҳи сифати кории кормандони заводро беҳтар мекард¹. Ба ин қаноат накарда, соли 1954 бо мақсади баланд бардоштани иқтидори истеҳсолии завод, боз корҳои азнавсозӣ ба роҳ монда мешавад.

10 апрели соли 1954 бо фармони Вазорати саноат ва масолеҳи сохтмони ИҶШС таҳти № 247/к. М.П.Селянина аз вазифаи директори сементзаводи Душанбе озод гардида, ба ҷойи ӯ Ю.В. Терлига таъин мегардад, ки солҳои директори ӯро давраи ташаккулёбии заводи мазкур ба қалам

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.3.

додаанд¹. Мувофиқи ҳисоботи солонаи заводи мазкур аллақай аз 1 июли соли 1955 нақшаи солона 110,4% иҷро гардидааст, ки 18788 ҳазор рублро (асъори ИҚШС) ташкил меод, ки нисбат ба соли 1954 23,6% барзиёд истеҳсол гардидааст.

Соли 1956 дар корхона хати дигари технологӣ ба кор андохта мешавад. Печи дуҷуми даврзананда, ки дарозияш 35 метр буд, бо иқтидори 3,3 тонна дар як соат ба кор мебарояд. Пас аз як соли фаъолият ҳаҷми истеҳсоли семент дар печи мазкур аллақай соли 1957 то ба 4,1 тонна семент дар як соат расонида мешавад.

Умуман, солҳои 1955-1960 дар заводи кӯҳна ду печи даврзананда ба кор андохта шуд, ки истеҳсоли семент дар як сол ба 197,4 ҳазор тонна расонда мешавад.

Ҳукумати ҷумҳурӣ соли 1957 қарор қабул кард, ки истеҳсоли маҳсулотро боз ҳам васеъ карда, иқтидори онро дар як сол то ба 735 ҳазор тонна расонад. Ҳамин тавр, ҳуди ҳамон сол дар шафати заводи кӯҳна сохтмони боз як корхонаи истеҳсоли ҳамин маҳсулот оғоз меёбад.

Дастгириҳои Иттифоқ ва ҳукумати ҚШС Тоҷикистон имконияти сол то сол зиёд гардидани ҳаҷми маҳсулотро фароҳам меовард. Ҳамин тавр, ҳаҷми истеҳсоли семент соли 1958 ба 26616 тонна баробар гардида, нақшаи солона 106,4% иҷро мегардад, ки нисбат ба соли 1957 99,07 тонна зиёд мебошад². Бо афзоиш ёфтани истеҳсоли семент фаъолияти нуқтаи (цеҳи) истеҳсоли шиферҳои асбестӣ, ки аз қисмҳои заводи сементи Сталинобод маҳсуб меёфт, густариш ёфта, нисбат ба солҳои қаблӣ ҳаҷми истеҳсоли шиферҳои асбестӣ низ зиёд мегардад. Масалан мувофиқи маълумоти бойгонӣ нақшаи истеҳсоли шифери асбестӣ дар соли 1958 107,4% ё 24756 бастаи шифер, ки нисбат ба

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.126.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С.11.

соли 1957 3215 баста зиёд буд, баробар мегардад¹. Лозим ба ёдоварист, ки заводи семент дар охири квартали дуюми соли 1958 бо сипосномаи Раиси Шӯрои вазоратҳои ҶШС Тоҷикистон сарфароз мегардад. Зеро дар соли зикргардида танҳо аз ҳисоби захираи маблағҳо ва сарфаю сариштакориҳои роҳбарияти завод 600 тонна семент истеҳсол карда шудааст².

Соли 1957 Ҳукумати Тоҷикистон оид ба васеъ кардани корхона ва ба 735 ҳазор тонна семент расондани иқтисори он дар як сол қарор қабул кард³, ки ин иқдом яке аз қадамҳои устувор дар роҳи ташаккул додани корхона ба ҳисоб мерафт.

Соли 1959 дастовардҳои корхонаи сементи Сталинобод ва талабот ба масолеҳи сохтмонӣ, хоса семент аз мавзӯҳои меҳвари матбуоти даврӣ мегардад. Яке аз рӯзноманигорони ҷавон Раҳимҷон Каримов борҳо ба ин коргоҳ рафта, дар мақолаҳои фаъолияти онро инъикос намудааст, ки маҷмуи мақолаҳои ӯ дар очерки «Сементи тоҷик» рӯйи чоп омадааст. Мисли ин мақолаҳои дигари рӯзноманигорон ба монанди «Субҳи нақшаи ҳафтсола» ва ғайраҳо дастовардҳои ҳаррӯзаи корхонаи сементи Сталинободро инъикос менамуданд. Аз мутолеаи гузоришҳои мақолаҳои дар матбуоти даврии соли 1959 рӯйи чопомада, эҳсос карда мешавад, ки то чӣ андоза сохтмон ва ташаккул додани заводи истеҳсоли семент муҳим будааст. Чуноне ки гуфта шудааст: «...Ҳамагӣ ҳабдаҳ сол муқаддам дар ҷумҳурии семент набуд, - менависад Раҳимҷон Каримов, - вай аз хориҷа оварда мешуд, вале раванди пурталотуми сохтмонҳо дар Тоҷикистон зарурати бунёди заводи сементро талаб мекард. Захираи калони оҳаксанг ва дигар компонентҳои семент дар

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 9.- С.51.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 9.- С.51.

³Бойгонии ҷории КВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солонаи завод барои соли 1996. С.7.

кишвар барои тараққӣ додани саноати семент заминаи мустаҳкам ба шумор мерафт¹.

Чизи дигареро, ки рӯзноманигор Каримов қайд кардааст, зарурати вусъат додани ҷаъолияти завод ва автоматикунонӣ намудани раванди истеҳсолот ба шумор мерафт. Мавсуф таъкид менамояд, ки «...дар қарерҳо дар ибтидо ҳосил кардани ашёи хом дар баъзе мавридҳо ба воситаи қувваи даст иҷро карда мешуд. Раванди истеҳсоли семент пурра автоматикунонида ба назар намерасид, печҳои даврзананда низ ба дастгоҳҳои, ки ба таври автоматӣ идоракунии печҳоро таъмин карда тавонад ниёз дошт. Барои вусъат бахшидани ҷаъолияти завод ва зиёд намудани ҳаҷми истеҳсолот осебҳои пуриқтидор лозим буд»². Ана он чиро, ки журналист соли 1959 дар заводи сементи Сталинобод дида буд, чун шохиди воқеаҳои таърихи зикр намудааст.

Оғози иншоотҳои муҳимми кишварро ба эътибор гирифта, соли 1959 дар истеҳсолоти № 1-и корхона аз тарафи мутахассисони Ҷумҳурии Чехия таҷдиду азнавсозӣ шуда, то солҳои 80-ум асри ХХ истеҳсоли семент дар ин корхона то ба 1 миллион тонна расонида шуд.

Дар солҳои 1955-1960 боз ду печи даврзананда ба қор дароварда шуд, ки ин дар навбати худ маҳсулотро дар як сол то 197,4 ҳазор тонна семент оварда расонд. Азбаски суръати сохтмон дар ҷумҳурӣ хеле меафзояд, завод аз ӯҳдаи таъмин намудан бо семент намебаромад.

5 сентябри соли 1960 сохтмончиён пеш аз мӯҳлат, яъне дар давоми ҳаждаҳ моҳ (дар нақша ҳафтсола буд) январӣ соли 1961 печи даврзанандаи 129 метраро ба қор андохтанд, ки иқтидори истеҳсолии он дар як соат 20,8 тоннаро ташкил мекард. Соли 1960 печи чархзанандаи кӯҳнашудаи 25 метр ба ҳаҷм дода шуда, ба ҷои он печи нави 60-метра гузошта мешавад, ки истеҳсоли клинкерро дар як рӯз то 312 тонна мерасонад. Пас аз ба истифода

¹Бойгонии ҷорӣи ҚВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солонаи завод барои соли 1996. С.32.

²Бойгонии ҷорӣи ҚВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солонаи завод барои соли 1996. С.14.

додани заводи нави семент (соли 1960) истехсоли семент ба маротиб афзуда, акнун дар давоми ду ҳафта корхонаи нав ҳамон қадар маҳсулот меод, ки заводи кӯҳна дар давоми тамоми сол истехсол мекард.

22 сентябри соли 1960 собиқ ҷонишини сардори раёсати молия ва хоҷагии сементзаводи Душанбе ба вазифаи директори заводи мазкур таъин мегардад. Дар давраи директории ӯ, мувофиқи ҳисоботи солонаи Вазорати саноат ва масолеҳи сохтмони ҶШС Тоҷикистон соли 1961 бо васеъ гардидани қисмҳои таркибии завод (цехҳо), яъне сохта ба истифода додани печҳои нави сементистехсолкунӣ ва шифербарорӣ ҳаҷми истехсоли завод ба маротиб меафзояд¹. 26 декабри соли 1960 роҳбарияти заводи мазкур барои натиҷагирӣ аз вазъи иҷроиши нақшаи солона дар квартали якум, сметаи хароҷотӣ, маблағҳои масрафшуда ва аз худкарданашуда дар ҳаёти як гурӯҳи корӣ таъсис медиҳад. Комиссияи мазкур арзиши маҳсулоти истехсол намудаи нуқтаи шифербарориро ба 1274267 рубл (асъори ИҶШС) баробар арзёбӣ намуд, ки мувофиқи хулосаи комиссия ин натиҷаи баланд дар фаъолияти завод маҳсуб мегардид².

Мувофиқи директиваҳои Съезди 20-уми Ҳизби Коммунистии Иттифоқи Шуравӣ ва нақшаи панҷсолаи 6-ум дар шаҳри Душанбе сохтмони заводи нави семент, ки аз 4 хати технологӣ иборат буд, оғоз шуд. Сентябри 1960 навбати якуми Заводи нави сементи Душанбе ба кор даромад ва истехсоли семент то 134,2 ҳазор тонна афзуд³.

Соли 1961 барномаи муттаҳид намудани заводи наву кӯҳна ва комбинати асбести қубур ва бомпӯшҳои асбестӣ фаъолияти заводи густариш дода, муттаҳидии коллективи бузургро ба миён меоварад. Аз

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.9.

² Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.9.

³ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.11.

тарафи дигар ғаъолияти комбинати истеҳсоли кубур ва бомпӯшҳои асбестӣ ва заводи семент, ки вобастаи ҳамдигар буданд, ғаъолияти муштарки самарабахшро ба роҳ мемонанд. Ба як комбинати ягона муттаҳид намудани ду корхона имконият дод, ки истеҳсоли маҳсулот дар як сол аз 650 ҳазор тонна ба 900 ҳазор тонна зиёд карда шавад. Истеҳсоли кубурҳо ва бомпӯшҳои асбестӣ ба маротиб меафзояд. Худи ҳамон сол заминаи муттаҳидшавии ду корхона, комбинати сементу шифери Душанбе ба вучуд меояд, ки дар маҷмӯи комплекси бузурги саноатиро ташкил меоданд.

Соли 1962 дар заводи нави Душанбе хати дуҷуми технологӣ (иктидораш соли 375 ҳазор тонна) ва дар заводи якуми сементи Душанбе хати нави технологӣ (иктидори солонаш 140 ҳазор тонна) ба истифода дода шуд. Сохта ба истифода додани заводи нави ғаъолияти заводро дар маҷмӯи даҳчанд вусъат бахшида, онро ба яке аз корхонаҳои азими ҷумҳурӣ табдил медиҳад. Печҳои бузурги даврзананда, ки иқтидори онҳо то андозае буд, ки метавонистанд як сола кори печи заводи кӯҳнаро дар як ҳафта иҷро намоянд. Ҳамин тавр, дар як солбоз ду хати истеҳсоли аз ҷониби мутахассисони Чехословакия сохта ба кор андохта мешавад. Соли 1963 дар заводи асбосемент ду хати дигари бомпӯшҳои асбестӣ ба истифода дода мешавад, ки иқтидори онҳо дар якҷоягӣ то ба 75 миллион плитаи бомпӯшӣ расонида мешавад.

Дар тараққи босуръати саноати сементи Тоҷикистон Қарори Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Иттифоқи Шуравӣ ва Шурои Вазирони Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ «Оид ба тадбирҳои минбаъд таъмин намудани тараққи саноати семент ва беҳтаргардонии кори он» аз 27 апрели 1957 аҳаммияти калон дошт. Мувофиқи ин қарор Заводи сементи Душанбе аз нав таҷҳизонида ва васеътар карда шуд. Соли 1960 дар заводи мазкур хати сеҷуми технологӣ ба кор даромад. Баъдан мувофиқи директиваҳои Съезди 20-уми Ҳизби Коммунистии Иттифоқи Шуравӣ ва

нақшаи панҷсолаи 6-ум дар шаҳри Душанбе сохтмони заводи нави семент, ки аз 4 хати технологӣ иборат буд, сар шуд. Сентябри 1960 навбати якуми Заводи нави сементи Душанбе ба кор даромад ва истеҳсоли семент то 134,2 ҳазор тонна афзуд¹. Соли 1962 дар заводи нави Душанбе хати дуёми технологӣ (иқтидораш соли 375 ҳазор тонна) ва дар заводи якуми сементи Душанбе хати нави технологӣ (иқтидори солонаш 140 ҳазор тонна) ба истифода додашуд.

Дар натиҷаи рушди босуръати саноати семент истеҳсоли семент дар ҷумҳурӣ афзуда, агар соли 1958 аз дигар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ 200 ҳазор тонна семент гирифта бошад, соли 1963 ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ 510 ҳазор тонна семент фиристодааст. Баробари пурра ғаёлият намудани заводи мазкур аллақай баъди солҳои 70-ум ҶШС Тоҷикистон дар байни ҷумҳуриҳои Осиеи Миёна аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли семент ҷои 2-юмро (баъд аз ҶШС Ўзбекистон) ишғол мекард².

Комбинати сементу шифери Душанбе аллақай дар охири солҳои 60 ҳаҷми истеҳсолоти сементро ба 940 ҳазор тонна, бомӯшҳои асбестиро 270 миллион дона ва кубурҳои асбестиро бошад, ба 1660 километр мерасонад, ки ин дастоварди бузург дар соҳаи саноати мамлакат ба шумор мерафт. Васеъ шудани ғаёлияти ҳарду заводҳо роҳбарияти иттиҳодияро водор месозанд, ки ғаёлияти заводҳоро мустақилона ба роҳмонанд ва имкониятҳои боз ҳам зиёд намудани ҳаҷми истеҳсолот ва боз ҳам беҳтар намудани сифати маҳсулотро фароҳам оваранд. Аз ин лиҳоз, моҳи январӣ соли 1967 ба ду корхонаи мустақил тақсим шудани завод, яъне заводи семент ва маснуоти асбестӣ амалӣ мегардад.

Аввали солҳои 70-ум дар натиҷаи ба роҳ мондани корҳои азнавсозӣ ва автоматикунории истеҳсолот рушди боз ҳам бештари суръати истеҳсолот ба

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.11.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.12.

вучуд меояд, масалан, нуктаи истеҳсолии майдакунӣ ва тозакунӣ акнун дар як соат 180 тонна оҳаксангро коркард ва майда менамуд, ки назар ба солҳои қаблӣ 72 баробар зиёд буд. Истеҳсолоти ашёи хом бошад, назар ба истеҳсолоти ашёи хоми заводи кӯҳна 18 баробар зиёд гил мебаровард. Дар натиҷаи автоматикунонӣ ва таҷҳизонидани завод бо дастгоҳҳои муосир ва пуриқтидор завод бори аввал ба марраи миллионум мерасад. Аниқтараш соли 1970- 871, 7 ҳазор тонна ва аллақай соли 1975, 1 миллиону 10 ҳазор тонна семент истеҳсол менамояд. Сифати семент хеле беҳтар гардида, ба ду навъи семент нишонаи сифат дода мешавад¹.

Дар ин вақт мусобиқа оид ба ихтирокори ва сарфаюсариштанамой рушд мекунад. Масалан дар соли 1980 бо ворид намудани 24 пешниҳодҳои ихтирокорон 59,3 ҳазор рубл сарфа карда мешавад. Дар завод чиҳати ноил гардидан ба дастовардҳо ва барзиёд иҷро намудани нақша, ба технологияи замонавӣ ба талабот ҷавобгӯ, ки ҳам раванди корро суръат мебахшид ва ҳам ба сифати маҳсулот беҳбудӣ меафзуд, диққати бештар дода мешуд. Барои ноил гардидан ба чунин дастовардҳои беназир, бисёре аз коргарони завод бо мукофотҳои давлатӣ, ордени медали хизмати шоиста ва сипосномаҳои роҳбарияти завод, вазорат ва ҳукумат сарфароз гардидаанд².

Яке аз дастовардҳо ва хусусияти хоси истеҳсолии заводи сементи Душанбе дар он буд, ки соли 1985 портландсементи басулфаттобавари корхона дар шаҳри Мадриди Испания соҳиби мукофоти байналхалқии «Сифати тиллоӣ» гардида буд.

Собиқ директори генералии заводи мазкурнафаре, ки умри худро дар роҳи рушди соҳаи семент бахшида, дар пешрафти соҳа ҳиссаи арзанда гузоштааст, яъне Парто Сатторов оид ба матлаби боло чунин иброз намудааст, ки "...имрӯз дар ҷумҳурӣ ҳеҷ як иншооте нест, ки бидуни маҳсулоти комбинати сементи Душанбе бунёд гардида бошад. Маҳсулоти

¹ Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. -Душанбе: Пайк, 1996. С.6- 7.

²Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. Душанбе: Пайк, 1996. С.-9.

заводи мазкур ҳатто дар иншоотҳои муҳиммичумхуриҳои ҳамсои мо, хусусан Ўзбекистон ва Турманистон низ фаровон истифода гардидааст”¹.

Дар соли 1989 корхона 1 миллиону 130 ҳазор тонна семент истеҳсол намуд, ки ин нишондиҳандаи баландтаринидастовардҳои истеҳсолии корхона мебошад.

Вале, бо пош хӯрдани ИҚШС ва таъсисёбии ҷомеаи соҳибистиклол, кишвари мо ба ҷанги шаҳрвандӣ мувоҷеҳ мегардад, ки бар асари он тамоми соҳаҳои хоҷагии мамлакат зиёни ҷиддӣ мебинанд. Заводи сементи Душанбе низ аз оқибатҳои харобиовари ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ дар канор намонда, натавонанд суръати пешинаи истеҳсолотро аз даст медиҳад, балки ба ғасб ва ғорати бераҳмона гирифтӣ мегардад. Кормандони собиқадори завод худмуҳофизаткуниро дар завод ташкил медиҳанд, ки ақалан дастгоҳҳои асосии марказӣ аз ғорат эмин монад, аммо ин кӯшишҳо на ҳамавақт кӯмак карда метавонист. Бар асари беҳокимиятиҳои солҳои ҷанги шаҳрвандӣ нақлиёти боркашу сабуқрав, техникаю таҷҳизоти истеҳсолий мавриди ғорат қарор дода мешавад, ки баъдан Ҳукумати мамлакат ҷиҳати барқарор намудани хисороти ба вучудомада маблағи беҳад зиёд ва солҳои зиёдро сарф намуд, то заводро ба ҳолати пештара, то қадри имкон баргардонад.

Бешубҳа, таҷлили фаъолияти беш аз нимасраи завод, худ инъикосгари як ҷузъи таърихи ватанӣ ва ё ин ки таърихи саноати мамлакат ба ҳисоб меравад. Ба тамоми душворихое, ки дар ибтидои солҳои 90-ум ба сари он омада буданд, иттиҳодия бо дастгирии ҳукумати мамлакат вазифаҳои мураккабтарин ва масъулиятноктаринро ба зимма гирифта, оҳиста- оҳиста аз вазъияти бухронӣ то андозае мебарояд.

Бо мурури сипарӣ гардидани як давраи кӯтоҳи таърихӣ, новобаста аз вазъияти душвори ба вучуд омада, (қатъ гардидани гази табиӣ аз ҷониби Ўзбекистон) рушди корхонаро бо ҳар роҳу восита (ҷалби сармоягузори

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. Душанбе: Пайк, 1996. С.-14.

чинӣ ва ватанӣ ва гузаронидани завод ба сӯзишворию ангиштсанг) таъмин менамояд.

Аз ҷиҳати сифати истеҳсоли семент заводи сементбарори Душанбе дар байни давлатҳои Шуравӣҷойи дуҷумро ишғол мекард. Завод дар солҳои Шуравӣқариб 100% талаботи дохилаи давлатро таъмин намуда, аз ҷумла иншоотҳои калонтарини кишварба монанди Нерӯгоҳи барқиобии Норақ, Бойғозӣ, Варзоб, нақби обгузари 14 километраи Данғара, Ёвон ва як қатор корхонаҳои азими ҷумҳуриро ба монанди Ширкати Арзизи тоҷик, кимиёзаводи Ёвон ва ғайра, сохтмон ва бунёди як қатор манзилҳои истиқоматии пойтахт ва шаҳракҳодар ноҳияҳои ҷумҳури ва инчунин интиқоли он берун аз марзи кишвар ба давлатҳои ҳамсоя аз сементи аълосифати ин корхонаи азим таъмин карда мешуд.

Ҳамин тавр, наздики 80 сол аст, ки заводи мазкур фаъолият дорад, ва ҷуноне ки дар боло қайд намудем таи ин муддат дар рушди дигар соҳаҳои саноат, хусусан сохтмон ва бинокорӣ саҳми назаррас гузоштааст. Имрӯз низ сементи истеҳсол намудаи корхонаи сементбарории Душанбе, ки беҳтарин навъи семент (марка 500) доништа мешавад, дар иншоотҳои бузурги давлатӣ, назари нерӯгоҳҳо, роҳу нақбҳо ва ғайраҳо истифода мешавад. Бо тавсияи коршиносони ватаниву хориҷӣ навъи сементи истеҳсолкунандаи корхонаи мазкур кайҳост диққати ҷумҳуриҳои ҳамсоямонро ҷалб намудааст. Бояд қайд намуд, ки сарватҳои табиӣ, пеш аз ҳама обу хоку санги ватанӣ ва истифодаи оқилонаи онҳо (сохта ба истифодаи додани нерӯгоҳҳо ва корхонаҳои сементбарорӣ) ояндаи дурахшони кишвари маҳбубамонро фароҳам хоҳад овард, ки бавосита он Тоҷикистон дар шароити иқтисодибозаргонӣ ва ҷаҳонишавии иқтисодиёт ҷойгоҳи махсусро дар минтақа касб хоҳад намуд.

Оид ба фаъолияти истеҳсолии корхонаи сементи Душанбе ҳаминро қайд кардан мумкин аст, кидар ҳама ҷо блокҳои оҳаксанг аз автосамосвалҳо ба

бункер холӣ карда мешаванд. Конвейер гуё бо дастони худ ин блокхоро рахна карда, ба гулуи мошини чоҳпартоӣ мепартояд. Аз ин чо санги майдашударо боз ба конвейери дигар дароварда, ба осиеби болғакашӣ ва баъд ба элеватор меоранд, ки дар он ба оҳаксанг санги гаҷ ва лесс илова карда мешавад. Ҳамаи ин дар осиебҳои махсус майда карда, ба массаи моеъ-лой табдил меёбад. Дар натиҷаи оташфишонӣ лой ба клинкер табдил меёбад¹.

Дар бораи хусусияти техникаи фаъолияти завод қайд кардан лозим аст, ки дар сеҳҳо ҳарорат ба 1400 дараҷа мерасад. Печҳо бо сӯзишвории моеъ кор мекунанд, ки он дар ин чо дар зери фишори баланд ба воситаи найчаи металлӣ дода мешавад. Танӯр бемалол чарх мезанад, клинкер оҳиста-оҳиста ба суроҳии қад-қади нишебиҳо расида, ба аробаҳо мерезад. Баъд дар майдони кушод хунук шуда, ба бункери хатти нави автоматӣ мебарояд, ки аз он чо сементи тайёр мебарояд².

Дар корхона ҳамаҷӯза панорамаи аҷоибӣ сохтмонро дидан мумкин буд. Дар тумани кабуд, чангалҳои заводи силикатӣ фарқ мешуданд, бункерҳои заводи бетони ёрирасон наздиктар мерафтанд. Дар наздикии майдони сохтмон-қисмҳои азими якпорча, конструксияҳо, кранҳои маноратор дар болои арматураҳои нотаом, самосвалҳо аз пеш мегузаштанд ва дар назди бинои истеҳсолии сеошёна ғурриши бетонрез дида мешуд³.

Дар қад-қади Варзоби тезу тунд, дар чанголи сангҳо барои коркарди аввалини оҳаксанг, кон ва машинаҳои майдакунанда сохта шуданд. Миллиардҳо тонна ашёи хомро анборҳои дараи Харангон медихад. Дар ҳама чо қаҳрамони коргаронро дидан мумкин буд¹.

Ба қавли рӯзноманигор Раҳимҷон Каримов, печҳои даврзананда дили корхона ба ҳисоб мераванд. Онҳо дар ҳавои кушод сохта шуда, бинандаро ба ваҷд меоваранд. Онҳо ба таври ғайриоддӣ, ҷойгир шудаанд, оҳиста-оҳиста,

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. -Душанбе: Пайк, 1996. С.33.

²Садои мардум. 29 августи 2013. С. 4.

³Садои мардум. 29 августи 2013. С. 5.

¹Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон). Сентябри соли 2008. С. 9.

дар назари аввал ба таври ноаён бо ёрии ҳалқаҳои азим давр мезананд. Ашёнҳои сохташуда тадриҷан ба механизмҳои борфарорӣ мегузарад. Ду печи пуриктидортарин, ки дар аввали солҳои 60-ум ба қор даромаданд, бо ёрии мутахассисони Чехословакия васл карда шуданд. Ин воқеаест, ки дар ҳақиқат аҳаммияти қалон дорад. Ба қор андохта шудани онҳо ҳосилнокии қори сеҳи печро якбора 20 баробар баланд бардошт. Журналисти чехословак Богуслав Хнеупек, ки ҳамчун ходими намоёни сийсӣ, вазири қорҳои хориҷии мамлақати худ, ки дар он солҳо ба Душанбе сафар карда буд, дар бораи ҳамватанони худ, ки дар монтажи таҷҳизот барои сементчиёни Душанбе ёрӣ расонданд, бо ифтихор навиштааст. “Дар Тоҷикистон мо мутахассисони чехословакӣ, ки дар сохтмони заводи семент дар Душанбе иштирок кардем, ин ифтихори бузург аст ва миннатдории роҳбарияти завод ва ҚШС Тоҷикистон фаҳри моро дучанд мегардонад”, менависад Богуслав Хнеупек².

Печҳоро бригадаи монтажчиёни ғуртаҷрибаи Чехословакия, аз он ҷумла устои ин соҳа А. Преров, ки таҷрибаи бузург доштанд васл карданд. Бинобар ин, минбаъд агар дар завод қорғаре қорҳои васлу насбуқуниро хуб иҷро мекард «чехословакӣ» ғуфта ба ӯ садо мекарданд.

Тибқи тавсифи рӯзноманигорон васлу насби печҳо қори осон набуд. Дар наздикии печҳои даврзанандаи баистифодадодашуда, қор қардан ниҳоят душвор буд. Танӯр, ҳатто дар масофаи дур бошад ҳам, ғармии бениҳоят сӯзон мебуд. Дар назди печи сеюми аллақай ба охир расида, печи қорум васл карда шуд. Дар зери офтоби сӯзон монтажчиён ҳарисона қой ғурумебурданд. Онҳо бо қашерчиён, ки пешдоманҳои қармин ба бадани арақини худ қаспонда буданд, аз одам дида бештар ба арвоҳ монанд буданд, қитф ба қитф қор мекарданд¹.

Бояд қайд намуд, ки ҳар як қорхона қарҳамонҳои истехсолии худро дорад, ки маҳз саҳми онҳо дар дастовардҳои қоллектив назаррас мебошад.

²Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. Душанбе: Пайк, 1996. С.-34.

¹Бойғонии қорини ҚВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солонии завод барои соли 1996. С.-15.

Яке аз онҳо Эдуард Ногил мебошад, ки дар Душанбе аз ибтидои сохтмон дар ин ҷо кор мекард, Франтисек Валек, ки рост аз монтаж аз Покистон ба ин ҷо омадааст, электромонтёр Антон Хуравӣ, ки дар сохтмонҳои нисфи кураи замин, аз Хитой то Булғория сафар кардааст, механизатор Ладислав Стибор, ки ҷӣ дар заводҳои сементи Чехословакия ва ҷӣ дар сохтмонҳои Корея машҳур аст ва дигарон аз зумраи мутахассисони варзидаи чехословакӣ буданд, ки дар бунёди заводи нав ва умуман ташаккулёбии фаъолияти завод саҳми арзанда гузоштаанд¹.

Заҳмати содиқонаи онҳо диққатро ба худ ҷалб менамуд ва роҳбарияти мамлакат кӯшиш ба харҷ меод, то аз тамоми имкониятҳо истифода намуда, барои эшон имтиёзҳо, барномаҳои фароғатӣ ва дигар имкониятҳоро фароҳам оварад.

“Ду рӯз бо онҳо дар гирду атрофи майдони сохтмон гаштам, ки атроф бо пардаи ғубори сементӣ пӯшонид шуда, пойҳоямдар ҷангу хокистар ғарк шуда, зери нурҳои марговари офтоби Осиёи Марказӣ ҳолатам бад шуда буд. Бегоҳӣ, ки ҳаста шуда, ба манзараи дилрабои кӯҳистон, ки мисли паси сахнаи театрий, рост дар паси заводи семент ба назар мерасид, тавачҷух намуда, ҳамроҳи онҳо худамро ба меҳмонхона кашола кардам, танҳо ду орзу доштам, нӯшидан ва хобидан. Ман инҳолатро дар онҳо низ мушоҳида намудам. Вале онҳо низ оҳиста- оҳиста ба ҳавои сузони Душанбе одат карданд. Дар аввал зуд- зуд оби хунукро менӯшиданду ҳеҷ аз ташнагӣ раҳо намешуданд, баъд мисли қорағрони маҳаллӣ ба нӯшидани ҷойи гарм дар ҳавои тафсон шурӯъ намуданд. Ё ин ки дар аввалҳо аз гармии зиёд хоб рафта наметавонистанд ва руйпӯшҳои худро дар об тар менамуданд, ки баъзанвақт мариз низ мешуданд. Аммо онҳо ҳануз ба бисёр чиз одат накарда буданд ва бисёр чизро

¹Садои мардум. 29 августи 2013. С. 4.

намедонистанд, вале бо мурури замон ба ҳама чиз одат карданд ва новобаста аз чунин мушкилот содиқона кор мекарданд”¹.

Барои он, ки онҳо тибқи мӯҳлатҳои муқарраркардаи ҳукумат корро ба анҷом расонанд, аз тахти дил заҳмат мекашиданд ва ҳамин тавр ҳам карданд, печи сеюмро то нимаи моҳи июл ба охир расониданд ва мувофиқи шартнома 5 рӯз пеш аз муҳлат ба кор андохтанд. Печ айнан мисли механизми соат кор мекард. Ҳама чиз дуруст буд ва онҳо тасмим гирифтанд, ки пас аз озмоиш понздаҳуми июл соати 10-и беғоҳ онро дубора фурӯзон кунанд ва мавриди истифода қарор диҳанд².

Манзараи шаби ба истифода додани печи сеюмро рӯзноманигор бо як ҳаяҷон чунин инъикос намудааст: “Ҳамин тавр танӯрпас аз озмоиш хомӯш шуд ва соати даҳ чизе сар шуд, ки дар Душанбе ба наздикӣ овоза пайдо хоҳад кард. Аз директор сар карда, то посбон ҳар касе, ки имкон дошт, қатор истода шохиди ин воқеъ будан мехостанд. Ақрабаки соат ёздаҳро нишон дод. Пас аз ним соат насосҳо ба кор даромаданд, клапанҳо ва отелҳои ёрирасон кушода шуданд. Ақрабаки соат бемайлон ба дувоздаҳ наздик мешуд. Мазут дар зери фишори бист атмосфера ба печ дохил карда шуд. Вай дарҳол аланга зад. Эдуард Ногил фармони ба кор дароварданро дод, ҳама овози ларзишро шуниданд. Танӯри азим оҳиста-оҳиста гардон шуд ва дарҳол ба кори ритмикӣ шуруъ намуд. Коргарони дар даруни чангу хокистар ифлос, чанголуд ва хоболуд- тоҷикон, русҳо, ўзбекҳо, қирғизҳо, чехословакҳо бо ҳиссиёт ба ҳамдигар сӯҳбат мекарданд. Ногил шишаи шампонро ба танаи печи навзод мепошид ва бо тамоми қувва ва эҳсосот фарёд мекард, “Барои дӯстии абадии халқҳои Чехословакия ва Иттифоқи Шуравӣ!”

Ҳамин тариқ, сохтмони заводи семент дар Душанбе рӯзи охири моҳи сентябр ба охир расид. Коргарон мукофотонида шуданд, мутахассисони Чехословакия миннатдорӣ баён мекарданд. Онҳо дар сохтмони ин иншооти

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. Душанбе: Пайк, 1996. С.-36.

²Бойгонии чорӣи КВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солони завод барои соли 1996. - С.15.

азими Осиёи Миёна як маротибаи дигар аз озмоиш гузаштанд ва таҷрибаи худро бой намуданд. Охир, ҳар як танури чехословакҳо ҳар рӯз назар ба пешбинишуда панҷоҳ тонна зиёд семент истеҳсол мекард¹.

Дар фарҷоми ин матлаб рӯзноманигор бисёр ба маврид таъкид менамояд, ки хотираҳо бо пардаи фаромӯшӣ пӯшида мешаванд. Рӯзҳои ҳаяҷонбахши сар додани "сегона" ва шабҳои зилзилаҳои панҷбалла ва гармии тоқатфарсоро вақт аз хотираҳо пок мекунад².

Солҳои 70-ум дар хотир коллективи заводи сементи Душанбе ба қавле «миллионер» шуда буд. Истеҳсоли солонаи маҳсулот ба як миллион тонна расид. Бо вучуди ин корхонаҳои сементбарорӣ пай дар пай зиёд кардани истеҳсоли маҳсулотро пешбинӣ карда, сифати маҳсулотро беҳтар менамоянд.

Бисёр коргарон ва коркунони техникӣ дар такмил додани таҷҳизот, механиконӣ ва автоматкунонии равандҳои истеҳсолот, сарфаи ашёи хом, сузишворӣ ва қувваи барқ, такмил додани технологияи истеҳсоли семент ҳисса мегузоштанд. Дар ҳамаи сеҳҳо таклифҳои навоарӣ аз тарафи гурӯҳи ихтирокорон пешниҳод карда мешуд. Онҳо ба беҳтар намудани кори завод ва ба кор андохтани роҳи ҳавоӣ, осон кардани кор ва танзимгарони печҳои даврзананда, автоматикунонидани боркардан ва вусъат додани кори осиебҳова ба тартиб андохтани ҳарорати гармӣсаҳми худро мегузоштанд. Танҳо дар солҳои 1970-1975 аз се ду ҳиссаи пешниҳодҳои ихтирокорони завод дар истеҳсолот ҷорӣ карда мешавад.

Мутахассисон, роҳҳои ҳалли проблемаҳоро пешбинӣ менамуданд ва дар истеҳсолот истифода намудани пешниҳодҳои онҳо натиҷаи самарабахш медод.

Матбуоти ҷумҳурӣ дар бораи корнамоиҳои навоарони истеҳсолот бо ифтихор хабар медоданд. "Инак, як гурӯҳ коргарони фабрика бо сардории собиқадори корхона Г. Тронин бе хароҷоти иловагӣ ба баланд шудани

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. С.-37.

²Занони Тоҷикистон. - №11. Соли 1988. - С.3.

суръати истеҳсоли клинкер ноил гардиданд. Дар натиҷа печ ҳосилнокии меҳнатро дар як соат ду тонна зиёд кард. Дигар навоварон Ш. Ривояттов ва В. Еремин дастгоҳи оригиналӣ ба вучуд оварданд, ки он ба осон шудани кори печҳои даврзананда ёрӣ расонд. Сифат ҳам беҳтар мегардад. Дар сеҳи оташфишонии рақами 1 навоварон ба муътадил гардондани қувваи электрикӣ таъмин намудани печҳо, кам кардани сарфаи сузишворӣ ва қувваи электрикӣ муваффақ шуданд. Дар ин ҷо ҳам чунин пешниҳод ба амал меояд, бо такягоҳҳои пуриктидор иваз кардани сутунҳои печ”¹.

Бояд гуфт, ки азнавсозии корхона ҳаргиз қатъ намегардад. Баъди ба кор даромадани заводи нав акнун барнома оид ба кам кардани арзиши аслии меҳнати дастӣ аз ҷониби навоварони завод пешниҳод карда мешавад, ки ин ҳам натиҷаи дилхоҳ меҳнаҷад.

Муҳофизат аз чангу ғубори семент мушкилии асосии корхона ба шумор мерафт, ки на танҳо коргарони завод, балки сокинони пойтахтро низ ба ташвиш меовард. Бо ин мақсад сеҳи компрессорӣ аз нав сохта мешавад. Натиҷа ҳамин мешавад, ки чанги истеҳсоли семент акнун ба воситаи филтрҳои пуриктидор гирифта шуда, бо ҳавои фишурда ба печҳо бармегардад. Дар кори истеҳсолот устоҳо Николай Шулев ва Анатолий Картавих, мошинисти печҳои даврзананда Салих Содиков, навоварони истеҳсолот Виктор Карпеев ва Герман Тронин ҳиссаи калон мегузоранд. Механизаторони таъмиркунанда Владимир Безруков ва Анатолий Безруков номи худро ба фонди тиллоии завод дохил карда, кори пай дар пай ҳамаи звеноҳои занҷири технологиро таъмин мекунанд².

Дар корхона шуҳрати Саттор Ҷалилов, ки 12 тақлиф оид ба зиёд намудани ҳосилнокӣ намудааст, намоён аст. Натиҷаи ҳамин навоварихо буд, ки дар корхона солҳои 1975-1980 ҳосилнокии меҳнат то ба 1,8 Ҷоиз баланд мегардад. Аз ҳисоби азнавсозӣ ва нав кардани дастгоҳҳо, ҷорӣ намудани

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. -Душанбе: Пайк, 1996. - С.41.

²Вечерний Душанбе – августа 1993г. - С.6.

системаи автоматикунонӣ соле ба ҳисоби миёна то 10 ҳазор тонна зиёд шудани сементро фароҳам меоварад.

Роҳбарии печҳои рақами 1, ки чанд сол боз «ботлоқ» ҳисоб меёфт, ба Виктор Карпеев, ки пеш мошинисти печҳои даврзананда шуда кор мекард, супурда мешавад. Таҷриба ва салоҳияти роҳбари нав ба зудӣ натиҷаҳои рӯҳбаландкунанда меорад. Сех истеҳсоли клинкерро хеле зиёд мекунад. Сех се печи даврзанандаро азнавсозӣ мекунад. Мувофиқи тавсияи олимони навигарии гуногун ҷорӣ карда мешавад. Ҳамаи ин кӯмакҳо имкон медиҳад, печ аз ҳолати вазнин берун ояд.

Ба коргарони завод ёрии олимони кимиёгарон, геологҳо пайваста лозим буд. Чунин ҷамъияти эҷодӣ ба коллектив имкон медод, ки бисёр мушкилоти мавҷударо бартараф намоянд. Масалан, кимиёгарон Т. Дустмуродов, М. Голубев ва Ф. Когай дар мавзуи «Барои баланд бардоштани устувории семент ва сарфаи онҳангоми ҷорӣ намудани иловаҳои кимиёвӣ ба сементи тамоман навӣ мустаҳкам ноил мегарданд.

Омехтаи бетонӣ бо портландсементи М-400 дар ҳавои гарм ва хушк бо мурури замон дар натиҷаи гидратсия ва ҷойгиршавии семент, ки бо ҳарорати баланд алоқаманд аст, инчунин дар натиҷаи бухоршавии интенсивии оби омехта ҳаракатнокии худро гум мекунад. Аз ин лиҳоз, гурӯҳи навоарон пешниҳод менамоянд, ки омехтаҳои бетонино дар сурате зиёд кардан мумкин аст, ки агар ба онҳо иловаҳои пластификаторӣ- пластификаторҳои декстрин ва суперпластификаторҳо дохил карда шаванд.

Тадқиқотҳои олимони нишон дод, ки дар сурати оптималии риояи ин иловаҳо дар омехтаи бетонӣ аз портландсементи М-400 бетони навӣ М-500 гирифтани мумкин аст ва бо нигоҳ доштани бренди бетон сементро то ба 15 фоиз сарфа кардан мумкин аст.

Дар таърихи фаъолияти худ заводи мазкур аз рӯи сифат ҷойи намоёнро ҷӣ дар дохили мамлакат ва ҷӣ дар хориҷ аз он касб намудааст ва нигоҳ

доштани ҳамин мавқеъ ҳам дар замони Шуравӣ ва низ пас аз он яке аз масъалаҳои муҳим дар назди роҳбарияти завод ба ҳисоб мерафтааст. Исботи ин гуфтаҳо аз он ҷост, ки аксарияти роҳбарони завод дар давраи директори худ, ки бештар ба хати истеҳсоли диққати махсус равона мекарданд, ба шӯбаи истеҳсоли, ки фаъолияти он ба сатҳ ва сифати семент вобаста аст, аҳаммияти бештар зоҳир менамуданд, то ин, ки клинкери мутобиқ ба талабот истеҳсол гардад. Оид ба ин масъала собиқ директори генералии завод Парто Сатторов қайд намудааст, ки "...дар шӯбаи суфтакунӣ клинкерро баъди хунуккунӣ ва ба он илова кардани гач ва баъзе аз маҳлулҳои дигар дар осиебҳои пуриктидор майда намуда, ба ҳолати хока табдил дода, сипас онро мерезанд. Баъд аз он, насосҳо сементи ҳосилшударо ба зарфҳои оҳану бетонӣ, ки то 25 метр баландӣ ва ғунҷоиши то ба 2500 -4000 тонна сементро доранд, мекашад. Хусусияти сифати сементи заводи мазкур низ дар ҳамин зоҳир мегардад, яъне семент дар ин завод бо методи таркунӣ, шуридани ашёи хом ва дар печҳои тафсон дар ҳарорати ниҳоят дараҷа баланд пухтани он омода мегардад, ки ин метод аз дигар заводҳо ба кулӣ фарқият дорад"¹.

Хуллас, истеҳсоли семент дар айни замон бо тамоми ҷузъиёташ ва умуман раванди истеҳсоли он пурра ба таври автоматӣ иҷро карда мешавад ва бо техникаи навтарин механиконида шудааст. Ин дастовард хизмати шоистаи роҳбарият ва коргарони завод аст, ки кори дастгоҳу механизмҳои худашон бо ихтирокорию ташаббуси кордонӣ, ба амал баровардани тақлифҳои эҷодии худ пайваस्त карда тавонистанд.

Коргарони бисёр қисмҳои истеҳсоли дар солҳои фаъолияти худ чӣ қадар тақлифҳои навоарӣ ва ихтироот нишон доданд. Агар ҳамаи натиҷаҳои ҷустуҷӯи эҷодиро ҷамъбаст кунем, пас танҳо барои тавсифи онҳо ҷилдҳои бисёр лозим меояд. Устоҳои завод ба он камбудӣҳое, ки дар кори ҳар як машинаю механизм ҷой доштанд, бепарво буда натавонистанд. Коркунони

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.24.

муҳандисию техникӣ ва умуман коргарон кӯшиш намудаанд, ки дар кори механиконӣ ва автоматӣ кунондани ҳамаи равандҳое, ки бо меҳнати дастӣ иҷро карда мешаванд, ҳиссаи худро гузоранд. Фикри техникий навобарон ба такмили таҷҳизот, баланд шудани самарай истеҳсолот ва арзон шудани арзиши аслии маҳсулот мусоидат кард.

Яъне ташаккулёбии фаъолияти истеҳсолии завод самарай меҳнати шабонарӯзии коргарони он аст ва то ба ин сатҳ расидани он низ натиҷаи талошҳои ҳукумати мамлакат дар замони соҳибистиклолӣ дар роҳи мучаҳҳаз намудани завод бо техникаю дастгоҳҳои замонавӣ маҳсуб меёбад. Чӣ дар даврони Шуравӣ ва чӣ дар замони соҳибистиклолӣ дар пешрафти фаъолияти завод ва ба дастовардҳои назаррас ноил гардидани он саҳми ҳар як нуқтаҳои истеҳсолии завод, пеш аз ҳама роҳбарони қисматҳои асосии хати истеҳсолӣ ба назар мерасад. Аммо, чуноне ки дар боло ишора намудем, завод низ чун дигар соҳаҳои хоҷагии мамлакат давраи мудҳиш, яъне солҳои ҷанги шаҳрвандиро аз сар гузаронида, бар асари он мутахассисони зиёди ватанӣ ва хориҷиро аз даст медиҳад ва дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ проблемаи асосӣ низ ҳамин норасоии мутахассисони соҳибтаҷриба ба ҳисоб мерафт, зеро тарки соҳа намудани мутахассисони ватанию хориҷии соҳамушкилии асосиро дар роҳи истеҳсоли сементи босифат эҷод менамуд. Вале, хушбахтона дар ду даҳсолаи охир мутахассисони ватанӣ зимомӣ идорӣ ва истеҳсолиро пурра ба зиммаи худ гирифта, чун солҳои Шуравӣ сементи навӣ 400 ва ҳатто 500 истеҳсол намуда истодаанд, ки қариб тамоми иншоотҳои хусусияти стратегидошта бо сементи заводи мазкур бино шуда истодаанд. Яъне бо шарофати истиқлолият дубора сатҳу сифати истеҳсолии худро дарёфт намуд.

Чӣ дар замони Иттиҳод ва чӣ истиқлол сифати маҳсулот аз озмоишгоҳҳои завод бармеомад, зеро дар он ҷо мутахассисон бо таркиби маҳсулот сару кор гирифта, қувваи тобоварӣ ва мустаҳкамии сементи

истеҳсолшавандаро муайян менамоянд. Лозим ба ёдоварист, ки замони ворид шудан ба озмоишгоҳи физикӣ-техникии завод зикри амали хайри ду нафар мутахассиси варзида, ки умри худро дар роҳи беҳтар гардидани сифати семент ва ба роҳ мондани методҳои нави таҳлили маҳсулот аз забони аксарияти коргарони соҳибтаҷриба шунида мешавад. Лидия Гавриловна Гончарова ва Любов Ивановна Нухолова аз зумраи ашхоси болозикр мебошанд. Хусусан Любов Ивановна Нухолова баъди ба нафақа баромадани устодаш Лидия Гавриловна Гончарова роҳбарии озмоишгоҳро ба зимма гирифта, дар муддати 26 соли фаъолияти худ пайваста назорати сифати маҳсулотро ба роҳ мондааст. Инчунин, мавсуф шогирдони зиёдеро дар ин самт омода намудааст, ки эшон низ бо анҷоми рисолати содиқона аз худ ҳиссаи арзанда боқӣ гузоштанд. Нина Тимофеевна Ксенофонтова ва Алла Ивановна Мискевич аз зумраи онҳо мебошанд. Ҳарду мутахассис охири ҳаёти худро дур аз Душанбе гузарониданд, аммо ҳамеша бо собиқ ҳамкорон ва роҳбарияти завод алоқаи доимӣ доштанд. Соли 1992, ки 50-солагии корхона таҷлил шуд, Мискевич ва Ксенофонтова ба шаҳреомаданд, ки барои онҳо ҳеле азиз буд ва дар таҷлили солгарди завод ширкат варзиданд¹.

Бар асари ҷанги шаҳрвандӣ норасоии мутахассисон дар озмоишгоҳҳои завод нисбат ба дигар нуқтаҳои истеҳсолӣ ба назар мерасид, яъне аз 45 воҳиди кории озмоишгоҳ нисфи он ҳолӣ шуда буд, аммо новобаста аз он фаъолияти шуъбаҳои озмоишгоҳ қатъ нагардид ва коргарон назорати саҳттаринро иҷро менамуданд. Ҳама чиз ҳар рӯз таҳлил карда мешуд-ҳам хамир, ки аз кони Харангон меояд, ҳам майдаи сангу оҳан, ҳам клинкер ва ҳам маҳсулоти тайёр. Барои ба даст овардани сементи баландсифат кӯшиш ба харҷ дода мешуд, ки бояд ҳама чиз, яъне чӣ оҳаксанг ва чӣ калтсию магний дар таносуби қатъӣ гудохта шавад. То чӣ андоза ба сифати маҳсулот, тобоварӣ ва мустаҳкамӣ он итминон бояд дошт ва то кадом андоза сифати

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.26.

он қонеқунанда аст? Бино ва ё иншооте, ки бунёд мегардад, то кадом андоза мустаҳкам аст ва он бино намеафтад, ба одамон хавф таҳдид намекунад ва кӣ ин кафолатро медиҳад? Яъне бисёр масъулият ва ҷавобгарии вазнин дар назди коргарони шуъбаи истеҳсоли ва пеш аз ҳама озмоишгоҳ меистад. Зеро посухин ҳама аз таркиби маҳсулот ва ташхису коркарди он вобастагӣ дорад. Ғайр аз ин ташхиси маҳсулот пай дар пай дар озмоишҳои физикӣ-механикӣ, таҳлили спектралӣ, тадқиқотӣ ва кимиёвӣ, ки дар Москва ва Харьков гузаронида мешуд, масъулияти роҳбарияти завод ва пеш аз ҳама коргарони озмоишгоҳи физикӣ- механикӣ заводро дучанд менамуд. Барои ин кор аксар вақт мутахассисон аз дигар шахрҳои пасошуравӣ даъват карда мешуданд. Аммо, мутахассисони маҳаллӣ низ дар донишкадаю донишгоҳҳои Душанбе ва дигар шахрҳои Иттиҳоди Шуравӣ соҳибқасб гардида, дар озмоишгоҳ таҷриба меандӯхтанд ва нозуқиҳои корҳои ташхисӣ, хусусан истеҳсоли сементи марка “400”-ро, ки ба қавле маҳсулоти брендиикорхона маҳсуб меёфт, меомӯхтанд. Худи Любов Ивановна низ аз тоҷикистониёни русзабон аст, ки техникуми индустриалии Душанберо хатм карда, то ба дараҷаи роҳбари озмоишгоҳ расидааст ва ҳамеша худро мутахассиси душанбегӣ эътироф менамуд¹.

Мушкилоти корхона дар солҳои охир аз истеҳсоли металлургия гирифтани шлак (майдаи оҳан) буд. Ин ҷузъи зарурии клинкер қаблан аз Қазоқистон оварда мешуд. Аммо бо пошхӯрии Иттиҳод ва қанда шудани робитаҳои иқтисодӣ, қиммати баланди ҳамлу нақл, раванди коркарди онсолҳо ҳалалдор шуд. Акнун ҳамон кадрҳои маҳаллӣ, ки як қисми онҳо бо кӯмакҳои моддии пайвастаи завод таҳсили донишгоҳҳо намуда, таҷрибаи лозимӣ андӯхта буданд, дар ҳамин вазъияти душвор саҳми худро гузоштанд. Пешниҳод намуданд, ки дар асоси корҳои геологӣ ва ташхисҳои озмоишӣ намунаи чунин сангро, ки дорои магнетит бошад, бояд аз кишварамон пайдо

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.27.

намоянд. Ва чуни ҳам карданд. Геологҳо бо коркунони озмоишгоҳ якҷо корро ба роҳ монданд. Аз яке аз конҳои маъдани куҳӣ намунаҳо оварда шуданд. Дар озмоишгоҳнамуна пайдо карда шуд ва он ҳамчун таркиби клинкер интихоб карда шуд. Баъди майда кардан омехтаи хом ба даст омад. Вақте ки онҳо сементи навро барои озмоиш бурданд, маълум шуд, ки сифати он аз пештара дида ягон фарқият надорад. Акнун азхудкунии кони нав ва гирифтани иҷозатномаи истифодаи он пеш омад ва Любов Ивановна дар манзили истиқомати худ, ки роҳбарияти завод ба ӯ тӯҳфа намуда буд, нишаста натиҷаи озмоиши сифати маҳсулоти бадастомада ва зарурати азхудкунии кони навро ҳамчун мутахассис таҳия ва пешниҳод менамояд ва ин масъала низ ҳалли худро меёбад¹.

Яке аз кормандони пешқадами завод Ғаффор Лоиков, дар он солҳое, ки корхона марҳалаҳои муҳимми сохтмони калонро аз сар мегузаронд, ба кор омад. Дар пеши назари ӯ дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд, ки дар навбати аввал ба аз нав таҷҳизонидани техникаи хизмат мекарданд. Ин дигаргуниҳо афзоиши ҳаҷми маҳсулотро пешгӯӣ менамуданд. Ҳаҷми пай дар пай афзудани сохтмон дар ҷумҳурӣ масъалаи зиёд кардани истеҳсоли масолеҳи бинокорӣ ва дар навбати аввал сементро ба миён гузошт.

Натиҷаи ҳамин барномаи автоматикунӣ заводро ҳамқадами замони муосир ва муҳимтар аз ҳама ба яке аз комплексҳои истеҳсоли семент, кубурҳои асбестӣ, бомпӯшҳои асбестӣ, ғишт ва амсоли он табдил дод. Дар фарқият ба солҳои 40-ум, ки дар завод ҳамагӣ атрофи 70 кас кор мекарду бештари протсессҳо дастӣ анҷом дода мешуд ва соли ҳамагӣ 16,5 тонна семент истеҳсол мекард аллакай хеле пешрафта буд. То ин дам, аллакай дар солҳои 50-ум, ки аллакай се печи даврзананда ба кор даромад ва истеҳсоли солонаи он ба 190 тонна семент расид, вазъияти хеле тезтунд низ ҳис карда мешуд.

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.28.

Зеро таъминоти ҷумхурӣ пурра бароварда намешуд. Аз дигар шаҳрҳои собиқ Шуравӣ семент ба Тоҷикистон ворид карда мешуд.

Танҳо баъд аз бо техникаи навтарин, бо таҷҳизоти навтарин мусаллаҳ гардондани корхона рушди бемайлони истеҳсолот ба миён омад. Ҳамаи сеҳҳо азнавсозӣ гардиданд ва ё ин ки пурра аз нав сохта шуданд. Тамоми раванди истеҳсолот, аз коркарди оҳаксанг сар карда, то нуқтаи кӯҳӣ механиконида шудаанд. Мутахассисони бисёр корхонаҳои ба ҳам алоқаманди Россияю Украина ва дигар ҷумҳуриҳои Иттифоқи Шуравӣ ба завод омаданд.

Коллективи пурқуввату дӯстонаи корхона тамоми ҷидду ҷаҳди эҷодии худро ба такмил додани таҷҳизоту механизмҳо, барои бартараф намудани нуқсонҳо камари ҳиммат мебастанд. Дар рафти корҳои азнавсозӣ коркунонумутахассисони техникӣ таҷрибаи пурқиммати истеҳсоли ҳосил карданд. Нишондиҳандаҳои ҳаҷм ва сифати маҳсулот назар ба нақша зиёд мегардад. Масалан, яке аз навоариҳои солҳои 70-умро номбар мекунем: иловаи омехтаи хоми электротермофосфорӣ имконият дод, ки маркаи сементи тоҷик хеле баланд бардошта шавад. Ин навиғарӣ ба шарофати иттифоқи эҷодии сементчиён ва олимони ҷорӣ карда шуд¹.

Баъдан, Ғаффор Лоиқов, ки ба ҳайси мутахассиси варзида машҳур гардидааст ва аз мактаби махсуси истеҳсоли семент гузаштааст, ҳамчун мудирӣ шубҳаи савдои маҳсулот қайд менамояд, маҳсулоти сементчиёни Душанбе дар кучо истифода мешавад? Пас аз ин савол мавсуф посух медиҳад, ки пеш аз ҳама маҳсулоти мо дар иншоотҳои муҳимми давлатӣ ва хусусияти стратегидошта истифода карда мешавад. Бештар аз ҳама дар корҳои сохтмонӣ дар ҳуди ҷумхурӣ сементи маркаи «300» истифода мешавад. Комбинатҳои кубуру бомпӯшҳои асбестӣ барои истеҳсоли маҳсулоти худ сементи махсус мегиранд. Бомпӯши асбестии СВ-40,

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительство. – Душанбе:Пайк, 1996.- С.31.

қубурҳои асбестии бефишор ва ба фишор тобовари диаметрашон аз 100 то 400 миллиметр низ аз сементи махсуси завод истифода менамоянд, ки талабот ба ин масолеҳ бениҳоят зиёд аст. Барои сохтани иншооти гидротехникӣ сементи аз ҳама муҳимтарин, ба сулфат тобовари тамғаи (марка) 400 истифода мешавад. Сементи Душанбе дар сохтмони неругоҳҳои машҳур, монанди Нораку Бойғозӣ, Роғун ва Сангтӯда истифода мешавад. Обу намак, чунон ки маълум аст, бо мурури замон ҳатто сангро «мехӯрад». Сементи ба сулфат тобовари тамғаи (марка) 400 бошад, ки бори аввал дар заводи сементи Душанбе истеҳсол карда шудааст, ба ҳамаи ин ва беш аз ин ҳам тобовар аст.

Ба чуз аз иншоотҳо ва сохтмонҳои ҷумҳурӣ берун аз мамлакат низ барои ба даст овардани сементи заводи Душанбе дархостҳои зиёд мегирем. Русия, Ўзбекистон, Туркменистон, Афғонистон ва Эрон аз зумраи кишварҳои мебошанд, ки барои харидории семент ба мо дархост мефиристанд.

Сирри ин на танҳо дар дасти заррини сементчиёни пойтахти Тоҷикистон ва ё ин ки на танҳо дар технологияи мукамал, балки аз методи коркарди ашёи хом, то омода намудани семент ва ашёи хоми ватанӣ вобастагӣ дорад.

"Сифати семент, - мегӯяд Лоиқов, аз ҳар ҷиҳат аз оҳаксанг вобаста аст. Ва чунин маводе, ки мо ҳамагӣ ҳашт километр дуртар аз корхона дорем, шояд дар ҳеч ҷои ИДМ пайдо нашавад"¹.

“Таҳлили озмоишгоҳҳо тасдиқ мекунад, ки оҳаксанги Харангон чунон аз элементҳои лозимии кимиёвӣ бой аст, ки дар он амалан ҳамаи элементҳои ҷадвали даврӣ мавҷуданд. Таркиби сифатии онро мутахассисон бо чунин рақамҳои калон баҳо додаанд, 96 фоиз”¹. Дар натиҷаи ҳамкориҳо мо барои завод таҷҳизотҳоро ҳамеша аз заводҳои, ки бо мо ҳамкорӣ доранд, аз он

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С.32.

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С.33.

ҷумла Россия, Беларуссия, Украина, Латвия, Литва, Эстония, Қазоқистон ва Ўзбекистон меоварем¹.

Лоиқов 35 соли ҳаёташро дар завод гузаронида, дар рушди завод ва умуман соҳа саҳми арзанда гузоштааст. Ҳатто дар солҳои вазнини ҷанги шаҳрвандӣ, новобаста аз авзои nobасомони мамлакат, ҷиҳати қатъ нагардидани ҳамкориҳо бо заводҳои сементи собиқ Шуравӣ ва аз фаъолият намондани баъзе аз нуқтаҳои истеҳсоли кӯшишҳои зиёд анҷом додааст.

Коллективи иттиҳодия дар рӯзҳои сангини ибтидои солҳои 90- ум масъулияти вазнинро ба душ гирифта, пеши роҳи азбайнравии корхонаро гирифтанд. Аммо, бо мурури замон ҳама душвориҳо паси сар гардид ва имрӯз чун пештара заводи сементи Душанбе шарикӣ рақобатпазири заводҳои сементи Русия, Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Туркменистон ва дигар давлатҳои иттиҳод буда, бо корхонаҳои истеҳсоли сементи Эрон, Яман ва дигар корхонаҳои соҳавии хориҷи дур ва наздикшартномаҳои ҳамкорӣ ба имзо расонидааст.

Дар анборҳои Харангон барои як аср ба қадри кифоя оҳаксанг мавҷуд аст. Тибқи маълумоти геологҳо, захираи оҳаксанг барои ду даҳсолаи фаъолияти ин корхона бо иқтидори солони то 1 миллион тонна семент кофӣ хоҳад буд. Инчунин роҳи ҳафткилометраи Харангони Дара низ идома дорад, ки имконияти ба даст овардани кони бузурги ашёи хомро фароҳам меоварад. Магнетити сифати баланди 96% ва фаровонии оҳаксанги аз ҳама моддаҳои кимиёвӣ бой имкони дар оянда бозҳам вусъат додани соҳаро дар кишвар фароҳам овардааст.

Чуноне ки қайд намудем, бо ба даст омадани аввалин имкониятҳо корхона алоқаи худро бо дигар корхонаҳои сементбарории ИДМ барқарор намуда, бо Пажӯҳишгоҳҳои илмӣ-тадқиқотии «Семент»-и Русия, заводҳои сементбарории Бекобод, Безмейинский, Канский, Чимкент робитаҳои

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С.39.

судманд дорад. Бо корхонаҳои ба ҳам алоқаманди Озарбойҷон ва Арманистон муносибат ва ҳамкориҳои хуб ба роҳ мондааст. Дар натиҷаи ба роҳ мондани чунин ҳамкориҳо таҷҳизоту маводҳои лозимӣ аз Челябинск ва Волгоград, Қазону Красноярск ва шаҳрҳои Белоруссия оварда шуд, ки иқтидори истеҳсолии корхонаро боз ҳам беҳтар менамояд.

Акнун завод имкониятҳое, ки дар даст дошт, истифода намуда, рӯз аз рӯз ҳаҷми истеҳсолотро зиёд ва сифати онро беҳтар менамуд. Аз рӯи хатти истеҳсолӣ, яъне чуноне ки собиқ директори машҳури завод П. Сатторов тавсиф намудааст, "...дар кони маъданҳо таркишҳои пурзур садо медиҳанд. «Белаз»-и пуриқтидор ва эксковатори азимҷусса оҳаксанги аз кӯҳ ҳосилшударо ба бункерҳои майдакунанда мебарад. Массайи майдашуда ба воситаи тасма ба сеҳи ашӯи хом дода мешавад. Хокаи тайёр бо намии 36,6 фоиз ба воситаи насосҳо ба печҳо рехта мешавад. Дар ҳарорати 1580 дараҷа, массайи хом ба маҳсулоти нимтайёр - клинкер табдил меёбад. Ба сеҳи суфтакунӣ клинкери то 100 - 120 дараҷа хунукшуда дохил мешавад ва пас аз майдакунӣ семент истеҳсол мегардад. Чунин аст пайдарҳамии занҷираи равандҳои истеҳсолӣ.

Бояд қайд намуд, ки Сатторов Парто барои хизматҳои бузург дар тараққиёти саноати масолеҳи бинокорӣ Чумхурӣ бо ордени Байраки Сурхи Меҳнат, бо медалҳои "Барои меҳнати шуҷоатнок" ба шарафи 100-солагии рӯзи таваллуди В.И. Ленин ва бисёр ифтихорномаҳои фахрӣ мукофотонида шудааст. Ин ҳама қадрдонӣ аз он вобаста буд, ки ӯ дар тӯли фаъолият, хусусан дар солҳои директори завод буданаш саҳми ниҳоят беандоза мегузорад. Ба ӯ шахрванди фахрии шаҳри Норақ низ дода мешавад.

Яке аз чунин нафароне, ки дар фаъолияти завод саҳм гузоштааст, Вафоев Алим Хаятович маҳсуб меёбад, ки мавсуф соли 1961 Институти сохтмони муҳандиси Куйбишевро бо ихтисоси муҳандиси сохтмон хатм карда, ихтисоси муҳандиси сохтмонро гирифтааст. Баъди хатми институт ӯро

ба комбинати хонасозии Душанбе фиристоданд ва дар он чо аз сармеъмор то сардори истехсолот мерасад. Баъди ин ўро ҳамчун сардори корхона ба комбинати хонасозии Калининобод фиристоданд, ки дар он чо комбинати иқтидораш 30 ҳазор метри мураббаъ манзилгоҳро ба охир расонда, ба истифода медиҳад.

Баъди ба охир расидани ин корҳо ўро ба заводи кубурҳои фишори Душанбе, ки сохта шуда истодааст, гузаронданд. Вай ҳамчун директори корхонаи сохташаванда ба истифода додани заводи кубурҳои фишор ва маснуоти оҳану бетонии сохтмони хоҷагии обро таъмин намуд. Баъди ба кор дармадани комбинат А.Х. Вафоев сармуҳандиси ин корхона таъин шуд, ки дар як сол то 60 ҳазор мукаабметр маҳсулот мебарорад¹.

Соли 1973 А.Х.Вафоев ба Вазорати саноати масолеҳи бинокории чумхурӣ ба вазифаи ҷонишини вазир пешбарӣ карда мешавад. Аз соли 1991 то охири умр дар иттиҳодияи «Тоҷиксемент» дар вазифаи муовини директори генералӣ оид ба масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ бомуваффақият кор мекунад. Барои хизматҳои калон дар тараққиёти масолеҳи саноатии чумхурӣ А. Вафоев бо мукофотҳои давлатӣ кадр карда шудааст. Вафоев А.Х., таҷриба ва дониши калони худро ба коркунони саноати семент саховатмандона меомӯзонд, дар зиёд кардани ҳаҷми маҳсулот ва беҳтар намудани сифати он саҳми арзандаи худро мегузошт.

Дар роҳи омодакунии мутахассисон Чесноков Иван Иванович низ саҳми назаррас гузоштааст. Соли 1952 ёрдамчи мудири шуъбаи сиёсии ин комбинат оид ба корҳои комсомолӣ, дар соли 1956 котиби дуюми Кумитаи Ҳизбии шаҳри Ленинободи Тоҷикистон (ҳоло шаҳри Хучанд), моҳи март соли 1958 ҷонишини якуми вазири сохтмони чумхурӣ таъин шуда кор мекунад. Моҳи январ соли 1960 вазири хоҷагии коммуналии чумхурӣ таъин мегардад. Баробари сар шудани сохтмони НБО-и Норақ ўро ба вазифаи

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительство. – Душанбе: Пайк, 1996. - С.34.

директори сохтмони НБО фиристоданд. Ҳамин тавр, минбаъд дар чандин вазифаҳои баланди роҳбарӣ кору фаъолият менамояд. Соли 1975 ӯро бо хоҳиши худаш ба вазифаи сардори шуъбаи истехсолӣ-техникии Вазорати саноат ва масолеҳи бинокорӣ интихоб менамоянд, ки минбаъд, яъне то ба нафақа баромаданаш (соли 1986) аз имконияте, ки дошт дар рушди саноати сементи тоҷик ва омода намудани мутахассисони соҳа саҳми назаррас мегузошт.

Ҳукумати ҷумҳурӣ барои хизматҳои бузургаш ба ӯ нафақаи махсуси давлатӣ муқаррар менамояд. Меҳнати фидокоронаи ӯ бо орденҳои «Нишони Фахрӣ», медалҳои «Барои шучоати меҳнатӣ» ва ғайраҳо қадрдонӣ карда мешавад. Баъди ба нафақа баромадан низ, яъне пас аз соли 1986 И.Г. Чесноков дар саноати масолеҳи бинокорӣ ҷумҳурӣ дар вазифаҳои гуногун кор кардааст ва дар хотираҳои худ зикр намудааст, ки ман ҳатто дар нафақа ҳам бошам барои пешрафти соҳа кӯмаки худро мерасонам¹.

Нафари дигаре, ки дар таърихи фаъолияти завод ба ҳайси мутахассиси варзида номи худро сабт намудааст, Мартинов Владимир Васильевич ба шумор меравад. Ӯ соли 1961 баъди хатми Институти химия-технологии Чимкент ба заводи сементи Душанбе фиристода мешавад, ки дар андак вақт роҳбарии нуқтаи истехсолии рақами 2-ро ба зимма мегирад. Сипас муваффақиятҳои ӯ боис гардид, ки дар як қатор вазифаҳои роҳбарикунандаи кишвар адои хизмат намояд. Барои мисол, соли 1968 ӯро ба вазифаи ҷонишини якуми вазири масолеҳи саноатии ҷумҳурӣ пешбарӣ мекунанд, ки дар ин вазифа беш аз даҳ сол кор мекунад. Соли 1993 дар иттиҳодияи «Тоҷиксемент» вазифаи муовини директори генералиро ба зиммаи ӯ мегузоранд, ки дар он рӯзҳои ниҳоят ҳассос барои миллати тоҷик ва умуман Тоҷикистон, новобаста аз авзои муташанничи сиёсӣ дар пешрафти кори

¹ Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 13.- С.36.

иттиҳодия саҳми худро мегузорад. Барои аз кор нарафтани мутахассисон тамоми имкониятҳоро истифода менамуд.

Ӯ дар давоми солҳои дар саноат кор карданаш низ дар рушди истеҳсоли семент ҳиссаи калон гузоштааст. Мартинов В.В., барои хизматҳои шоёнаш бо ордени медалҳо ва ифтихорномаҳои давлатӣ мукофотонида шудааст.

Оид ба ҳамаи нафароне, ки умри худро дар завод бахшида, дар ташаккулёбии он ва пешрафти соҳа саҳми назаррас гузоштаанд албатта бо баинобат гирифтани ҳаҷми диссертатсия наметавонем номи ҳар яки онҳоро зикр намоем, аммо зикри номи онҳоеро, ки роҳбарии корхонаро ба зимма дошта, дар раванди ташаккулёбии он нақши беш аз пеш гузоштаанд, зарур мешуморем, барои мисол, Алексеевич Ротовский-директори якуми заводи сементи Сталинобод ва дигар роҳбарон ба монанди Тура Қурбонов, Крий Васильевич Терлыга, Михаил Иванович Буджерак, Никон Георгиевич Ополоник, Валерян Михайлович Кравченко, Борис Ильич Севостьянов ва дигарон мебошанд.

Ҳамин тавр, ба роҳ мондани фаъолияти завод ба воситаи технологияи пешрафта, истифодаи методҳои нав, ҷалби мутахассисон, тариқи омӯзонидани коргарон дар курсҳои тақмили ихтисос ва азнавтайёркунӣ баланд бардоштани сатҳи касбии коргарон ва сифати маҳсулот, ташкил намудани бастҳои кории иловагӣ ва амсоли он ба коргарони завод имкон дод, ки аз ӯҳдаи иҷрои нақшаҳои гузошташуда, дархостҳои иншоотҳо ва умуман таъмини ҷомеа бо сементи баландсифат бароянд.

Дар аввали асри ХХI намуди “портландсемент” дар ҳамкорӣ бо муҳандиси рус Ч. Егор ва муҳандиси англис Джозеф Аспдином истеҳсол карда шуд, ки дастоварди дигаре маҳсуб меёфт. Лозим ба ёдоварист, ки ин ду нафар муҳаққиқ ба ҳайси асосгузори ин навъи семент ба ҳисоб мераванд. Агар ҷӣ иқдоми Ч. Егор оид ба истеҳсоли навъи сементи “портландсемент” дар ватанаш расман дастгирӣ наёфт, вале Джозефом

Аспдиномро дастгирӣ намуданд ва ба ӯ имкон дода шуд, ки корхонаи истеҳсоли сементро дар Англия бунёд кунад. Вале маҳсулоти ӯ камбудихои бисёр дошт. Зеро методи шуридани маҳсулот ва дар ҳарорати лозимӣ пӯхтани он навъи баландро ба миён овард. Барои ҳамин ҳам, истеҳсоли чунин навъи семент бо методи хушконидаи ва дар осёб майда кардан сифати заруриро надод. Дар рафти истеҳсоли “портландсемент” пас аз майда намудани ашёи хом, маҳсулоти тайёршударо тақсим намуда, дар ҳарорати 900, 1000 дараҷа онро месӯзонанд, ки чунин навъи семент ба вучуд меояд.

Натиҷаи таҳқиқотҳои олимони Россия, хусусан пажӯҳишгарони машҳури петербургӣ А. Р. Шуляченко ва Н. А. Белелюбский, ки падарони сементи рус маҳсуб меёбанд, дар истеҳсоли навъҳои боз ҳам босифат ва тобовар дар кишвари мо ва хоса заводи сементи Душанбе, аз қабيلي маркаҳои “400” ва “500” мавриди истифода қарор дода шудааст.

Ҳамин тариқ, ба ташаккул ва рушди минбаъдаи завод, умуман фаъолияти корхона бо истифода аз таҷрибаи заводҳои дигар шаҳрҳои собиқ Шуравӣ ва натиҷаи таҳқиқоти олимони озмоишгоҳҳои завод аллакай дар ибтидои солҳои 60 бо мутахассис ва таҷҳизоту маводҳои кимиёвии лозимӣ мучахҳаз гардида, нақши калидӣ доштанд. Акнун мутахассисони завод таркиби омехтаи ашёи хом, раванди оташафрӯзӣ, миқдори гаҷ ва иловаҳо, нозукии суфтакунӣ ва ғайраро дар сатҳи зарурӣ иҷро менамуданд. Ин буд, ки маҳсулоти истеҳсол намудаи завод ба зуди шаҳодатномаи давлатии сифатро ба даст меовард ва ба осонӣ аз ҳар гуна озмоишҳои дохили ҷумҳурӣ ва дигар марказҳои ташхисии Иттиҳод мегузашт. Дар қор қарда баромадан ва ихтирои навъҳои сифатан нави семент як қатор муҳаққиқон саҳми худро гузоштаанд. Хусусан дар рушди сементи тоҷик ва истеҳсоли навъҳои беҳтари семент нақши олимони рус ва чехӣ басо зиёд аст.

1.3. Омода намудани кадрҳо

Ба ҳамагон маълум аст, ки дар давраи саноатикунонии мамлакат, ки яке аз барномаҳои тархрезинамудаи Иттиҳоди Шуравӣ дар роҳи эъмори ҷомеаи сотсиалистӣ маҳсуб меёфт, синфи коргару деҳқон нақши калидиро мебозиданд, аммо дар ин раванд проблемаи асосӣ дар ҶШС Тоҷикистон набудани синфи коргари касбӣ, норасоии мутахассисон, муҳандисон ва амсоли он ба ҳисоб мерафт. Бояд қайд намуд, ки ҷиҳати инкишоф додани хоҷагии мамлакат, хусусан саноат нахуст проблемаи болозикр бояд бартараф мегардид. Аз ин лиҳоз, дар давраи коллективонӣ ва саноатикунонӣ ҷалби коргарону деҳқонон ба курсҳои кӯтоҳмуддати азнавтаёркунӣ дар соҳаҳои хоҷагии мамлакат ва саноат ва фиристодани онҳо ба техникуму омӯзишгоҳҳо ва дигар макотиби олии шаҳрҳои Москва, Санкт-Петербург, Тошканд ва дигар шаҳрҳои миқёси ИҶШС ба роҳ монда мешавад.

Ба нақша гирифтани сохтмони заводи сементи Сталинобод дар ибтидои солҳои 30- юми асри гузашта иқдоми муфид ва басо муҳим барои ҶШС Тоҷикистон маҳсуб меёфт, зеро агар аз як тараф шароити ҷуғрофӣ ва пеш аз ҳама захираҳои бузурги ашёи хом барои инкишоф додани соҳаи мазкур мусоидат мекард, аз тарафи дигар барои бунёди иншоотҳои давлатӣ, биноҳои маъмурию истиқоматӣ, корхонаҳои хурду бузурги саноатӣ, роҳу пулҳо дар арафаи ташаккулёбии Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурӣ зарурати бештареро ба миён оварда буд. Инчунин фаъолияти заводи мавриди таҳқиқ дар рушди иқтисодиёти кишвар сахми чашмрас гузошта, ба соҳаи сохтмон ва бинокорӣ такони ҷиддӣ мебахшид. Аз ин лиҳоз, имкониятҳои мавҷуда ва зарурати пешбинишударо ба инобат гирифта, Шурои Комиссарони Халқи Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ дар қарори худ аз 1 апрели 1935 дар шаҳри Сталинобод сохтмони заводи сементро пешбинӣ кард. 6 декабри 1942 дар шаҳри Сталинобод заводи семент ба қор сар карда, соли 1945 бо иқтисодори

пуррааш дар як сол 3 ҳазор тонна семент истеҳсол намуд. Дар заводи мазкур равандҳои технологӣ ба таври автоматӣ идора карда мешуд ва инчунин партовҳои дигар соҳаҳои саноат (дажгол-ҳои саноати металлургия, хокистари ГРЭС ва ТЭС, фосфогипс ва ғайра) низ истифода бурда мешуд. Нақшаи панҷсолаи 4-ум дар ҶШС Тоҷикистон то 15 ҳазор тонна расонидани истеҳсоли сементро пешбинӣ намуд. Дар охири панҷсола ин нақша барзиёд (17,2 ҳазор тонна) иҷро гардид¹.

Аммо ҳанӯз норасоии коргарони касбӣ ва мутахассисони соҳа дар назди завод боқӣ мемонд. Аммо оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ ин мушкилотро даҳчанд намуда, боиси коҳиш ёфтани ҳаҷми истеҳсоли семент мегардад. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ҳаҷми истеҳсоли семент то як баробар коҳиш меёбад. Коҳиш ёфтани шумораи қувваи корӣ, пеш аз ҳама мутахассисони соҳа, таъмин нагардидан бо ашёи хом ва баъзе аз маводҳои кимиёвӣ ва таҷҳизоти лозима боиси иҷро нагардидани нақшаи истеҳсоли семент мегардад. Соли 1945 ҳаҷми истеҳсоли семент дар заводи сементи Сталинобод то ба 1845 ҳазор тонна мерасад. Мувофиқи маълумоти бойгонӣ оқибатҳои манфии Ҷанги Бузурги Ватанӣ таъсири он дар заводи сементи Сталинобод то охири солҳои панҷоҳум идома кардааст². Пас аз анҷом ёфтани Ҷанги Бузурги Ватанӣ ҳанӯз дар солҳои аввали давраи азнавбарқароркунӣ норасоии коргарон ва мутахассисон ва техникаҳои лозима то андозеа бартараф гардида, фаъолияти завод густариш меёбад. Танҳо соли 1946 ҳаҷми семент дар заводи мазкур ба даҳ ҳазор тонна мерасад, ки нисбат ба солҳои қаблӣ дастоварди назаррас ба ҳисоб меравад³. Дар давраи ҷанг соҳаи мазкур ба хисороти бузург мувочаҳ гардида, дар миқёси ИҶШС баъзе аз заводҳо фалаҷ

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.23.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.7.

³Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 2.- С.4.

ва ё ба пуррагӣ аз фаъолият боз монданд. Агар дар панҷсолаҳои пешазчангӣ (Чанги Бузурги Ватанӣ) дар натиҷаи барқарор намудани заводҳои кӯхнаи истеҳсоли семент, сохта ба истифода додани як қатор заводҳои нав соли 1940 истеҳсоли семент ба 5773 ҳазор тонна расида бошад, дар давраи чанг ҳамин миқдор як баробар коҳиш меёбад. Танҳо дар давраи азнавбарқароркунии баъдичангӣ, то ибтидои солҳои 50-ум дар натиҷаи таъмир, таҷҳизонидан ва ё аз сифр бунёд намудани заводҳои сементи Пикалевск, Белгород, Қараганда, Ангара, Чимкент, Уляновск, Сталинобод боиси рушди босуръати соҳа гардида, аллакай соли 1952 Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷиҳати истеҳсоли семент аз Иёлоти Муттаҳидаи Америка ва Британияи Кабир пеш гузашта, дар ҷаҳон ба ҷои 1-ум мебарояд¹.

Соли 1949 якчанд нафар мутахассисон аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ Ф.М.Рябухин, З.Беднова, И.З.Ҳафизов ва И.Шамсутдинов курси семоҳаи муҳандисиро дар шаҳри Москва аз рӯи ихтисоси истеҳсоли намудҳои семент ва коркарди маъданҳои кӯҳӣ хатм намуда, ба заводи сементи Сталинобод сафарбар мегарданд, аммо ин ҷанӯз ҳам мушкилии норасоии мутахассисони соҳаро бартараф карда наметавонист. Аз ин лиҳоз, аз дигар ҷумҳуриҳои собиқ ИҶШС мутахассисон ба заводи мазкур ҷалб карда мешуд. Инчунин бо мақсади пурра таъмир намудани завод аз 28 январӣ соли 1950 дусад ҳазор рубл ҷудо мегардад, ки дар натиҷа баъзе аз қисмҳои завод азнавсозӣ гардида, фаъолияти завод густариш ва ҳаҷми истеҳсоли семент боз ҳам афзоиш меёбад².

Ҷиҳати баланд бардоштани сатҳи касбият ва кории кормандони завод соли 1953 то 73 нафар кормандон ва мутахассисон ба курсҳои тақмили ихтисос ва курсҳои азнавтаёркунӣ аз рӯи ихтисоси ронандаи нақлиёти боркаш, трактор, эксковатор, слесер, ёрдамчии муҳандис, кафшергар, барқчӣ

¹Гришманов И. А. Промышленность строительных материалов на рубеже новой пятилетки.- Москва, 1971. С.- 12.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 3.- С.9.

(электрик), борбардор ва ғайраҳо чӣ дар дохили ҚШС Тоҷикистон ва чӣ дар дигар шаҳрҳои ИҚШС фаро гирифта мешаванд, ки ин раванд сол то сол сатҳу сифати кории кормандони заводи беҳтар мекард. Соли 1951 тибқи нақша 18 нафар бояд аз курси азнавтаёркунӣ мегузашт, вале танҳо 9 нафар соҳиби сертификат гардиданду халос. Дар ҳамин сол аз курсҳои тақмили ихтисос бошад аз 20 нафар мувофиқи нақша 17 нафар ба курсҳо фаро гирифта шуданд¹. Мувофиқи ҳисоботи солонаи завод барои соли 1952, танҳо дар соли 1952 фармони ба кор қабулнамоӣ ва аз кор хоричнамоии 159 нафар ба имзо расидааст, ки аз ин миқдор ҳамагӣ 35 нафар, аз ҷумла 19 нафар бохоҳиши худ, ва 16 нафар бо сабабҳои гуногун, ки аз байни онҳо 9 нафарашонро тоҷикон ташкил медоданд, аз кор хорич карда шуданд². Аммо ҳанӯз ҳам синфи коргари касбии тоҷик ба таври кофӣ ташаккул наёфта буд, ҳанӯз ҳам аксарияти мутахассисони корхонаву заводҳои ҚШС Тоҷикистонро намояндаи халқҳои дигар ташкил медод. Ин вазъ дар даврони Шуравӣ, гарчанде ҳеҷ чиз баде надошта бошад ҳам, мақсад аз қиёс намудани мо, нишон додани сатҳи наонқадар ташаккулёфтаи синфи коргари тоҷик аст. Барои мисол агар дар квартали якуми соли 1952 шумораи кормандони заводи 224 нафар ташкил медод, аз ин миқдор аз байни мутахассисон-муҳандисон танҳо 30 нафарашон кадрҳои маҳаллӣ буд. Дар квартали сеюми соли болозикр шумораи кормандон ба 286 нафар мерасад, ки 163 нафарашонро коргарони истехсолкунанда, 52 нафар ёрдамчи мутахассис, 14 нафар посбон ташкил медод. Шумораи кормандони завод дар аввали квартали чоруми соли 1952 ба 291 ва то охири сол ба 295 нафар мерасад, ки аз байни мутахассисон 37 нафарашонро тоҷикон, як нафар узбек ташкил медод. Аз ин миқдор 146 нафарашонро занҳо, ки аз байни онҳо як нафарашонро тоҷикдухтар ташкил медод. Инчунин соли 1952 дар назди

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.88.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.124.

завод курсҳои омӯзишӣ барои кормандони завод ва таҷрибаомӯзҳо ташкил карда мешавад. Тибқи маълумоти бадастомада, аллақай дар квартали якуми соли 1952 5 нафар ба курси бозомӯзии мазкур дохил шуда, 4 нафарашон соҳиби сертификат гардидаанд. Дар квартали якум ва дуум ҳамагӣ 10 нафар ба курсҳои бозомӯзӣ ҷалб гардида, 8 нафар соҳиби сертификат мегарданд¹. Мувофиқи нақша дар соли 1952 бояд 18 нафар дар курси азнавтаёркунӣ фаро гирифта мешуд, вале то охири ҳамин сол 20 нафар корманд ҷалб гашта соҳиби сертификат гардиданд. Дар курсҳои такмили ихтисос бошад, бояд 25 корманд ҷалб мегардиданд, вале то охири сол 46 нафар фарогирифта шуданд. Минбаъд болоравии вазифавӣ дар байни кормандони завод тибқи сертификати курси мазкур ба роҳ монда мешуд². Ба ҳамин тартиб бо фиристодани кормандон ба омӯзишгоҳу техникумҳои миқёси ИҚШС ва ҷалби мутахассисон аз ҳисоби кормандони дигар заводҳо ва хатмкардагони макотиби олий ҳам оҳиста-оҳиста проблемаи норасоии мутахассисон роҳи ҳалли худро меёфт ва ҳам шумораи кадрҳои маҳаллӣ меафзуд. Моҳи майи соли 1953 воҳидҳои кории завод ба 308 адад расонида мешавад ва зиёда аз 200 адад нақлиёти сабукраву боркаш, тракторҳо, эксковаторҳо ва дигар намуди техникаю таҷҳизот, қисмҳои эҳтиётӣ ва лавозимоти кимиёвӣ, моддаҳо ва маводҳои зертаркиби семент ба заводи мазкур дастрас карда мешавад, ки боиси беҳтар гардидани имкониятҳои корӣ ва рушди истеҳсолоти семент мегардад. Ҳаёати роҳбарикунандаи заводи дар соли болозикр директор (як воҳиди корӣ), ҷонишини директор (ду воҳиди корӣ), сардори қисм (сех) (панҷ воҳиди корӣ), мудири лаборатория (6 воҳиди корӣ), сардори муҳосибот (як воҳиди корӣ) ва дигар воҳидҳои кории роҳбарикунанда ва дигар қисмҳои таркибӣ ба монанди сармутахассис, мутахассис ва амсолион ташкил меод. Барои пурра бартараф намудани

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.114.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.106.

проблемаи норасоии мутахассион ҳанӯз ҳам кӯшишҳо ба харҷ дода мешуд. То ибтидои соли 1953 бо ҷалб намудани хатмкардагони коллеҷи техникий Саратов, Институти техникӣ-кимиёвии Ленинград, Институти технологии Чимкент, Техникуми Новосибирск, Коллеҷи техникий Москва ва ғайраҳо, ки баъзе аз онҳо фиристодагони худӣ завод ва умуман ҶШС Тоҷикистон маҳсуб меёфтанд, потенциали кадрӣ завод беҳтар гардида, ин проблема оҳиста-оҳиста бартараф мегардид. Чуноне ки дар ҳисоботи панҷсолаи директори завод Т. Петросян ба КИМ ҲК(б) ИҶШС омадааст, “коллективи заводи сементи Сталинобод барои пешрафти мамлакат ва рушди ҷомеаи сотсиалистӣ пайваста заҳмат кашида, дар давраи азнавбарқароркунии баъдичангӣ як зумра проблемаҳои асосиро бартараф намуда, ҳаҷми истеҳсоли сементро аллақай дар соли 1950 27% зиёдтар нисбат ба солҳои чанг расонд¹. 10 апрели соли 1954 бо фармони Вазорати саноат ва масолеҳи сохтмони ИҶШС таҳти № 247/к. М.П.Селянина аз вазифаи директори Сементзаводи Душанбе озод гардида ба ҷойи ӯ Ю.В. Терлига таъин мегардад, ки солҳои директори ӯро давраи ташаккулёбии заводи мазкур ба қалам додаанд². Мувофиқи ҳисоботи солонаи заводи мазкур аллақай аз 1 июли соли 1955 нақшаи солона 110,4% иҷро мегардад, ки 18788 ҳазор рублро (асъори ИҶШС) ташкил меод, ки нисбат ба соли 1954 23,6% барзиёд истеҳсол гардидааст. Ҳаҷми истеҳсоли семент соли 1958 ба 26616 тонна баробар гардида, нақшаи солона 106,4% иҷро мегардад, ки нисбат ба соли 1957 907 тонна зиёд мебошад.

Инкишофи босуръати фаъолияти завод пеш аз ҳама пас аз беҳтар гардидани потенциали кадрӣ ва сатҳу сифати кории кормандони завод фароҳам меояд. Мувофиқи ҳисоботи солонаи Вазорати саноат ва масолеҳи сохтмони ҶШС Тоҷикистон соли 1961 бо васеъ гардидани қисмҳои

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 5.- С.1.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 9.- С.26.

таркибии завод (сеҳҳо), яъне сохта ба истифода додани печҳои нави сементистеҳсолкунӣ ва шифербарорӣ ҳаҷми истеҳсоли завод ба маротиб меафзояд¹. Аз ин лиҳоз, талабот ба қувваи корӣ ва хусусан мутахассисони соҳа боз ҳам меафзояд. Бояд қайд намуд, ки заводи мазкур дар рушди синфи коргари Душанбе ва хусусан воҳаи атрофи он нақши муассир гузоштааст.

Чуноне ки дар зербоби аввал қайд намудем, дар солҳои сохтмони завод сарзадани Ҷанги Бузурги Ватанӣ монеаи калонеро ба бор овард. Нарасидани қувваи корӣ ва махсусан мутахассисон мушкилоти асосӣ маҳсуб меёфт, аз ин рӯ дар баъзе аз нуқтаҳои сохтмон ҳатто занону ҷавонписарон ҷалб карда мешуданд. Дар он солҳои ниҳоят вазнин, кор кардан дар сохтмони мавриди назар, ҳатто бидуни маош ҳам бошад, боз ҳам яке аз роҳҳои наҷот ёфтани аз гуруснагӣ буд, зеро дар рафти сохтмон ба коргарон ҳеҷ набошад хӯрок, то қадри имкон албатта ва баъзан вақт либос медоданд. Аз ин хотир аҳолии деҳоти гирду атрофи завод барои роҳ ёфтани дар сохтмон талош меварзиданд. Ҳамин тавр, яке аз чунин нафароне, ки дар ҳамҷавории завод, дар деҳаи Чорбоғ зиндагонӣ менамуд, Мурод Рафиев буд. Мавсуф ҳанӯз аз овони ҷавонӣ ба сохтмони завод роҳ ёфта, баъди ба истифода додани завод ба ҳайси коргар дар он фаъолияти меҳнатиашро оғоз мебахшад. Тибқи маълумоти пешкаш намудаи собиқ директори генералии завод, Парто Сатторов Мурод Рафиев ҳанӯз аз овони ҷавонӣ ба заводи мазкур ба кор омада, ба яке аз пешқадамтарин мошинист табдил меёбад. Вай дар ҳанӯз дар айёми бачагӣ орзу дошт, ки мутахассиси соҳаи семент шавад. Ва ӯ тақдирӣ худро бо корхона вобаста карда, ба ҳайси устои сменаи разряди якум ба камол расид. Барои муваффақиятҳои меҳнатӣ ба ӯ унвони баланди Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ дода мешавад. Баъд аз адои хизмат дар сафи Қувваҳои мусаллаҳи Иттиҳоди Шуравӣ Мурод зуд-зуд ба заводи сементи Сталинобод,

¹Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С. 9.

ки дар шафати деҳаашон қарор дошт, мерафт ва хубӣ дарк менамуд, ки барои истеҳсоли як тонна семент чӣ қадар заҳмат сарф мешавад¹.

Яке аз шахсони фидоӣ, ки зиёда аз ним аср дар заводи мазкур қору фаъолият намуда, умри азизи хешро сарфи соҳаи семент намудааст ва дар рушди саноати мазкур саҳми назаррас гузоштааст, бонуи қавиירוи ва самими олмонитабор Мария Степановна Левцова мебошад. Тамоми умри ӯ ва заҳматҳои кашидаи ӯ танҳо дар як қоргоҳ, аниқтараш заводи сементи Душанбе паси сар гардидааст. Ё ба таври дигар бигӯем, қариб аксарияти дастовардҳои завод бо фаъолияти меҳнатии ӯ тавҷам аст. Тасаввур бояд қард, ки духтараки ҷавон ба завод ба қор омада, новобаста аз мушкilotи замон ва муҳити завод дар баъзе давраҳо бо як сабри тамом зиёда аз ним аср, чуноне ки дар боло ишора намудем, фаъолият қарда, соҳиби мартабаи хос дар байни коллектив мегардад, ки то кунун бархе аз собиқадорони завод мавсуфро ба некӣ зикр мекунанд ва дӯсташ медоранд. Хусусан, тибқи нақли собиқадорони заводи мазкур Мария Степановна Левцова новобаста аз синну сол, аллақай дар ҳафтаду чор сола буданаш ҳар рӯз ба ҷойи қор ҳозир мешуд. То ҷое, ки озмоишгоҳро бидуни ӯ тасаввур қарда наметавонистанд. Собиқадори истеҳсолот- Мария Степановна Левцова душвориҳои бепоёнро ба хотир меорад, ки дар рӯзҳои саҳти ҷанг новобаста аз шиками нимгурӯсна, пойи бараҳна занону кӯдакон якдилона барои бунёди заводи сементи Сталинобод заҳмат кашида, ҳам рафти қорҳои сохтмони ро дар солҳои ҷанг қатъ нақарданд, ба ояндаи нек боварӣ доштанд ва ҳам бадин васила ҳамчун мутахассис ташаккул ёфтанд. Чунин буд воқеият ва ҳақиқати шароити меҳнатӣ ва ташаккулёбии мутахассисони соҳа ва умуман синфи қоргар¹.

Мавсуф дар ҷойи дигар ба ифтихор қайд менамояд, ки сол то сол ҷумхурӣ тараққӣ менамуд, пеш аз ҳама соҳтан ва ба истифода додани аввалин НБО-и Варзоб, канали қалони Фарғона, ба истифода додани

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. -Душанбе: Пайк, 1996.- С.10.

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996.- С.11.

заводҳои пахтаю раған, сохтава мавриди истифода додани биноҳои истиқоматию ва маъмурӣ ва ғайраҳо симои сарзамини бостониро дигар менамуд ва ин дастовардҳои беназир дар он солҳо ба одамон нуру шодӣ меовард. Ин ҳама сохтмонҳо ва иншоотҳо талабот ба сементро боз ҳам бештар менамуд.

Дар рушди соҳаи мазкур ва саҳм гузоштан дар баланд гардидани малака ва маҳорати касбии дигар коргарони завод саҳми Валентина Николаевна Дударева низ басо арзанда ба назар мерасад. Мавсуф бештари вақти кори худро дар заводи мазкур дар шуъбаи кадрҳо сипарӣ намудааст. Ҳар як нафаре, ки ба завод ба кор меомад нахуст ба муоширати самимонаи ӯ рӯбарӯ мегардид ва ин боис гардидааст, ки натавонанд тамоми кормандон ӯро мешиносанд, балки эҳтиром низ мегузоранд. Валентина Николаевна Дударева 15 августи соли 1944 ба завод омада, дар ин корзор 52 сол ҷаъолияти меҳнатӣ анҷом медиҳад. Вай он рӯзро нағз ёдоварӣ намуда, зикр мекунад, ки дар рӯзҳои, ки артиши Шуравӣ истилогарони фашистро ба сӯи ғарб зада пеш мекарданд ва то ба ғалабаи бузург каме монда буд ва мо аз он умеди комил доштем, ман, ки 16 сол доштам, ба заводи сементи Сталинобод ба кор омадам¹.

Духтари наврасро чӣ водор кард, ки ба ин иқдом даст занад? Дударева дар бораи айёми бачагии худ чунин нақл мекунад. Падарам дар ҷустуҷӯи кор ва ғизо, ки як оилаи серфарзанд будем, соли гуруснагии 1933 ба Осиёи Миёна меояд. Дар Тошканд, дар ташкилоте, ки бо сохтмони нерӯгоҳҳои барқи обӣ ва иншооти саноатӣ машғул буд ба кор медарояд. Ҳамин тавр, ӯ ба Тоҷикистон сафари корӣ кард ва ӯро ба сохтмони нерӯгоҳи барқи обии Варзоби Боло фиристоданд. Дар соли 1940 пеш аз ҷанг падарам тамоми оиларо ба Сталинободкӯчонд. Валяи дувоздаҳсола ва боз се хоҳар ва як бародар дошт. (Модар дар Мордовия вафот кардааст). «Вақте ки ман ба

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. Душанбе: Пайк, 1996. С.14.

заводи семент омадам, ба хотир меорад Дударева, ин як корхонаи хурдбуд. Як печи хурдакак дошт, ки талаботи маҳсулотро қонеъ карда наметавонист. Инҳо ҳоло танӯрҳои азим ва зебо мебошанд. Вазифа гузошта шуд, ки истеҳсоли семент қатъиян зиёд карда шавад. Инчунин ба масолеҳи бомпуш ҳам эҳтиёҷи бештар пайдо мегардад. Ҳамаи ин роҳбаронро маҷбур кард, ки дар бораи васеъ кардани истеҳсолот, зиёд кардани истеҳсоли масолеҳи бинокорӣ тадбирҳои қатъӣ андешанд. Қалби коргарон, мутахассисон ва умуман қувваи корӣ низ зиёд мегардид. Аммо рӯзгори мо мисли завод рушд намекард, балки дар ҳолати қарахтӣ ва гуруснагӣ қарор дошт, зеро падарам дар майдони ҷанг буд. Аз ин лиҳоз, маро маҷбур мекард, ки бори вазнини оиларо бар дӯши худ бигирам ва ҳамин тавр ҳам кардам. Ба завод ба кор омадам. Шароити корӣ ниҳоят душвор буд, аммо дигар чора надоштам. Дар гирду атроф одамон кам буданд, асосан занон дар се баст кор мекарданд. Аксар вақт сӯзишворӣ дар вақташ намерасид ва печҳо моҳҳо кор намекарданд.

Валентина Николаевна ба хотир меорад, ки ҳам кор мекард ва ҳам ба мактаб мерафт, чун ки таълимро бояд идома меод. Бо ҳамсолони тоҷикаш дар мактаби назди НБО – и Варзоб таълим мегирифт. Ба ёд меорад, ки чӣ тавр дар болои ангиштсанг пойи урён соатҳо кор мекарданд. Ҳатто ба духтарон раҳм намуда, аз лентаи транспартер пойафзол месохтанд. Пас аз он, ки ҷанг ба охир расид падараш аз фронт омад ва зиндагӣ каме сабук шуд. Падараш дар бораи муҳорибаи Курск, гирифтани Берлин ва Рейхстаг нақл мекард. Падараш низ дар карери Сементзавод кор мебарояд, вале мутаасифона пас аз чанд моҳ ӯ вафот мекунад. Валентина бо хоҳараконаш ва додараш танҳо мемонанд. Завод барои ӯ бисёр ҷойи хуб буд, аз сабаби он, ки Валентина духтари босавод ва ҷаққон буд, (маълумоти ҳаштсола дошт) Ӯро котиби ташкилоти комсомолӣ интихоб карданд. Кор бо ҷавонон ба Валентина хеле маҳкул буд. Соли 1947 завод нахустин бор дар мусобиқаи

умумииттифоқӣ иштирок мекунад, ки тақдири ояндаи Дудареваро ногаҳон директори завод Лянид Семёнович Засидател (ӯ аз Москва ба Сталинобод омада буд) дигаргун кард. Ба ӯ маъқул шуд, ки корҳои Валентина ҳама бо тартиб буд, хусусан хуччатгузорӣ. Бо ҳамин Валентина Никалаевна “дасти рости” роҳбари завод шуд. Директори дигар Попов бошад, соҳтмони завод ва истеҳсолотро идома дод. Дар тӯли қариб панҷоҳ соли кориаш дар завод Валентина Никалаевна бевосита аз наздикӣ аввал ба ҳайси котиб ва минбаъд дар давоми 25 сол ҳамчун сардори шуъбаи кадрҳои завод (бо ҳамаи директорони завод фаъолият намуд ва бо онҳо аз наздик шинос буд) фаъолият намуд. Ӯ дар бораи ҳар як нафари онҳо метавонист маълумоти ачиб диҳад. Дар хотираи ӯ ҳамаи нахустин нафарони сатҳи роҳбарикунандаи завод нақш баста буд. Масалан, Валентина Никалаевна нақл мекард, ки пас аз Засидател Александр Алексеевич Ротовский шуд. Хеле бадқаҳр буд. Аз ӯ ҳама метарсид. Ҳамин шахс заводро ба по хезонд. Ташкилотчи хуб буд. ғамхори коргарон буд. Дар давраи ӯ ба завод ҳамчун ғолиби мусобиқаи сотсиалистӣ “Парчами сурх” доданд. Барои мо ин воқеа ҳамчун як ид буд. Як бочка оби чавр (пиво) барои коргарон ройгон доданд. Пас аз он, ки муҳлати кори директори Ратовский ба охир расид, ӯ ба Россия баргашт. Кормандони завод ӯро ба хубӣ ёд мекарданд. Баъди ӯ директори завод Михаил Павлович Селянин шуд. Ӯ як шахси мулоим буд. Аммо ин хислат наҳамавақт барои кор фоидаовар аст. Юрий Василевич Терлига низ роҳбар буд, баъд ба Украина баргашт. Соли 1992 панҷоҳсолагии завод чашн гирифта шуд, Терлигаро даъват карданд ва ӯ омад. Новобаст аз он, ки муҳит дар шаҳри Душанбе бад буд. Бо туфайли ёддоштҳои Валентина Никалаевна Дударева воқеаҳои муҳимми тарҷумаи ҳоли ӯ эҳё мешуд. Соли 1949 завод ба ғайр аз семент боз бомпӯш (шифер) истеҳсол мекард. Бомпӯш дар нуқтаи истеҳсоли махсус бароварда мешуд. Соли 1950 заводи сементбарории Сталинобод ба иқтисоди лоиҳавии худ мерасад. Соли 1955 дар завод хати дуҷуми технологӣ ба кор

медарояд. Дар ин хат печи 35 метра ба кор андохта шуд. Иқтидори осиеби хати мазкур хеле бузург буд. Истеҳсоли клинкер дар як соат ба 3,3 тонна расид. Пас аз он, ки печи даврзанандаи дуҷум таъмиру таҷдид карда шуд соли 1957 истеҳсоли клинкер ба 4,1 тонна дар як соат расид. Соли 1960 бошад, дар завод печи даврзанандаи нав ба кор даромад¹.

Дигар собиқадори завод, ки дар рушди соҳа умри худро фидо намудааст, Мирзомурод Ризоев мебошад. Мавсуф соли 1958 ҳангоми 15-солагиаш фаъолияти кории худро дар завод оғоз мекунад. Пас аз чанд вақт ӯ бо ҳамроҳии машинисти машҳур Бурӣ Абдуллоев ҳамчун шогирд кор карда, печи навро ба кор медарорад. Дуҷум маротиба Мирзомуродов пас аз ба анҷом расидани хизмати ҳарбӣ ба завод баргашта, дар нуқтаи истеҳсоли мазкур фаъолияти меҳангиашро идома медиҳад. Дар андак муддат корро ба хубӣ аз худ намуда, акнун ӯ ҳамчун машинист мустақилона кор мекард. Фаъолияти самимонаи ӯ боис мегардад, ки ӯро ба вазифаи ҷонишини сардори нуқтаи истеҳсоли интиҳоб менамоянд. Пас аз ин номзадӣ ӯро ба котиби комсомол низ пешниҳод менамоянд. Муносибати хуб ва муоширати дилсӯзонаи ӯ боис мегардад, ки тамоми ҳайати коргарони завод ӯро раиси иттифоқи касабаи коргарони завод интиҳоб намоянд. Ин вазифа масъулияти калонро талаб мекард. Дар солҳои 50 асри XX завод аз ду қисм иборат буд, кӯҳна ва нав. Сохтмони қисми нави завод соли 1957 оғоз шуда, соли 1959 ба итмом расид. Дар қисми ин сохтмон кадрҳои маҳаллӣ ва аз дигар шаҳрҳои Иттифок иштирок доштанд. Сохтмони заводи нав боиси ҷалби коргарони маҳаллӣ, тақмили касбияти эшон ва аз ҳама муҳимаш пайдо гардидани садҳо ҷойҳои нави корӣ гардид.

Ба ақидаи Мирзомурод Ризоев “6-уми сентябри соли 1960 барои кормандони завод рӯзи таърихӣ гардид. Машинистони ботаҷриба Николай

¹ Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.15- 16.

Болдерев ва Борис Прокопенко (ҳарду аз Федератсияи Россия омада буданд) нахустин тоннаҳои клинкери баландсифатро бароварданд.

Хати нави технологӣ ҳамаро дар ҳайрат монд. Печи нав бо дарозии 129 метр метавонист ҳар соат 21 тонна клинкерро истехсол кунад. Бо гузашти чанд моҳ дар қаламрави завод хати дуҷуми технологӣ ба кор мебарояд. Акнун сементзаводи нави Душанбе ҳамагӣ дар ду ҳафта он қадар маҳсулот истехсол менамуд, ки сементзаводи кӯҳнаи Сталинобод дар давоми як сол мебаровард. Насби печҳои нави даврзананда, ки иқтидорашон хеле баланд буд, бо воситаи мутахассисони Чехословакия ба роҳ монда мешавад. Аммо корхонаи кӯҳнаро низ мадди назар накарданд. Печи кӯҳна, ки пеш аз ҷанг кор мекард, таҷдиду тармим карда шуд ва дар ҷойи он печи 60 метра, ки иқтидораш хеле баланд буд, ҷойгир карда шуд, ки ин дар навбати худ имконият дод, ки нахустин корхонаи сементбарории ҷумҳурӣ (яъне заводи кӯҳна) аз кор намонад”¹.

Чуноне ки дар боло ишора намудем, сохтмони заводи нав боиси ҷалб гардидани коргарони маҳаллӣ мегардад. Чунончи, соли 1959 Абдурахмон Аюбов ба сифати шогирди челонгар қабул карда мешавад. Мавсуф пас аз ба кор даромадани оташдони дуҷум фаъолиятро дар завод идома дода, то ба вазифаи сардори нуқтаи истехсоли мерасад. Ӯ дар комплекси (маҷмааи) кӯҳӣ ба бригадаи иборат аз 210 нафар роҳбарӣ менамуд. Яке аз нуқтаҳои муҳим ва душвори завод маҳз ҳамин кони кӯҳӣ маҳсуб меёфт, вале А.Аюбов тавонист, ки чунин коллективи беш аз дусаднафараро ба хубӣ роҳбарӣ намояд ва ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардад. Масалан, меъмор Азизбек Бобоев, эксковаторчиён Шариф Шохимардонов, Саидмурод Саидов ва даҳҳо нафарони дигарро аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ дастгирӣ намуда, дар рушди касбияти онҳо саҳм гузоштааст¹.

Тавре ки ишора намудем, ҷалби мутахассисон ва ё ин ки омода намудани мутахассисони соҳа аз вазифаҳои муҳим дар назди роҳбарияти

¹ Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.17- 18.

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996.- С.18.

завод меистод. Ҳамин тавр, дар охири солҳои 50 ҷавондухтарон — Валя Тамбовцева ва Рашида Пиксаева ба кор ҷалб мегарданд, ки имрӯз собиқадорони завод ҳардуро бо эҳтиром ёдоварӣ менамоянд. Онҳо дар озмоишгоҳи физику механики завод фаъолият мекарданд ва эшон ба ҳайси мутахассисони варзидаи чунин озмоишгоҳ шинохта шудаанд. Ҳамроҳи эшон Нина Тимофеевна Ксенофонтова низ фаъолият мекард. Ӯ низ дар соҳаи озмоиши физику механикӣ соҳиби нуфуз гардида, баҳри боз ҳам беҳтар гардидани сифати маҳсулот саҳми арзанда гузоштааст. Ӯ дар завод аз соли 1957 то соли 1992 кору фаъолият намудааст. Инчунин, дигар мутахассисони озмоишгоҳ, аз он ҷумла Лидия Гавриловна Гончарова (соли 1961 корро дар завод оғоз намудааст ва як муддат роҳбарии озмоишгоҳи мазкурро ба зимма доштааст). А. Ксенофонтова, Т. Гончарова ва дигарон, ки барои беҳтар нигоҳ доштани сифати маҳсулот ва пешбурди кори озмоишгоҳ аз дигар шахрҳои Иттиҳоди Шуравӣ ҷалб гардида будан, дар рушди саноати мазкур саҳми бағоят калон гузоштаанд¹.

Аммо, ба вучуд омадани вазъияти ноустувори сиёсӣ, ки боиси пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ва ҷанги шахрвандӣ дар кишвари тозаистиклоли мо гардид, бисёре аз мутахассисони пуртаҷрибаро маҷбур кард, ки на танҳо аз завод, балки аз ҷумҳурӣ баромада раванд.

Вале, Зинаида Леонтьевна Алексеева бошад, ба корхона содиқ монд. Вай 35 сол боз дар завод фаъолият намудааст. Ӯ бори аввал соли 1961 аз дарвозаи завод ворид гардида, дар байни ду коллективи муттаҳиди меҳнатӣ-заводҳои кӯҳна ва нав фаъолият намуд.

Иван Григоревич Чесноков ҳам аз собиқадорони завод аст, ки аз ҷавонӣ фаъолияти меҳнатиашро дар инҷо шурӯъ намуда, то ба сатҳи мутахассиси варзидаи соҳа расидааст. Мавсуф ҳатто дар солҳои душвори ҷанги шахрвандӣ аниқтараш, моҳи сентябри соли 1992, ки норасоии мутахассисон

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.18.

нар завод эҳсос мешуд, баъд аз ба нафақа баромаданаш низ ба завод омада, муроциат менамояд, ки мехоҳам ба корхона ҳарчониба ёрӣ расонам.

Фаъолияти ин марди дорои таҷрибаи бузурги зиндагӣ ва таҷрибаи бузурги кориро (тақрибан 50 сол) махсус қайд кардан лозим аст. Иван Григоревич Чесноков дар солҳои баъди ҷангӣ, аниқтараш соли 1948, баъди хатми Институти саноатии Осиёи Миёна дар Тошкент ба ҶШС Тоҷикистон меояд. Солҳои 1975-1988 давраи пурҷӯшу хурӯши солҳои фаъолияти ӯ маҳсуб меёбад. Ҳамчун собиқадор қайд менамояд, ки шӯҳрати заводи сементи Душанбе, ҳатто то беруни кишвар рафта расида буд, зиёда аз нақша миллионҳорубла маҳсулот мебаровард ва нишондиҳандаҳои техникую иқтисодӣ хеле баланд буданд, вале бо пошхӯрии ИҶШС ва сарзадани ҷанги шаҳрвандӣ корхонаи мазкур низ зиёни ҷиддӣ мебинад. Дар идомамегӯяд Чесноков “Комплекси кӯҳии комбинати сементу шифер ба дасти одамоне афтод, ки аз пушти манфиати худ ваҳшиёна ба ғоратгарӣ машғул буданд ва ин қисми муҳимми завод зиёни ҷиддӣ мебинад. Баъд аз ин завод бозори фурӯши маҳсулотро қариб аз даст медиҳад. Техникаю таҷҳизоти конҳои ашӣи хом, ки сарчашмаи асосии сементро ташкил мекарданд, валангор мегардад ва барқарор намудани раванди мӯътадили истеҳсолии комплекси маъданҳои кӯҳӣ ва умуман дигар нуқсонҳои ба вучуд омада вақти зиёдеро талаб мекард. Дар давоми ҳашт соли истисмори бераҳмона бисёр механизмҳо аз кор монданд. Тарафҳои роҳҳои ҳавойба таъмири ҷиддӣниёз пайдо мекунад. Аз мамлакат барои рафтани мутахассисони русзабон, аз ҷумла, тоторҳо, немисҳо ва амсоли он ки асоси фаъолияти завод ба онҳо вобастагӣ дошт, мушкилии аз ҳама ҷиддӣ ба ҳисоб мерафт. Новобаста аз вазъияти мавҷуда, корҳои барқароркунӣ ба роҳ монда мешуд, аммо барои барқарор кардани қисмҳои харобшуда ва дубора ба кор андохтани хати истеҳсолот, хусусан маҷмааи кӯҳӣ маблағҳои зиёд лозим буд”¹.

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.31.

Дар ин замони душвор корхона, ба дастгирии мутахассисони донишманд, онҳое, ки солҳои зиёди ҳаёти худро ба истеҳсолот ва корхона бахшидаанд, эҳтиёҷ дошт. Бархе аз мутахассисон, ки парвардаи ин коргоҳи азим ҳастанд ва бо дастгирии роҳбарияти завод дар донишгоҳҳо таҳсил намуда, ба зинаҳои баланди корхона расиданд ва дар ҳаёти худ аз кӯмакҳои модии завод борҳо истифода намудаанд, агарчи дар синни нафақа ҳам расида бошанд, новобаста аз шароити душвор, дилсӯзонамуносибат карда, кӯшиш менамуданд, ки дар пешбурди кори завод ва бартараф кардани хисороти ба вучуд омада ҳиссаи худро гузоранд. Иван Григоревич Чесноков аз зумраи чунин нафарон буд. Зайниддин Ҳасанов, Саидамир Ҳотамоваз сеҳи суфтакунӣ, Раҳматулло Каримов, Геннадий Николаевич, Борис Дмитриевич Картавих, Аюбов Ғайрат-сардори сеҳи майдакунӣ, Нина Федоровна Резепова, - бухгалтер, Норкул Исҳоқов, - ҷонишини директор оид ба сохтмон, Ҳазраткул Эшонкулов, Анна Павловна Темникова-сардори шуъбаи кадрҳо, Геннадий Николаевич, С. Ҷалилов, А. Сафаров ва дигарон, ки аз давраи ҷавонӣ фаъолияти меҳнатишонро дар корхонаи мазкур шурӯъ намуда, бо дастгириҳои пайвастаи роҳбарони он вақтаи завод малакаю маҳорати назариявӣ ва амалии худро такмил дода, то ба зинаҳои баланд расидаанд, дар давраҳои душвори ҷанги шаҳрвандӣ ба ҳайси мутахассисони соҳибтаҷриба дар барқарор намудани хати истеҳсолии корхона, хисороти мавҷуда ва умуман ба кор андохтани нуқтаҳои истеҳсолии зиён дида саҳми арзанда гузоштаанд.

Ҷӣ тавре ки дар зербоби якум ва дуюми боби аввал ишора намудем, дар шафати заводи кӯҳна сохтмони заводи нави семент, чунон ки гуфтем, моҳи сентябри соли 1960 хатти якуми истеҳсолий ба кор андохта шуд, ки ҳосилнокии он дар як соат қариб ба 21 тонна семент расид. Сементчиёни тоҷик ҳануз инро наметодистанд. Вале вақт бечунучаро ба комёбиҳои нав даъват мекард. Ва инро ҳам дар зербоби якуми боби аввал қайд кардем, ки

дар моҳи декабри соли 1960 навбати дуҷуми ҳамин иқтидор ба кор даромад, ки фақат дар зарфи ду ҳафта завод ҳамон қадар семент истеҳсол кард, ки пештар дар давоми як сол истеҳсол карда мешуд. Инчунин, боз ду хатти технологӣ сохта мешавад, ки ба туфайли он иқтидори корхона ду баробар меафзояд. Азнавсозӣ ва васеъ кардани сеҳҳо (нуқтаҳои истеҳсоли), автоматӣ кунондани тамоми раванди истеҳсолот давом ёфта, аз ибтидои солҳои 60-ум сементи тоҷик на танҳо ба сохтмонҳои ҷумҳурӣ, балки берун аз ҳудуди он ҳам фиристода мешавад. Мақсад аз зикри матлаби болозикр ҳам аз он иборат аст, ки вусъат ёфтани фаъолияти завод, зиёд гардидани ҳаҷми истеҳсолот масъулияти ниҳоят ҷиддӣ бо мутахассисон таъмин намудани воҳидҳои кориро дар назди роҳбарияти завод мегузашт. Аз ин лиҳоз, омода намудани мутахассисон аз ҳисоби коргарон ва шаҳрвандони маҳаллӣ ва дар навбати худ ҷалби мутахассисони соҳибтаҷриба аз дигар шаҳрҳои ИҶШС аз вазифаҳои аввалиндараҷа дар назди роҳбарияти завод меистод.

Вера Раҳматовна Нестеренко аз ҷумлаи русзабонҳои тоҷикистонӣ мебошад, ки дар солҳои вусъатёбии фаъолияти завод ба ин ҷо ба кор меояд. Вай дар охири солҳои 60-ум баъди хатми техникуми бинокории Душанбе ба комбинат меояд. Худи вай изҳор намудааст, ки дар корхона дар давоми фаъолиятҳо бо шахсоне рӯ ба рӯ шудааст, ки ниҳоят барои корхона дилсӯз ва бо коргарон самимӣ буданд. Ман аз ғамхорию меҳнатдӯстии онҳо дар ҳайрат мемондам ва мафтун шудам, қайд мекунам ӯ. Аввал лаборантка, баъд дар муддати камтар аз 2 сол коргари ҷавон аллакай устои фабрикаи майдакунӣ таъин мегардад. Вера сирру асрори раванди истеҳсолотро бо майли том азхуд мекунад. Мутахассиси ҷавон аз коргарони пуртаҷриба бисёр чизҳоро меомӯхт. Маъмурияти завод Вера Нестеренкоро барои таҳсил ба шаҳри Красково (вилояти Москва) ба Институти умумииттифоқии тақмили ихтисос мефиристанд. Баъди бозгашт ба завод ба вай квартира медиҳанд. Номбурда, муҳандиси меҳнат ва баъдтар муҳандиси пешбари шуъбаи меҳнат ва музди

меҳнат шуда кор мекунад. Солҳои охири фаъолияташ ҷонишини сармуҳосиби корхона шуда кор мекунад¹.

Шумораи коргарони комбинат дар охири солҳои 70-ум аз ҳазор нафар мегузарад, ки дар байни онҳо 132 нафарашонро мутахассисони соҳибтаҷриба ташкил мекард. Чуноне ки дар боло гуфта гузаштем, дар корхона гурӯҳи ихтирокорону навоарон вусъат ва нуфузи хоса дошт. Танҳо дар соли 1975 аз ҷониби навоарон қариб 300 таклифу пешниҳодҳо пешкаш мегардад, ки аз се ду ҳиссаи онҳо дар истеҳсолот ҷорӣ карда мешавад. Соли 1980 дар корхона 24 таклифи ихтирокорону навоарон дар амалия ҷорӣ карда мешавад, ки ин имконияти беҳтар гардидани сифати маҳсулотро ба вуҷуд меорад.

Қариб чоряки иқтидори кори корхонаро намояндагону коргарони баландихтисос, танзимгарони хатҳои автоматӣ ва таъмиргарон, механизаторони разряди олий ва машинистони агрегатҳои комплексӣ, коргароне, ки ба асбобсозӣ хизмат мерасонанд, ташкил медоданд. Бисёр коргарон дар курсҳои гуногуни истеҳсолӣ-техникӣ ва дар мактабҳои таҷрибаи пешқадам ихтисоси худро такмил доданд. Дар мактабҳои олий ва техникумҳо, дар мактабҳои сиёсии ҷавонони коргар коргарони ин корхонахеле кам таҳсил кардаанд.

Нестеренко оид ба интизоми меҳнат дар завод ёдоварӣ менамояд: «Пештар барои як соати бекористӣ ба онҳо на танҳо сарзаниш мекарданд, балки ҷазо гирифтани мумкин буд. Ҳоло бо сабаби ҷанги шаҳрвандӣ истеҳсолот аксар вақт муддати дароз бекор меистад ва одамон бояд музд гиранд, чӣ тавр зиндагӣ бояд кард? Махсусан барои онҳое, ки оилаҳои серфарзанд доранд, душвор аст. Роҳбарони корхона барои нигоҳ доштани коргарон аз ҳамаи воситаҳои истифода мебаранд»².

Ҷиҳати такмил додани маҳорату малакаи касбии коргарон роҳбарияти иттиҳодия онҳоро тибқи қадвал ба курсҳои такмили ихтисос пайваста ҷалб

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.38.

²Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.38.

менабуд. Танҳо дар соли 1980 - 544 нафар ба курсҳои тақмили ихтисос фиристода мешавад. Солҳои 80 дар ҷумҳури сохтмон ба маротиба афзоиш намуда, ғайр аз ин сементи тоҷик ба сохтмонҳои Туркманистону Ўзбекистони ҳамсоя низ бурда мешуд, аз ин лиҳоз талабот ба афзоиш додани ҳаҷми истеҳсоли семент ва дар робита ба ин зиёд намудани мутахассисони соҳа яке аз вазифаҳои меҳварии фаъолияти роҳбарияти иттиҳодияро ташкил мебуд.

Зоя Бабченко, ки соли 1960 ба корхона омада буд, таъкид менамояд, ки роҳбарияти завод ҷиҳати тақмил додани малака ва маҳорати касбии мо ҳар гуна методҳоро истифода менамуд. Масалан аввал дар зинаҳои поёни коргарро ба соҳа ворид намуда, сипас малакаи касбии коргарро дар вазифаҳои гуногун тақмил мебуд. Бо воситаи омӯзонидани нозуқиҳои касб дар курсҳои тақмили ихтисос аз дигар роҳҳои омодакунии кадрҳо ба ҳисоб мерафт. Масалан, банди низ аз коргари оддии шуъбаи техникаи бехатарӣ оҳиста- оҳиста то ба сардори шуъбаи мазкур расидам. Курсҳои таълимии дар комбинат ташкилшуда, аз ҷумла, мактаби таҷрибаи пешқадам, курсҳои тақмили ихтисос, ки дар корхона баргузор мегардид, ба ман ёри расонд, ки зинаҳои баланди соҳаро тай кунам¹.

Ин гуна курсҳо ба бисёр касон имконият медиҳанд, ки донишҳои муосиртаринро азхуд кунанд. Ғайр аз ин, - мегуяд Зоя Никифоровна, - дар он солҳо равон кардани коргарон ба корхонаҳои алоқаманди берун аз ҳудуди ҶШС Тоҷикистон (яъне дигар шаҳрҳои собиқ ИҶШС) вусъат ёфта буд. Коргарони завод бо майли том бо ҳамкасбони худ дар заводҳои сементи Россия, Қазоқистон, Ўзбекистон ва ғайраҳо ба таҳсил фаро гирифта мешуданд ва нозуқиҳои соҳаро аз худ менамуданд.

Ба ҷавонон барои дар донишқадаҳои техникийи Новороссийский, Белгород, Тошкент ва Чимкент, ки аз тарафи завод фиристода

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.17.

мешуданд, азхуд кардани дониш имкониятҳои васеъ дода мешуд. Дар кори тайёр кардани кадрҳо барои ҷумҳурии Институти таҳқиқоти химия-технологии Москва ба номи Д. Менделеев кӯмаки арзанда гузоштааст, ба заводи сементи Душанбе аз Россия, Қазоқистон ва дигар ҷумҳуриҳо бисёр мутахассисон, ки хатмкардаи институти мазкур буданд дар завод фаъолият намудаанд.

Худи Бабченко дар рафти кор бо дастгирии роҳбарияти корхона маълумоти олиии касбӣ гирифтааст. Номбурда хатмкардаи Институти политехникии Тоҷикистон мебошад. Умуман дар солҳои 60-ум танҳо аз се як ҳиссаи коргарон дорои маълумоти олии буданд. Қариб 60 фоизи коргарон дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ ва ё курсҳои бозомӯзӣ таҳсил карда буданду халос¹.

Омӯзиш ва такмили ихтисос талаботи кор буд. Автоматикунони ва насби таҷҳизоти муосир тақозо менамуд, ки мутахассисон ва коргарон зуд-зуд аз курсҳои азнавомӯзӣ гузаранд ва аз ҳамаи навигариҳо бохабар бошанд. Қариб 83 фоизи коргарон маълумоти миёна ва миёнаи махсус доштанд.

Саъю кӯшиши роҳбарият имкон дод, ки завод натавонад бо мутахассисони зарурӣ, босалоҳият ва соҳибтаҷриба таъмин гардид, балки аз бухрон ҳам баромада тавонист.

Дар бобати тараққиёти сотсиалистӣ дар ибтидои солҳои 1970 ба ғайр аз тадбирҳои муҳим оид ба беҳтар намудани сифати маҳсулот ва зиёд намудани ҳаҷми истеҳсолот инчунин, барномаҳо роҷеъ ба беҳтар намудани сатҳи иҷтимоӣ ва шароити кории коргарон яке аз вазифаҳои аввалиндарача дар назди роҳбарияти завод ба ҳисоб мерафт. Соли 1975 Иттиҳодияи “Тоҷиксемент” нақшаи истеҳсолиро барзиёд иҷро намуда, берун аз нақша панҷ миллион рубл ғоида ба даст меорад, ки ин дастовард имконияти дигаре

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.18.

дар роҳи беҳтарнамоии шароити меҳнатӣ ва сатҳи иҷтимоии коргарон мегардад.

Соли 1975 дар истеҳсоли семент дастоварди беназир ба вучуд меояд. Дар давоми 33 соли таърихи фаъолияти корхона бори аввал истеҳсоли ин маҳсулот аз марҳилаи як миллион тонна мегузарад. Зиёда аз ин, дар роҳи боз ҳам беҳтар намудани сифати семент, омӯхтани навъҳои беҳтарини он аз таҷрибаи кишварҳои дигар ниҳоят, истеҳсоли портландсементи навъи «Марка 500»-и ба сулфат тобовар ба роҳ монда мешавад. Соли 1976 бештар аз се ҳазор тонна портландсементи навъи «Марка 500» бомуваффақият истеҳсол карда мешавад, ки ин дар таърихи фаъолияти завод дастоварди беназир ба шумор мерафт.

Дар бобати минбаъд ҳам зиёд намудани истеҳсоли сементи навъи болозикр, зиёд кардани қувваи корӣ ва муҳимтар аз ҳама таъмин намудани иншоотҳои бузурги саноатӣ, пеш аз ҳама гидроэнергетикӣ яке аз вазифаҳои муҳимми дар назди роҳбарияти завод буда, ба ҳисоб мерафт.

Нуқтаи дигареро, ки Зоя Никифоровна Бабченко ба хотир меорад, дар он вақт аз ҷангу газҳои хоричшаванда эмин гардондани коргарон ба ҳисоб мерафт. Аз ҳамин хотир, аз ғоидаи барзиёде, ки завод соли 1975 ба даст меорад, ҳамаи ҳавотозакунакҳои (филтрҳо) кӯҳна иваз карда мешавад. Бисёр одамон хато мекунанд, -суханаширо давом дода, мегӯяд Бабченко, -ҳангоми аз назди корхона гузаштан ва аз кубурҳо баромадани ғубори сафедро дида, гумон мекунанд, ки ҷанг аст.

Дар асл, он буғи об аст. Аз ашёи хом оби гарм бухор карда мешавад. Санҷишҳои таҷрибавӣ ҳаво дар назди корхона, дар боғи ба номи С. Айни нишон доданд, ки ҳавои атрофи корхона нисбат ба марказ ва дигар кӯчаҳои шаҳри Душанбе хеле тоза аст¹.

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996.- С.19.

Пурқувват гардидани коллективи меҳнатиро дида роҳбарияти завод дар назди худ вазифа мегузорад, ки то соли 1980 истеҳсоли сементро ба 1 миллиону 50 ҳазор тонна расонанд. Моҳи хуноқи феввали соли ҷангии 1942-ро ба хотир орем, ки сементчиёни Сталинобод аввалин бор печи ҷарҳзанандаро ба кор андохта, аввалин тоннаҳои маҳсулотро гирифтанд. Дар муваффақияти коргарони завод мусобиқаи сотсиалистӣ нақши калон бозид, дар он зиёда аз 1000 нафар (дар комбинат 1050 нафар кор мекард, зиёда аз нисфи он синни то 40-сола ба ҳисоб мерафт) иштирок дошт. Гуфтан мумкин аст, ки шаклҳои оммавии мусобиқаи меҳнатӣ ҳамаи коллективи дохилизаводро фаро гирифта буд. Мусобиқаи мазкур барои барзиёд иҷро намудани супоришу ўҳдадорихо, беҳтар намудани сифат ва арзон кардани арзиши аслии маҳсулот мусоидат менамояд¹.

Яке аз собиқ кормандони заводи сементи Душанбе Сулаймонов Солеҳхон, истиқоматкунандаи ноҳияи Ленин (ҳоло Рӯдакӣ), ки зиёда аз 30 сол дар заводи мазкур кору фаъолият намудааст, дар сўҳбат бо мо чунин афзуд: “Ман аз кори колхоз бо як азоб баромада ба завод рафтам. Аксарияти мо собиқ колхозчиён, ки танҳо таҷрибаи деҳқонӣ доштем ва ҳамакунан бо коркард ва истеҳсоли семент шинос шуда будем, ба ҳайси коргар (рабочи) бештари вақт ё дар басти рӯзона ва ё шабона фаъолият мекардем. Музди моҳонаи мо дар ибтидои солҳои 60-ум 120 рубл ва аллакай то ибтидои солҳои 70-ум 200 рублро ташкил медод, ки нисбат ба кори колхоз ва маоши колхоз ба маротиб бартарӣ дошт. Барои ба кор даромадан дар завод шаҳодатнома лозим буд ва шаҳодатномаро бидуни маълумотнома аз ҷойи истиқомат намедоданд. Раисони колхоз ва бригадирҳои мо ин василаро хуб суйистифода мекарданд. Яъне барои аз кори колхоз нагурехтани колхозчиён маълумотнома аз ҷойи истиқоматро дарёғ медонистанд. Вале колхозчиёни мо, ки аз ночорӣ дар колхоз кор мекарданд ва музди солонаи эшонро ҳамагӣ

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996.- С.20.

як сентнер гандум ташкил мекард, бо ҳар роҳу восита аз кори колхоз баромада, ба сементзаводи Душанбе ба кор мерафтанд, зеро барои аз вазъияти бади зиндагӣ раҳо шудан воситаи хубе буд. Маоши ҳармоҳа, вақти кори муайян, рӯхсатии меҳнатӣ, ҳавасмандпулӣ ва муҳимтар аз ҳама нақлиёти таъйинии завод, ки субҳу шом моро аз хона ба завод ё баръакс мекашонд, воқеан як шароит ва имконияте, ки қабл аз ин ҳатто дар тасавури мо ва падарони мо набуд, барои зиндагиамон фароҳам овард. Дар воқеъ сементзаводи Душанбе зиндагии моро билкул дигаргун сохта, моро аз машақати шабонарӯзии кори колхоз ва тангдастии рӯзгор раҳонид”¹.

Дар рушди минбаъдаи саноати семент дар ҶШС Тоҷикистон Қарори Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Иттифоқи Шуравӣ ва Шурои Вазирони Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ «Оид ба тадбирҳои минбаъд таъмин намудани тараққии саноати семент ва беҳтаргардонии кори он» аз 27 апрели 1957 нақши босазо гузоштааст. Мувофиқи ин қарор Заводи сементи Душанбе аз нав таҷҳизонида ва васеътар карда мешавад, ки пас аз ин талабот ба мутахассисон боз ҳам бештар мегардад. Сентябри 1960 хати якуми Заводи нави сементи Душанбе ба кор мебарояд, ки истехсоли семент то 134,2 ҳазор тонна мерасад². Инчунин бо ба кор даромадани хати дуюми Заводи нави сементи Душанбе соли 1962 (иқтидораш соли 375 ҳазор тонна) ва зиёд намудани иқтидори солони заводи якуми сементи Душанбе то 140 ҳазор тонна, (заводи кӯҳна, ки соли 1942 ба кор даромада буд) талабот ба қувваи корӣ, пеш аз ҳама мутахассисони соҳа меафзуд, аз ин лиҳоз, мутахассисони соҳа аз дигар ҷумҳуриҳо боз ҳам бештар ҷалб гардида, нақшаи фаро гирифтани кормандон ба курсҳои бозомӯзӣ ва азнав-тайёркуни меафзояд.

¹Сӯҳбат бо собиқ корманди Сементзаводи Душанбе, истиқоматкунандаи н. Ленин (ҳоло Рӯдакӣ) марҳум Сулаймонов Солеҳхон. - 7 март соли 2021.

²Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С.11.

Дар маҷмӯъ агар проблемаи норасоии мутахассисон ва омода намудани мутахассисон дар завод асосан ба воситаи ҷалби ихтисосмандон аз дигар заводҳои миқёси собиқ ИҶШС, ҷалби хатмкардагони макотиби олий, фиристодагони роҳбарияти ҶШС Тоҷикистон ва заводи мазкур ба курсҳои тақмили ихтисос ва макотиби олии дигар шаҳрҳои Иттиҳоди Шуравӣ ҳалли худро ёфта бошад, аммо курсҳои бозомӯзӣ ва азнавтайёркунии назди завод низ дар омода намудани мутахассисони соҳа, беҳтар намудани малакаю маҳорати касбӣ ва сатҳу сифати кормандон, омӯзонидани оддитарин қоидаҳои беҳатарӣ, талаботҳои завод ва дигар нозукиҳои касбу кори соҳа нақши босазо гузоштааст.

Яке аз кормандони муваффақ ва масъулиятшиноси корхонаи мазкур дар солҳои 70- уми асри гузашта, ки дар коргоҳи кӯҳӣ фаъолият намуда, новобаста аз боду ҳаво рафтуромади аробачаҳои ҳавоиро, ки кони куҳии заводи, ки дар деҳаи “Бувак”- и ноҳияи имрӯзаи Варзоб қарор дошт бо санг таъмин менамуд, котиби Кумитаи комсомолии завод Азизулло Муҳаммадҷонов ба ҳисоб меравад. Чуноне ки дар боло ишора намудем, ҷиҳати бартараф намудани проблемаи нарасидани мутахассисон заводи мазкур тасмим гирифта буд, то бархе аз коргаронро ба макотиби олии собиқ Шуравӣ ва курсҳои бозомӯзӣ ва азнавтайёркунии шаҳри Душанбе ва Тошканд равон намояд. Азизулло аз зумраи он нафаронаст. Ӯ дар коргоҳи кӯҳӣ фаъолияти пурмасъулият анҷом дода, дар фаъолияти шабонарӯзии аробачаҳои ҳавоӣ, ки фаъолияти завод ба онҳо саҳт алоқамандӣ дошт, меҳнати тоқатфарсо менамуд. Ҳатто, мавридҳои мешуд, ки дар баъзе аз шабҳои зимистон муҳаррик ва ё хати даврзанандаи аробачаҳо аз кор мемонд. Новобаста аз сардии тоқатшикан Азизулло ва ҳамкори ӯ Саид ба сардии ҳаво нигоҳ накарда, нуқсон ба вучудомадаро таъмиру таҷдид менамуданд. Азизулло ва ҳамкори ӯ Саид дар нуқтаи дидбонии худ ба хоҳири он, ки фалокате руҳ надихад хобро канор гузошта, ба муҳаррик ва дигар қисмҳои

таҷҳизоти таноби аробачаҳо дида медӯхтанд. Онҳо ҳанӯз аз ин дастгоҳ дида барнаканда, ки ногоҳ чароғаки зарди таҷҳизот фурӯзон мешавад. Инак боз фалокат. Онҳо аз хона ба берун шитофтанд. Дар берун ҳанӯз барф меборид, шамол пуршиддат вазида, ба пеш қадам гузоштани Азизулло ва Саид монеа эҷод менамуд. Сим аз кучо канда бошад, аз тарафи боло ё поён? Охир роҳи он 30 километр, то кучо бояд давид? Чаро бо радио эълон намекунанд? Машина ҳам нест, Азизуллою Саид аз рӯйи тахмин рӯ ба боло, ба тарафи кӯҳ раҳсипор мешаванд. Роҳ баланду паст, гоҳе ба санг пешпо мехӯрданд. Азизуллова Саид ба ҷои фалокат расиданд. Он дар нуқтаи дидбонӣ ба амал омада буд. Аллакай бисёр аробаҳои пурсанг ба ҳам бархӯрда, аз ҳаракат монда буданд. Аммо дидбонҳои инҷо кучоянд? Азизулло шитобон дари хоначаи онҳоро кушод, хоб буданд ва бо садои Азизулло бедор шуданд. Ҳама дар хунукии қаҳратун аз пайи таъмири сим шуданд. Бо радио низ ба тамоми нуқтаҳо хабар доданд. Машинаи махсуси лавозимот омад. Кор як соат давом кард. Роҳи хати аробачаҳо аз нав барқарор гашт....¹”Ва ҳатто оид ба беҳтар намудани фаъолияти таноб и аробачаҳои ҳавой ва дигар самти фаъолияти коргоҳи кӯҳӣ пешниҳодҳо намуд, ки Шӯрои навоварони завод пешниҳодҳои ӯро ҳамчун навгонӣ дар ҷоддаи мазкур қабул намудааст.

Чуноне ки дар боло ишора намудем, роҳбарияти завод ба масъалаи ҷалб ва омода намудани мутахассисон ҳамеша диққати махсус зоҳир менамуд. Оид ба ин масъала метавон яке аз мутахассисони муваффақ ва шуҳратёри заводи, ки умри худро дар ин ҷодда сарф намудааст, мисол овард, ки он ҳам бошад Елизавета Назаровна Дедова мебошад. Мавсуф аз коргари оддӣ то ба машинисти печи даврзананда расидааст. Чуноне ки муҳбири рӯзномаи “Занони Тоҷикистон” қайд намудааст, “Ба бинои боҳашамати заводи семент даромадам бо зани миёнақад, чор паҳлӯ ва ситорагарм шинос шудам. Ин кас Елизавета Назаровна Дедова. Ягона зане, ки машинисти печи даврзананда

¹Тоҷикистони советӣ. 3 март соли 1972. - № 6.- С.3

шуда кор мекунад. Аз равзанаҳои печ забонаи оташ намоён буд. Ба димоғ бӯи ацибе расид. Ин бӯй чӣ бошад? Ба печи гардон наздик шудам. Тасфи он ба рӯям расид. Елизавета Назаровна ба ман оиначаи дастадори кабудеро дода ба равзан ишора кард: «Нигоҳ кун!». Ба дарун печ нигаристаму манзараи ациберо дидам. Аз сарғаҳи печ як наҳр об барин чизи сиёҳ мерехт. Фаввора мезаду поён метаровид. Сипас дар мегирифт. Чормағз барин кулӯлаҳо пайдо мегаштанд. Анбӯҳ аланга мегирифтӯ мавҷак мезад¹.

Тавре ки маълум гардид, Елизавета Назаровна ҳанӯз дар синни 15 солагӣ, аз вазнинии рӯзгор, набудани падар ва модар, дар он рӯзҳое, ки кувваи корӣ дар дилҳо корхона намерасид, бо майлу рағбати зиёд ба фаъолият дар соҳаи истеҳсоли семент корро шурӯъ намуда, дар як муддати кӯтоҳ ба машинисти пешқадами печи даврзанандаи заводи семент табдил меёбад. Сипас соли 1960 ба заводи сементи Душанбе ба кор омада, қисми зиёди умри худро дар заводи мазкур гузаронидааст. Мавсуф дар роҳи рушди завод ва омода намудани мутахассисон саҳми арзанда гузоштааст. Оид ба чӣ тавр ба ин кори сангини мардона ва он ҳам дар синни 15 солагӣ ворид шуданаширо Елизавета Назаровна басо ғамангез зикр намудааст. “Давраи осоиштагию осудаҳолӣ оғоз ёфт. Барои обод кардани харобаҳои семент лозим буд”¹.

Соли 1960 овозаи сохтмони заводи сементи Душанбе ба гӯши ӯ расид. Елизавета Дедова дар маҷлис изҳор намуд, ки мехоҳад ба Тоҷикистон рафта, ҳисса гузорад. Вале ӯро ҷавоб додан намехостанд. Аммо, ин ҳама монеаҳо пеши роҳи ӯро гирифта натавониста, раҳсипори Душанбе мегардад ва воқеан ҳам ҳамин тавр кард, дар заводи сементи Душанбе фаъолияти содиқона намуда, ҳиссаи арзандаи худро гузошт. Ҳатто замоне мешавад, ки шавҳараш ӯро бо ду фарзандаш таҳдид мекунад, ки дигар кор накунад, аммо ӯ корро интиҳоб намуда, ба таҳдидҳои ҳамсараш аҳамият намедихад. Баъди тарк

¹Занони Тоҷикистон. - №11. Соли 1988.- С.9

¹Занони Тоҷикистон. - №11. Соли 1988.- С.9

карда баромада рафтани ҳамсар низ ӯ фарзандонро калон карда, соҳибмаълумот мегардонад. Моҳи феввали соли 1985ӯро депутати Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон интихоб менамоянд. Чунин масъулияти сангин ва тоқатфарсоро ӯро ҳатто пас аз ба нафақа баромаданаш низ тарк намекард ва кӯшиш менамуд, ки дар ҳалқаи ҳамкорону дӯстон бошад.

Дар солҳои пурҷӯшу хурӯши солҳои 1975-1988, вақте ки истеҳсоли семент ба 1 миллиону 150 ҳазор тонна расид ва сементи Душанбе, чунон ки мегӯянд, дар тамоми ИҶШС гул-гул шукуфта, дар саноат яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол кард, сохтмони калони манзилӣ сар шуд. Корхона ба мақсади баланд бардоштани дараҷаи зиндагонии меҳнаткашон, фароҳам овардани шароити мусоид ҳам барои меҳнат ва ҳам барои истироҳат маблағ чудо кард. Ғамхории сотсиалстӣ дар ҳаққи меҳнаткашон яке аз хислатҳои беҳтарини роҳбарият ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ буд.

Бисёр коргарони корхона бо хонаҳои истиқоматӣ, баъзеҳо дар шаҳр, монанди Любовь Нухолова ва баъзеҳо дар ҳамсоияи корхона таъмин гардиданд. Масалан, Надежда Балашова, хатмкардаи Институти маъданӣ-металлургии Магнитогорск ва ҳамроҳи ӯ Наталья Киселева, ки баъди хатми донишгоҳ муваққатан барои таҷрибаомӯзӣ ба Душанбе омада буданд, бо манзили истиқоматӣ таъмин гардиданд ва ин дастгирӣ ду мутахассиси сатҳи баландро барои ҳамешагӣ дар завод ҷалб намуд.

Кӯшишҳо барои солимгардонӣ, равона намудани коргарон ба истироҳатгоҳҳо, сайри манзараҳои атрофи пойтахт (Такоб, Сафеддара, Хоча-Обигарм, мавзеҳои истироҳатии Ҳисор), таъсис додани дастаҳои гуногуни варзишгарон, хусусан лижаронон, бозорҳои пурғавғои Душанбе, муносибати самимии одамон яке аз роҳҳои ҷалби мутахассисони ватанӣ ва махсусан аз дигар шаҳрҳои Иттиҳод гардидааст. Мутахассисони ҷавони аз дигар шаҳрҳои собиқ Шуравӣ ин имтиёзҳоро дида бе дудилагӣ зистан ва ғаъолият намудан дар Душанберо интихоб менамуданд.

Масалан, Надежда Семёновна барои парасторӣ ва кӯмаки моддию маишӣ аз сардори қисми истеҳсолии (сеҳи) майдакунӣ Иван Григоревич Онопко ва сармуҳандис Борис Илич Севастянов изҳори миннатдорӣ баён мекунад. Зеро ба қавли Надежда Семёновна онҳо ба мутахассиси ҷавон, яъне манбаринҳобисёр чизҳоро омӯзонданд, ба онҳо донишҳои амалӣ доданд, онҳоро бо қобилияти меҳнатӣ, бо одамон муомила кардан мусаллаҳ карданд ва ҳатто дар ҳаёти шахсиамон кумакҳои моддӣ менамуданд. Дар омади гап, коргарзан сарпарастии духтари ҷавонро комилан шараф медонист. Ин буд, ки Надежда Семёновна яке аз кадрҳои пуртаҷрибаи корхона гардида, дар вазифаҳои гуногун фаъолият карда, дар фаъолияти завод ҳиссаи арзандаи ҳешро гузоштааст.

Барномаи солимгардонӣ на танҳо ҷавонро фаро мегирифт, балки аз он соҳибтаҷрибаҳо, собиқадорон ва ҳам нафақахурони соҳа бархӯрдор буданд. Танҳо дар майдони корхона ва деҳаҳои атрофи он барои коргарон се маҳаллаи (посёлка) истиқоматӣ сохта мешавад. Оид ба ин масъала собиқ коргари завод Неъматов Раҳматулло зикр менамояд, ки дар доираи ҳамин барнома банди низ соҳиби манзили истиқоматӣ гардидам¹.

Корхонаинчунин, дар Чорбоғ, ки дар дараи Варзоб воқеъ аст, дар як маҳаллаи навбунёд барои коргарон манзилҳои истиқоматӣ сохта ба истифода медиҳад. Солҳои 1986-1987 дар пойтахт чор бинои истиқоматии баландошёна барои коргарони завод сохта ба истифода дода мешавад. Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ низ ин иқдом, то ба як муддат идома меёбад. Масалан, соли Соли 1994 корхона барои манзили истиқоматӣ зиёда аз 70 миллион рублчудо мекунад. Сарфи назар аз душвориҳои иқтисодию молиявӣ, ба сохтмони манзилгоҳҳо диққати калон дода мешавад. Барои мисол, ду бинои 9 ошёнаи иборат аз 120 хучра, ки қад-қади хиёбони Шерозӣ қомат афрохтааст, сохта ба истифода дода мешавад.

¹Сӯҳбат бо собиқ коргари завод, Неъматов Раҳматулло, 4 март соли 2021.

То пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ҳар сол аз ҳисоби завод ва хусусан иттифоқҳои касабии он то 300 роҳхати (путёвка) туристӣ ва 80 роҳхат ба санатория ва истироҳатгоҳҳо коргарон дода мешуд, то ин ки дар осоишгоҳҳои «Хоча-Обигарм», «Шоҳамбарӣ», «Қаротоғ» саломатиашонро барқарор намоянд. Ин иқдом ҳатто дар як давраи хеле душвор солҳои 1993-1994 низ идома меёбад.

Ҳар ҳафта, рӯзи чумъа ба истилоҳ «рейсҳои саломатӣ» дар табиат ба кӯҳсор, ташкил карда мешуд, ки коргарони завод аз он истифода мекарданд. Яке аз аъзоёни фаъоли «рейсҳои саломатӣ» Вера Раҳматовна Нестеренко буд. «Ман кӯшиш мекардам, ки ягон рӯзи истироҳатро аз даст надихам, мегӯяд вай. Ҳар як сафар ба кӯҳистон маро қувваю ғайрат мебахшид, имкон дод, ки тамоми ҳафта бо кайфият кор кунам»¹.

Дар завод гурӯҳи лижаронони фаъоли кӯҳӣ таъсис дода шуда буд. Намояндагони як қатор намудҳои варзиш ҳам омада буданд. Дастаҳои футболу волейболбозон барои гирифтани чемпиони шаҳр мубориза мебуданд. Сардори қисми (сеҳи) таъмири механикӣ Геннадий Николаевич Сугаков, сардори қисми энергетикӣ Виталий Петрович Кожин ва Анатолий Иванович Кузин барои вусъат додани барномаҳои гуногуни истироҳатӣ ва варзишии корхона саҳми арзанда гузоштаанд².

Бо дастгирии роҳбарияти корхона дар дараи кӯҳсори Харангон комплекси варзишию истироҳатӣ ва шароит барои дӯстдорони моҳидорӣ дар Себистон, дар соҳили обанбори Норак бунёд мегардад.

Иттифоқҳои касабии коргарони завод ва роҳбарияти он дар доираи солимгардонӣ ва беҳтар намудани шароити зиндагонии коргарон кӯшиш намудааст, то ба ҳамаи эҳтиёҷмандон ва серфарзандҳо ҳаматарафа ёри расонанд. Ғамхорӣ махсус дар ҳаққи собиқадорони ҷангу меҳнат, дар рӯзҳои иду ҷашнҳо ҳавасманднамоии коргарон, сарпарастии 180 нафар

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительство. – Душанбе:Пайк, 1996.- С.29.

²Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительство. – Душанбе:Пайк, 1996.- С.29.

фарзандони коргарон дар боғчаҳои 19 ва 121-и пойтахт, сохта ба истифода додани ду ошхона дар дохили завод ва таъмини коргарон бо хӯроки дастрас ва ташкил намудани дигар имтиёзҳои пулӣ ба оилаҳои коргарон аз ташаббусҳои дигари роҳбарияти завод дар доираи барномаи мазкур ба ҳисоб мерафт.

Яке аз мутахассисони варзида ва шӯҳратёри соҳаи мазкур ва хусусан завод, ки дар рушди соҳа ва завод саҳми беназир гузоштааст Парто Сатторов ба ҳисоб меравад. Мавсуф 5 апрели соли 1936 дар шаҳри Кӯлоб таваллуд шуда, хатмкардаи Техникуми сохтмони шаҳри Душанбе ва факултети иқтисоди Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон (ҳоло Донишгоҳи миллии Тоҷикистон) мебошад.

Ҳанӯз пас аз хатми Техникум аз апрели соли 1962 фаъолияти худро дар Заводи сементи Душанбе оғоз намуда, дар толи 13 соли фаъолияти корӣ соҳиби таҷриба ва малакаи кофӣ гардида, ба зинаҳои мутахассис ва сармутахассис мерасад. Ҳамин маҳорати баланди касбӣ ва собиқаи лозимӣ имкон медиҳад, ки пас аз ин дар вазифаҳои сардори қисми истеҳсолотии №2, сардори комплекси кӯҳӣ ва дигар вазифаҳои пурмасъул фаъолият менамояд¹.

Аз моҳи март соли 1975 ба вазифаи директори генералии заводи муштараки ғишти Душанбе интихоб мегардад. Сипас аз декабри соли 1979 то апрели соли 1982 ба ҳайси муовини директори генералии заводи сементи Душанбе фаъолият мекунад. Баъд аз ин муддати ҳафт сол сармутахассиси комбинати асбести Душанбе, сипас роҳбари комбинати мазкур шуда, фаъолият намудааст. Се соли дигар ба ҳайси сармутахассиси комбинати муштараки асбест ва кубурбарории Душанбе фаъолият мекунад.

Аз моҳи августи соли 1993 ба зиммаи Парто Сатторов роҳбарии корхонаи муштараки “Тоҷиксемент” зам карда шуд. Лозим ба зикр аст, ки ўро коллективи завод якдилона интихоб намуданд, зеро ҳамагӣ медонистанд,

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. Душанбе: Пайк, 1996.- С.4.

ки Парто Сатторов дар муддати 31 соли фаъолияти меҳнатӣ аз мутахассис шурӯъ намуда, қариб ҳамаи зинаҳоро тай намудааст ва дар тамоми қисмҳои завод дар вазифаҳои гуногун кор кардааст ва муҳимтар аз ҳама ӯ аз вазии завод аз дигарон дида зиёдтар огоҳӣ дошт. Аз маълумоти болозикр бармеояд, ки мавсуф ҳаёти худро пурра ба истеҳсоли яке аз муҳимтарин масолеҳи сохтмонӣ бахшидааст. Дар давоми беш аз 30 соли корӣ П.Сатторов пурра тарзи истеҳсол, технология ва дигар нозуқиҳои соҳаро меомӯзад. Ин имкон медихад, ки дар давраи роҳбарӣ дар ташаккул ва вусъат ёфтани заводи сементи Душанбе саҳми арзанда гузорад. Ворид намудани технологияи муосир, ба роҳ мондани тарзҳои муосири истеҳсолот, ташкил намудани бастиҳои кории иловагӣ яке аз сабабҳои ба як корхонаи бузурги чумхурӣ табдил ёфтани завод мегардад. Ин буд, ки дар давраи директори П.Сатторов ҳаҷми истеҳсоли семент то ба 1 миллион тонна, бомпӯш (шифер) то ба 114 миллион адад, қубурҳои асбестӣ то ба 1775 километр мерасад¹. Ин дастовардҳои беназир дар таърихи фаъолияти завод, пеш аз ҳама бо кӯшишҳои бевоситаи П.Сатторов ба даст омадааст, зеро маҳз маҳорати кордонӣ ва ташкилотчигии ӯ имкон дод, ки як қувваи бузурги кориро ҷиҳати ба даст овардани чунин дастовард равона созад ва чунон умед ва рӯҳбаландиро дар дили коргарон ҷой кунад, ки аз коргари оддӣ то ба зинаҳои роҳбарикунанда ҳамагӣ бо як масъулияти том дар рушди соҳа ва хусусан завод саҳми худро гузоранд.

Чунин маҳорати кордонӣ ва роҳбарии худро П.Сатторов дар давраи сарвари корхонаи ғиштро ба ӯҳда доштан низ нишон дода, бо ворид намудани технологияи муосир ва ба роҳ мондани усулҳои нави истеҳсолнамоӣ, ба гази табиӣ бароҳ мондани фаъолияти печҳои ғиштпазӣ ва ба ин восита сарфа намудани сузишворӣ ҳаҷми истеҳсоли ғишти пӯхтаро ба

¹Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996.- С.5.

маротиб, аниқтараш то ба 75 миллион дона афзоиш медиҳад¹. Ноил шудан ба ин гуна дастовардҳо аз як тараф маълумотҳои аз худ кардаи ӯ дар донишгоҳҳо оид ба сохтмон, иқтисодиёт ва курсҳои такмили ихтисос дар Москва маҳсуб ёбад, аз ҷониби дигар таҷрибаи андӯхтаи ӯ дар тамоми қисмҳои завод (зеро ӯ то ба вазифаи директори генералӣ интихоб гардидан, қариб дар ҳамаи зинаҳои корӣ ва роҳбарӣ қору фаъолият намудааст) ба ҳисоб мерафт. Маҳз дар давраи роҳбарии ӯ навъи сементи 400- и ба сулфат тобовар истеҳсол карда мешавад, ки қариб тамоми иншоотҳои муҳимми давлатӣ аз он истифода менамуданд.

Оид ба ҳислатҳои ҳамидаи ин мутахассиси варзидаи ватанӣ собиқадори завод Неъматов Раҳматулло, ки умри худро дар заводи мазкур гузаронидааст, дар сӯҳбат бо мо чунин қайд намудаанд, ки агар дар бораи дастовардҳои завод донишҷӯ хоҳед, ба фаъолияти меҳнати Парто Сторов тавачҷӯх намоед. Ӯ вазъияти завод ва ҳар як коргарро ба пуррагӣ медонист. Дар давраи роҳбарии заводи ба зимма доштан ҳар субҳи барвақт аз тамоми қисмҳо, истеҳсолот ва нуқтаҳои асосии завод дидан менамуд ва сипас ба ҳуҷраи кориаш ворид мешафт, дар вақти чаласа дигар касе ба ӯ маълумоти бардурӯғ дода наметавонист¹.

Ҳамин тавр, дар ҳамаи давраҳои фаъолияти заводи семент, омода намудани мутахассисони таҳассусманд ва ба талабот ҷавобгӯ яке аз ҳадафҳои пешгирифти роҳбарияти корхона маҳсуб меёфт. Аз ибтидои солҳои 70-ум бо ба инобат гирифтани талабот зиёд ба семент, вусъат ёфтани фаъолияти завод, ташкил ёфтани бастҳои кории иловагӣ ва рушд намудани ҳаҷми истеҳсолот зарурати ҷалби бештари мутахассисон, коргарон ва минбаъд боз ҳам бештар сафарбар намудани коргарон ба курсҳои омӯзишӣ ба миён меояд. Аз ин лиҳоз, роҳбарияти завод нақшаи омӯзонидани кормандонро дар

¹ Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства.- Душанбе: Пайк, 1996.- С. 5.

¹Сӯҳбат бо собиқадори КВД “Тоҷиксемент” Неъматов Раҳматулло, 26 апрели соли 2021.

курсҳои бозомӯзӣ ва такмили ихтисос ва малакаи касбӣ зиёд менамуд. Чуноне ки қайд гардидааст, нақшаи омӯзонидани кормандон дар курсҳои такмили ихтисос сол то сол зиёд гардида, аллакай танҳо дар соли 1980 544 нафар коргарон аз курсҳои бозомӯзӣ гузашта, методҳои нави истеҳсолотро аз худ намуда, ба завод бармегарданд¹.

Ҷадвали 1. Шумораи коргаронизаводи сементбарории Душанбе дар солҳои фаъолияти 1942-2021².

Солҳои фаъолияти завод	1942	1956	1961	1970	1980	1994	2010	2021
Шумораи коргарон	67	95	320	900	1320	600	1050	1100

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. - Душанбе: Пайк, 1996. - С.7.

²Ҷадвал дар асоси маводи омории бойгонии чорӣи заводи сементбарорӣ таҳия шудааст. (Бойгонии чорӣи заводи сементбарорӣ ш. Душанбе, Ҳисоботҳои солҳои 1942 - 2021).

**БОБИ II. АЗНАВСОЗИИ ИСТЕҲСОЛОТ ДАР ЗАВОДИ
СЕМЕНТБАРОРӢДАР ШАРОИТИ НАВИ ИҚТИСОДӢ(ОХИРИ АСРИ
XX- АВВАЛИ АСРИ XXI).**

2.1. Фаъолияти корхонаи семент дар шароити нави иқтисодӣ.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳадафҳои стратегии мамлакат, аз ҷумла “Баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ” ва “Ба даст овардани истиқлолияти энергетикӣ” заминаҳои иқтисодии рушди тамоми соҳаҳои хоҷагии кишвар, пеш аз ҳама соҳаи саноатро фароҳам меоварад. Чуноне ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намудаанд “Хушбахтона, аз се ду ҳадафи стратегие, ки дар назди Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор доштанд, заминаи мустаҳкам барои ҳадафи чорум «саноатикунони босуръати кишвар» ба ҳисоб меравад”¹. Соли 2020 дар остонаи ҳадафи чоруми стратегӣ барномаҳои зиёд ҷиҳати суръатбахшидани саноатикунони кишвар тарҳрезӣ ва то қадри имкон амалӣ гардиданд, вале вазъияти пандемия, ки пуриктидортарин мамолики оламро ба бӯҳрони иқтисодӣ мувочех намуд, пайомадҳои он иқтисодиёти ҷумҳурии моро низ дар канор нагузошт.

Тавре ки Президенти кишвар дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олӣ таъкид намуданд, “пайомадҳои пандемия ба иқтисодиёти кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла ба рушди иқтисоди миллӣ, бучети давлатӣ, гардиши савдои хориҷӣ, қурби асъори миллӣ, инчунин, ба фаъолияти корхонаҳои саноативу муассисаҳои хизматрасонии мо низ таъсири манфии худро расонида истодаанд. Яъне, мо соли 2020 дар вазъияти бошиддати иқтисодиву молиявии ҷаҳонӣ фаъолият карда, бо вучуди мушкилоти пешомада, ҷиҳати

¹Минбари халқ. - № 139, 15 октябри соли 2020. - С.3.

пешгирӣ намудани пайомадҳои бухрон ва ҳифзи амнияти иқтисодии мамлакат як қатор чораҳои фавриро роҳандозӣ кардем”².

Новобаста аз вазъияти бавучудомада ҳукумати мамлакат тавонист дар соҳаи саноат нисбат ба соли гузашта пешрафт ба даст оварда, иқтисодиёти ҷумҳуриро нисбат ба соли 2020, чуноне ки Пешвои миллат зикр намудаанд, то 4,5 фоиз афзоиш дода, маҷмӯи маҳсулоти дохилиро ба 82,5 миллиард сомонӣ расонад. Ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди милли дар ҳаҷми умумии беш аз 5,4 миллиард сомонӣ сармояи хориҷӣ, аз ҷумла 1,3 миллиард сомонӣ сармояи мустақими хориҷӣ ҷалб карда шуд.

Дар солҳои истиқлолият, бо талошҳои рӯзафзуни Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва фазои орому осудаи кишварамон солҳои охир дар ҳама соҳа, ба хусус соҳаи иқтисодию иҷтимоӣ дигаргуниҳои азим ба вуқӯъ мепайвандад. Дар ин росто бо истифода аз имкониятҳо, тадбирҳои судманд роҳандозӣ мегарданд, ки барои пешрафти саноати ҷумҳурӣ заминаи мусоид фароҳам меоваранд.

Дар останаи ҳадафи чоруми стратегӣ саноати сементбарорӣ низ аз соҳаҳои муҳим аз лиҳози имкониятҳои ҷуғрофию захираҳои табиӣ барои саноати мамлакат ба ҳисоб меравад, ки аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ зери таваҷҷӯҳи бевоситаи Президенти кишвар қарор дорад. Чунончӣ баъд аз хомӯш гардидани оташи ҷанги шаҳрвандӣ ва фароҳам омадани фазои осоишта Ҳукумати кишвар чун дигар соҳаҳои саноат ба саноати истеҳсоли семент низ таваҷҷӯҳ зоҳир намуда, пайваста ҷиҳати рушд додан ва суръат бахшидани ҳаҷми истеҳсоли сементи ватанӣ, бо мақсади таъмини эҳтиёҷоти дохили кишвар ва содирот намудани он кӯшиш ба харҷ додааст¹.

Дар ин замина бо ҷалби сармояи хориҷӣ, ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо ташкилотҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ як қатор корхонаҳои бузурги сементбарорӣ сохта ба истифода дода шуд, ки ҳаҷми истеҳсоли сементро даҳ

²Ҷумҳурият.- № 9.18 августи соли 2018.- С.2.

¹Абдуфаттоҳ Шарифзода, Заробиддин Қосимӣ. Пайвандгар.- Душанбе, 2013. - С.31.

маротиба афзун намуд. Афзудани истехсоли семент чун ниёзи аввалиндараҷаи сохтмони иншоотҳо, корхонаҳои саноатӣ, роҳу пулҳо ва амсоли он ба рушди соҳаҳои дигари саноат бе таъсир нест¹, қайд намуданд, Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон дар ифтитоҳи корхонаи нави сементбарории Душанбе. Инчунин дар ҷойи дигар таъкид намуданд, ки мо имрӯз ба кишвари содиркунандаи семент табдил ёфта, рушди ин соҳаи саноат ба инкишофи дигар соҳаҳо, аз он ҷумла сохтмони роҳу пулҳо, корхонаҳо, биноҳои маишӣ ва истиқоматӣ ва маъмурию фарҳангӣ ва умуман дигар иншоотҳои ҳаётан муҳимми ҷомеа таъсири мусбӣ хоҳад расонд. Маҳз ҳамин заминаҳои иқтисодӣ боиси он гардидааст, ки имрӯз дар мамлакат наздики 300 коргоҳу корхонаи нави саноатӣ бо беш аз 6500 ҷойи корӣ сохта, ба истифода дода шуданд².

Воқеан ҳам, бо тақя ба манобеи коршиносону муҳаққиқон ва маводи бойгонӣҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки танҳо дар ду даҳсолаи охири соҳибистиклолӣ саноати семент бо суръат рушд намуда, кишвари мо дар радифи ҷумҳуриҳои содиркунандаи семент дар минтақа шомил шудааст. Роҷеъ ба исботи матлаби мавриди назар, чанд маълумот аз маводҳои бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва матбуоти даврӣ оид ба ҳаҷми истехсолот ва рушди соҳаи мазкур овардан муҳим хоҳад буд. Чунончӣ қайд шудааст, то соли 2014 дар Тоҷикистон 9 корхонаи истехсоли семент фаъолият мекард, ки бузургтаринашон корхонаи «Тоҷиксемент»-и шаҳри Душанбе ва «Ғаюрсемент»-и ноҳияи Ёвон ба ҳисоб мерафт³.

Ҷамъиятисаҳомии кушодаи «Сементи Тоҷик» аз зумраи он коргоҳҳоест, ки натавонанд дар пойтахти кишвар- шаҳри Душанбе, балки дар тамоми

¹Ҷумҳурият. - № 9.18 августи соли 2018. - С.3.

²Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солони Вазорат- соли 2014. - С.9.

³Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солони Вазорат- соли 2014. - С.10.

ҷумхурӣ ва берун аз он бо истеҳсоли сементи хушсифат маъруфу машхур аст. Ба таъбири дигар ҚСҚ “Сементи Тоҷик” дар ҷумхурӣ ягона корхонае мебошад, ки портландсементи ба сулфат тобовар- М- 400 тариқи намнокӣ истеҳсол мекунад¹. Аммо ин корхонаи машхуру овозадори кишвар низ аз пайомадҳои ногувори ҷанги шаҳрвандии солҳои 90- уми асри ХХ дар қанор намонда, хисороти моддию техникӣ мебинад. Дуздӣ, азхуднамоӣ, ғасби амволи давлатӣ, баромада рафтани мутахассисон, таллаю торочи маҳсулот дар корхона авҷ гирифта, боиси коҳиш ёфтани ҳаҷми истеҳсолот, зиёд гардидани қарзҳои корхона, ба ҳолатҳои садамавӣ дучор гардидан ва аз ҷаҳолият боз мондани қисмҳои корхона ва ниҳоят ба ҳолати ташвишвар мувоҷеҳ гардидани корхонаи мазкур мегардад. Вобаста ба матлаби болозикр собиқ директори генералии корхонаи мавриди зикр Маҳмадраҳим Каримов қайд намудааст, ки “Ибтидои асри нав бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон маро директори генералии ҚВД “Тоҷиксемент” таъин намуданд. Банда феврал фаҳмидам, ки ин на танҳо як имтиёз, балки масъулият ва имтиҳони ҷиддӣ аст. Замоне, ки ба корхонаи воҳиди давлатии “Тоҷиксемент” ворид гардидам, ҳастиамро ваҳм зер кард: ҳама биноҳоро шикастаю рехта, вайрону нообод, таҷҳизотро кӯҳнаву фарсуда, сифати маҳсулотро паст, ҳаҷми истеҳсолотро ночиз дидам, муҳимтар аз ҳама рӯҳи мардум парешону коста ва умеди хурду калони даргоҳи замоне овозадори мамлакат аз ояндаи нек канда буд...²”.

Воқеан ҳам, бар асари ҷанги бародаркуш корхонаи мазкур ба ҷунин аҳволи нобасомон рӯ ба рӯ гардида, ба бӯҳрони шадид гирифтормешавад. Мавсуф дар ҷойи дигар зикр менамояд, ки аз лаҳзаҳои нахустини масъулияти мазкурро ба зимма гирифтани гузаштаи заводро варақ зада, дарёфтам, ки дар панҷ сол сохтаанд. Зимистони соли 1942, айёме, ки ҚБВ идома дошт, аввалин килограмҳои сементи тоҷикро истеҳсол карданд. Солҳои шастум ба

¹Паёми Душанбе. - № 62(2340), 1 августи соли 2018.

²Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон). - № 4. Сентябри соли 2008. - С.3.

197 000 тонна, солҳои ҳафтодум ба бештар аз 870 000 тонна ва охири солҳои ҳаштодум бошад, ба 1 миллиону 100 000 тонна расониданд. Оре, даврони пуршараф буд, баҳри ободиҳо замина мегузошт. Одамон орзу мепарвариданд. Пас ӯ чаро он анъанаҳои пешинро ба нигоҳи нав ва ормонҳои пурчилову тароват идома набахшад? Агар дар ин чода дигаргуниву таҳаввулоти қатъие ворид карда натавонад, талошу орзухояш маънӣ надораду ҳайфи умру боварӣ аст...¹.

Соли 2001 коргоҳ ҳамагӣ 68,9 ҳазор тонна семент истеҳсол мекард. Дар қиёс бо даврони гузашта, фарқ аз замин то осмон буд. Лекин аз ноумедиҳо басо умед аст. Медонистем, ки сохтмонҳои азими кишвар, нақби Анзоб (ҳоло Истиклол), нерӯгоҳҳои Сангтӯда- 1, бинои пурҳашамати Қасри миллат ва даҳҳо иншооти дигар ниёзманди маҳсулоти корхонаи мазкур ҳастанд ва вобаста ба ин зарурат Президенти мамлакат шахсан тавачҷӯх менамуданд ва пайваста кӯмаку дастгириҳо менамуданд, афзудааст собиқ директори генералии КВД “Тоҷиксемент” М. Каримов. Яқоя бо коргарон хурдтарин имкониятҳои дохилии техникуму иҷтимоиро самаранок истифода намудем. Дар давоми ду сол ҳаҷми истеҳсоли сементро ба 166 ҳазор тонна расонидем. Ин ҳама аз дастгириҳои сарвари давлат ба даст омад².

Аммо дар робита ба талаботи мамлакат барои семент ин миқдор ниҳоят кам буд. Дар пеш сохтмони муҳимтарин иншоотҳои давлатӣ ва хусусияти стратегидошта ба нақша гирифта шуда буд. Аз тарафи дигар шароити ҷуғрофии мамлакат тақозо менамуд, ки ҳарчи зудтар соҳаи мазкурро рушд дода, дар ин росто содироти сементро ба хориҷи мамлакат ба роҳ бояд монд. Инчунин, усули омодакунии семент, яъне ба таври тар намудан танҳо дар корхонаи мазкур анҷом дода мешавад ва ба ин восита беҳтарин навъи сементи минтақа истеҳсол мегардад. Навъи сементи марка 400 (ба сулфат тобовар)- и корхона кайҳо ҷӣ дар дохили мамлакат ва ҷӣ берун аз он шӯҳрати

¹Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон).).- № 4. Сентябри соли 2008. - С.3.

²Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон).- № 4. Сентябри соли 2008. - С.4.

хоса пайдо намуда, иншоотҳои ватанӣ ва бурунмарзӣ солҳо талабгори ин навъи маҳсулот ҳастанд. Аз ин лиҳоз, бо дастури Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон азнавсозӣ ва таъмири корхона ба нақша гирифта мешавад. Тибқи хулосаи мутахассисон барои аз нав таҷҳизонидани корхона 150- 200 миллион доллари ИМА зарур буд. Вале бо сарфи маблағи 14 миллион сомонӣ корхонаро бо иқтидори пуррааш ба фаъолият дароварданд. Акнун ҶС “Бодом”- и Конибодом барои “Тоҷиксемент” қисмҳои эҳтиётӣ мебаровард. Мутахассисони болаёқати коргоҳ дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон малакаву таҷриба меомӯхтанд, усулҳои нави замонавии корро ёд гирифта, дар фаъолияти худ ҷорӣ мекарданд. Оҳиста- оҳиста ҳаҷми истеҳсол меафзуд. Заминаҳои нав ба нави дигаргунӣ ба вучуд меомаданд. Бо ширкати “Инекон Групп”-и Чехия шартнома бастанд, ки мувофиқи он мебоист 13 вагон таҷҳизоти замонавӣ мефиристонданд...¹.

Дар роҳи беҳтар намудани фаъолияти корхона ва баланд бардоштани ҳаҷми истеҳсоли семент зарурати таҷдиду тармими хатҳои якуму дуҷуми роҳи танобии ҳавоӣ меистод, ки он низ новобаста аз мушкилоти мухталиф анҷом дода мешавад. Инчунин, роҳбарияти корхона анборҳоро пурра аз таъмир бароварда, биноҳои маъмурӣ ва кориро таъмир менамояд, дар ҷараёни он саҳни корхона бо нақшу ниғори миллӣ ороиш дода мешавад².

Баробари ба даст омадани аввалин имкониятҳо роҳбарияти корхона аз оғози соли 2000 таъмир ва таҷдиди озмоишгоҳро пеш гирифта, онро бо тамоми маводҳои кимиёвӣ ва таҷҳизоту дастгоҳҳои замонавӣ таъмин намуд, зеро сифати маҳсулот аз озмоишгоҳ басо вобастагӣ дошт. Ҷалби мутахассисони соҳибтаҷриба ба озмоишгоҳ, низ аз ҳадафҳои муҳим ва проблемаи ҷиддӣ маҳсуб меёфт. Зеро ташҳиси дурусти таркиби маҳсулот аз мутахассиси воқеӣ вобастагӣ дошт. Дар ҶСК “Сементи тоҷик”, ки ҳуҷҷатгузорӣ бо забони давлатӣ ба роҳ монда шудааст, лаборатория –

¹ Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон).- № 4. Сентябри соли 2008. - С.7.

² Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон).- № 4. Сентябри соли 2008. - С.7.

таҳлилгоҳ унвон карда шудааст, ки чуноне ки ишора намудем дар таҳлилгоҳ сифатнокии семент санчида мешавад. Табиист, ки ин кор аз мутахассисон масъулияти зиёд талаб мекунад. Мутахассисони варзидаи соҳа Алиева Раиса Газизовна, ки аз соли 1992 дар таҳлилгоҳи (лаборатория) ҚСК “Сементи тоҷик” кор мекунад, мегӯяд, ки ҳар кадом кормандони таҳлилгоҳ вазифаҳои махсуси худро доранд. Аз ҷумла Ширин Асалова, Валентина Тамбосовна, Файзулло Мирзоев, дар таҳлилгоҳи марказӣ Орифа Ҳаётова, Роҳатмоҳ Сайфиддинова ва Ҷамшед Тошев дар баҳши санчиши физикиву механикии таҳлилгоҳ таҳқиқ мегузаронанд. Ҳар кадом таҳлилгарон, аз ҷумла онҳое, ки ба таҳлили кимиёвии семент (ду зану ду мард) сару кор доранд, вазифаҳои ба зиммашон гузошташударо саривақт ва бо сифати аъло ба марҳилаи иҷро мерасонанд. Зеро ҳуб мебаранд, ки сифати ҳазорҳо тонна сементи фардо истеҳсолшаванда вобаста ба кори онҳост. Маҳсулоти хушсифати ҚСК “Сементи тоҷик”, ки дар заминаи шиносонидани нерӯи созандагии миллатамон пешқадамтарин корхона ба шумор меравад, ҷавобгӯи меъёрҳои ҷаҳонӣ аст. Натиҷаи ин таҳлилҳои дақиқкорона буд, ки коргоҳ сазовори ҷоиҳои байналмилалӣ гардидааст¹.

Ваҳдати миллӣ ва Истиқлолияти давлатии кишвар баҳри эҳё гардидани заминаҳои рушд ва тараққиёти бонизомии корхонаҳои кишвар шароити мусоид фароҳам овард. Аз ҷумла, заводи сементбарории шаҳри Душанбе тибқи тақозои давру замон ба Ҷамъияти саҳомии кушодаи “Тоҷиксемент” мубаддал гардида, фаъолияти худро давра ба давра такмил дод ва ба нишондиҳандаҳои баланди меҳнатӣ ноил шуд.

Тавре ки муҳбирони рӯзномаи “Паёми Душанбе” Ш.Ҳусейнзода, А.Шаҳзод ва Ф.Шоева пас аз боздид аз фаъолияти ҚСК “Сементи Тоҷик” ва мусоҳиба бо директори генералии онвақтаи корхонаи мазкур Шарифзода Зайнулло Маҳмадулло дар мақолае таҳти унвони “Фардои дурахшони ҚСК

¹Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон).- № 4. Сентябри соли 2008. - С.9.

“Сементи Точик” аз меҳнати имрӯзиён вобастааст” басо возеҳ ва равшан иброз доштаанд, “имрӯз кормандони ҚСҚ “Сементи Точик” таҳти роҳбарии Шарифзода Зайнулло Маҳмадулло, ки роҳбари ҷавону боистеъдод ва соҳибтахассус аст, кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки бо истеҳсоли маводи хушсифат ба комёбиҳои назаррас ноил гарданд”¹.

Ҷамъияти саҳомии кушодаи «Сементи Точик» дар солҳои истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ фаъолияти истеҳсолии худро давра ба давра инкишоф медиҳад. Бо навъи м-400 таъмин намудани иншооти мамлакат, соҳаи сохтмон ва саноат, инчунин содирот ба хориҷи кишвар яке аз ҳадафҳои асосӣ дар назди роҳбарияти корхона қарор дошт. Ба ҳамин далел, талабот ба истеҳсоли корхонаи мазкур аз ҷониби ширкатҳои сохтмони хориҷӣ зиёд гардида, истифодаи он ҳам дар объектҳои дохили кишвар, ки аз тарафи ширкатҳои бурунмарзӣ бунёд мегардид ва ҳам дар иншоотҳои хориҷ аз кишвар бештар мегардад. Ин буд, ки 10 июни соли 2008 дар конгресси байналхалқии саноатчиён ва соҳибкорон, ки баҳшида ба ҷашни «Рӯзи Русия» баргузор гардид, корхонаи мазкур барои истеҳсоли сементи баландсифат ба мукофоти байналхалқии «Ягуари тиллоӣ» сарфароз гардонида шуд. Пас аз як сол, яъне 22 сентябри соли 2009 дар шаҳри Парижи Фаронса комиссияи экспертии байналхалқӣ, иборат аз намояндагони корхонаҳои машҳуртарини 178 кишвари дунё ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ будани сементи тоҷикро эътироф намуда, ба Корхона «Ҷоизаи байналмилалӣ барои сифат ВІД» тақдим намуданд.

Дар моҳи июни соли 2010 ҚСҚ «Тоҷиксемент»-ро бо мукофоти «Аркаи Европа» дараҷаи бриллиант барои пешрафт оид ба сифати аъло дар шаҳри Франкфурти Олмон сарфароз гардонданд.

Воқеан ҳам, тибқи эътирофи экспертҳои байналмилалӣ сифати портландсементи М-400 ба талаботҳои стандарти давлатии ГОСТ- и 10178-86

¹Паёми Душанбе. - № 62(2340), 1 августи соли 2018.-С.3.

ва портландсементи ба сулфат тобовари М-400 ба талаботҳои стандарти давлатии ГОСТ- и 22266-94 ҷавобгӯ мебошад. Қобили қайд аст, ки дуде, ки аз манораҳои корхонаи мазкур берун меояд, тибқи ташхиси мутахассисон танҳо гарду ғубор набуда 80 дар сади онро буғи оби дар ҳарорати ниҳоят баланд бавучудомада ташкил медиҳад. Ҳамзамон таъкид мешавад, ки аз назари экологӣ ҚСК “Сементи Тоҷик” ба нуқтаҳои аҳолинишини гирду атрофаш хавфу хатар эҷод намекунад, зеро дар коргоҳ ба шарофати ворид кардани технологияи наву муосир, ки асбобҳои худидоракунии компютерӣ таҷҳизонида шудааст, ин масъала, яъне хатари экологӣ пурра бартараф карда шудааст¹.

Ҷамъияти саҳомии кушодаи “Тоҷиксемент” тибқи фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №12, аз 19 ноябри соли 2013 ба Корхонаи воҳиди давлатии “Сементи Тоҷик” табдил дода шудааст. Сипас, дар асоси Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №147, аз 3 март соли 2014 ба системаи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии тоҷикистон ворид карда шуда, дар асоси талаботи вазорат ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба табдил додани КВД “Сементи Тоҷик” ба ҚСК “Сементи Тоҷик” тақлиф пешниҳод гардид².

Яке аз омилҳои бо тамоми нерӯ фаъолият кардани дастгоҳҳои пуриктидори корхона, гази табиӣ ба ҳисоб мерафт. Дар бозори ҷаҳонӣ нархи ин маводи сӯхт низ боло рафт, ҳамзамон бо сабабҳои маълум дар ҷумҳурии мо интиқоли гази табиӣ аз ҳамсоякишварҳо коҳиш ёфт.

Ин омилҳоро ба назар гирифта, бо дастгирии бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2013 ду хумдони корхона- хумдони №1 ва №4- и Истеҳсолоти №1 бо истифода аз технологияи наву муосир аз гази табиӣ ба ангишт гузаронида шуданд.

¹Паёми Душанбе.- № 62 (2340), 1 августи соли 2018.

²Паёми Душанбе. - №62 (2340), 1 августи соли 2018.-С.2.

Соли 2013 дар Тоҷикистон 385 ҳазор тонна семент истеҳсол карда шуд. Талаботи солонаи Тоҷикистон ба ин навъи масолеҳи сохтмон беш аз 1,5 млн тоннаро ташкил медиҳад. Лозим ба ёдоварист, ки то соли мазкур бузургтарин корхонаи истеҳсолкунандаи семент “Корхонаи сементи тоҷик” дар Душанбе, ки соли 1942 сохта ба истифода дода шудааст, ба ҳисоб мерафт, ки дар тӯли фаъолияти зиёда аз нимасраш дар рушди саноати мамлакат саҳми бағоят бузург гузоштааст. Аммо корхонаи мазкур дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ зарари ҷиддӣ дида, ҳаҷми истеҳсоли қаблашро аз даст медиҳад. Чуноне ки дар боло ишора намудем, дуздӣ, азхудкунии худсаронаи қисмҳои корхонаи мазкур ва даромади он, баромада рафтани мутахассисон, қатъ гардидани лӯлаи гази табиӣ, корношоям гардидани машинаҳо- дастгоҳҳо ва дигар таҷҳизоти он корхонаро ба ҳолати ногувор мувочеҳ мекунад. Аз ин лиҳоз, камбуди семент аз ҳисоби воридоти он аз Покистон, Афғонистон, Эрон, Русия, Қазоқистон ва Қирғизистон бароварда мешуд¹. Бо ба даст омадани аввалин имкониятҳо Сарвари давлат иқдоми саривақтиро ҷиҳати таъмир намудани корхонаи мазкур пеш гирифт ва дар баробари таъмир фаъолияти онро ба воситаи ангишти ватанӣ ба роҳ монд.

Яке аз нишондодҳои баланди корхона вобастагии корхона аз гази табиӣ мебошад. Фаъолияти асосии Ҷамъияти Саҳҳомии Кушодаи «Тоҷиксемент» истеҳсоли портландсементи М-400 ва портландсементи ба сулфат тобовари М-400-ро бо усули таркунонидан ба роҳ монда, пухтани клинкер дар оташдонҳои даврзанада бо истифодаи гази табиӣ сурат мегирифт. Пас аз қатъ гардидани лӯлаи гази табиӣ зарурати ба роҳ мондани корхона бо сӯзишвории ангиштсанг ба миён меояд. Табиист, ки ин омил ба баҳши саноати мамлакат таъсири манфии хешро расонид. Зеро, корхонаҳои азими кишвар, аз қабиле КВД “Ширкати Алюминийи Тоҷик”, ҚСК “Тоҷиксемент” ва ғайраҳо, ки фаъолиятшон бо истифодаи гази табиӣ сурат мегирифт, дар натиҷаи ин

¹Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат. -Соли 2014. - С.9.

иқдом ба мушкилоти ҷиддӣ дучор гаштанд. Хушбахтона, дар як муддати кӯтоҳ дар заминаи чораандешиҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ КВД “Ширкати Алуминийи Тоҷик” бо истифода аз ангишт фаъолияти худро ба роҳ монд. Иниқдоми фавқуззикр, корхонаи азимро аз пайомадҳои ногувори қатъ гардидани интиқоли гази табиӣ, ки коршиносони ватанӣ ва бурунмарзӣ онро “пешгӯӣ” намуда буданд, эмин нигоҳ дошт.

Баъд аз натиҷаҳои дилхоҳ додани иқдоми зикршуда, бо дастури Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Вазорати энергетика ва саноати мамлакат яқоя бо роҳбарияти ҚСК “Тоҷиксемент” оид ба гузариши ин корхона аз истифодаи гази табиӣ ба ангишт чораандешӣ намуданд. Чунки ин корхонаи азим ва овозадор дар таъмини иншооти муҳиму стратегӣ ва аҳолии кишвар бо сементи хушсифат нақши муассир дорад ва табиист, ки бидуни фаъолияти он раванди таъмини иншооти мазкур ва сокинони мамлакат бо ин намуди маҳсулоти сохтмонӣ ба мушкилот рӯ ба рӯ хоҳад шуд. Ёдовар мешавем, ки бар асари қатъ гардидани фаъолияти корхона як қисми кормандони он бо навбат ба рухсатии бе музд фиристода шуда буданд. Бо мақсади роҳандозӣ намудани фаъолияти корхонаи зикршуда, бо истифода аз ангишт вазири энергетика ва саноати ҷумҳурӣ Гул Шералӣ ва директори генералии ҚСК “Тоҷиксемент” Маҳмадсаид Зувайдов ба Ҷумҳурии Халқии Хитой сафари корӣ анҷом дода, бо роҳбарияти ширкатҳое, ки дар чунин ҷода таҷрибаи кофӣ доранду дар арсаи байналмилалӣ эътироф шудаанд, як силсила мулоқоту вохӯриҳо анҷом доданд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки ин сафар натиҷаи дилхоҳ ба бор овард ва дар асоси протоколҳои дучониба ва гуфтушунидҳо, ки дар шаҳри Душанбе ва Пекин сурат ёфтаанд, дар таърихи 27- уми феввали соли 2013 дар шаҳри Пекини Ҷумҳурии Халқии Хитой қарордод таҳти №СТSN/2013022701 байни ҷамъияти саҳомии кушодаи «Тоҷиксимент» ва ширкати “Katlon International Industry(Tianjin) Group” – и Ҷумҳурии Халқии Хитой, қарордод барои

барномаи “Гузариш аз гази табиӣ ба ангиштсанг” баста шуд, ки дар натиҷа бо истифода аз технологияи нави муосир ва фаъолияти муштаракӣ мутахассисони корхонаи «Тоҷиксмент» ва ширкати “Katlon International Industry (Tianjin) Group” – и Ҷумҳурии Халқии Хитой шурӯъ аз моҳи март соли 2013 дар заминаи шартномаи тарафайн бо ҚСҚ “Тоҷиксмент” ба бунёди коргоҳи махсусгардонидашуда ва васлу насби таҷҳизоте, ки гузариши корхонаи мазкурро аз истифодаи гази табиӣ ба ангишт баҳри истеҳсоли маҳсулот таъмин намуд ва моҳи сентябри соли 2013 оташдони даврзанандаи якум ва моҳи январи соли 2014 оташдони даврзанандаи дуюми Истеҳсолоти № 1 аз гази табиӣ ба сӯзишвории ангиштсанг гузаронида мешавад¹.

Дар сӯҳбат бо хабарнигори рӯзномаи “Садои мардум” Далер Мерганов директори генералии корхона, узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҳмадсаид Зувайдов иттилоъ додааст, “роҳандозӣ намудани чунин тарзи истеҳсоли маҳсулот дар корхонае, ки то ин замон бо гази табиӣ фаъолият дошт, иқдоми саҳлу сода набуда, бунёди як коргоҳи чадидро шабеҳ аст. Сарфи назар аз ин ва дигар мушкилоти мавҷуда мо тасмим гирифтаем, ки ин корро дар сатҳу сифати баланд амалӣ намоем. Нуқтаи муҳим он аст, ки тамоми маблағи бо ин мақсад сарфшуда аз ҳисоби ҳуди корхона буд, ки то ин замон се миллиону 300 ҳазор сомони ро ташкил медиҳад”².

Зимни боздид аз маҳалли иншооте, ки ин гузаришро имконпазир менамояд, воқеан ҳам муътақид гардидем, ки роҳбарияти ҚСҚ “Тоҷиксмент” боз як коргоҳи дигарро, ки бо истифода аз таҷҳизоти замонавии ҷавобгӯи талаботи байналмилалӣ фаъолиятро пеш хоҳад бурд, бунёд намудааст, ки дар рафти сохтмони корхонаи мавриди зикр ҳудуди сад нафар сохтмончиён фаъолият намудаанд ва 70 нафарашонро мутахассисони ватанӣ ташкил медиҳад. Нуқтаи ҷолиб он аст, ки ба кори сохтмон маҳз

¹Садои мардум.29 августи 2013. .- С.5.

²Садои мардум.29 августи 2013. .- С.5.

кормандони корхона, ки бо сабаби қатъ гардидани фаъолияти он дар рухсатии бемузד қарор доштанд, ҷалб шудаанд. Масолеҳи сохтмоние, ки зимни бунёди иншоот истифода шудаанд, ба истиснои таҷҳизоти васлшаванда маҳсули корхонаҳои дохили кишвар буд. Ин иқдом ба хоҳири мусоидат намудан ба рушди истеҳсолоти ватанӣ ва дастгирии истеҳсолкунандагони маҳаллӣ аз ҷониби роҳбарияти ҚСК “Тоҷиксемент” амалӣ шудааст. Саркори қитъаи сохтмонӣ Мирзошариф Бобохонов зимни сӯҳбат бо хабарнигори рӯзномаи “Садои мардум” Далер Мерганов иброз доштааст, ки кулли техникаҳои сохтмони дар ҷараёни корҳои сохтмонӣ истифодагардида низ ба худи корхона таалуқ доранд. Ин омил имкон фароҳам меорад, ки ҳамрадиқ бо сарфа намудани маблағ кормандони корхона, ки бо сабаби зикршуда то ин замон бекор монда буданд, бо ҷойи кор ва маоши арзанда таъмин гарданд¹.

Директори генералии корхона Маҳмадсаид Зувайдов аз сатҳу сифати корҳои сохтмони аз ҷониби ширкати “Katlon International Industry (Tianjin) Group” – и Ҷумҳурии Халқии Хитой ҷараёндошта изҳори қаноатмандӣ намуда, иброз доштааст, ки роҳбарияти ширкат барои ҳар чӣ зудтар мавриди истифода қарор гирифтани ин иншоот аз тамоми имконоти мавҷуда самаранок истифода менамуданд. Барои мисол, аксари дастгоҳ ва таҷҳизоте, ки барои ин коргоҳ бояд истифода шаванд, аз Ҷумҳурии Халқии Хитой дастрас шуда, танҳо васлу насби он дар ин ҷо амалӣ гаштаистодааст. Фаъолияти таҷҳизоти мазкур бо риояи қатъии талаботи беҳатарии экологӣ, ки дар ҷаҳони муосир аз мавзӯҳои муҳим маҳсуб меёбад, сурат гирифта, ангишт аввал дар дастгоҳҳои маҳсус беҳта, баъд аз гузаштани коркарди пешбинишуда дар таҷҳизоти дигар ва ба оташдони даврзананда интиқол меёбад. Маҳмадсаид Зувайдов барон ақидааст, ки гузариши корхона аз гази табиӣ ба ангишт дар ҷараёни истеҳсоли маҳсулотба муҳити зист таъсири

¹Садои мардум.29 августи 2013. - С.7.

манфӣ нахоҳад дошт. Зеро, тамоми таҷҳизотва дастгоҳҳои истифодашуда истеҳсоли ширкатҳои бонуфузи байналмилалӣ мебошанд ва ширкати “Katlon International Industry (Tianjin) Group” низ таҷрибаи ғании фаъолият дар ин бахшро дорад. Коргоҳи мазкур имконият фароҳам овард, ки ду оташдони даврзанандаи корхона фаъол шаванд¹. Ҳамин тавр, сентябри соли 2013 ба муносибати чашни истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз оташдонҳои даврзананда пас аз танаффус ба фаъолият шурӯъ намуд, ки як дастовард дар соҳаи истеҳсоли семент бо тарзу усули ҷадид маҳсуб меёфт ва инчунин, дар болоравии ҳаҷми маҳсулот таъсири мусбии худро мегузорад.

Давоми муддати кӯтоҳ амалӣ гардидани ҳадафи мазкур маҳз бо дастгирии Ҳукумати ҷумҳурӣ, Вазорати энергетика ва саноати мамлакат ва меҳнати пурмаҳсули роҳбарият ва кормандони ҚСК “Тоҷик семент” имконпазир гардидааст. Тибқи суханони директори генералии корхона дар ояндаи наздик дигар иқтидорҳои корхона низ бо истифода аз ин усул мавриди истифода қарор хоҳанд гирифт. Иқдоми мазкур замина фароҳам меорад, ки корхона дар як шабонарӯз 600 тонна семент истеҳсол намояд. Барои истеҳсол шудани ин миқдор семент 240 тонна ангишт масраф хоҳад гашт. Муҳимтар аз ҳама он аст, ки ба ҷойи гази табиӣ, истифода гардидани ангишт ҳаргиз ба сифати сементи истеҳсолнамудаи корхона, ки то ин замон дар арсаи ҷаҳонӣ эътироф гаштаву бо ҷоизаи байналмилалӣ “Бурчи Аврупо” низ қадрдонӣ гаштааст, таъсири манфӣ намерасонад².

Лозим ба зикр аст, ки корхона дар ин росто бо КВД “Фон- Яғноб” шартномаи ҳамкорӣ бастааст, ки дар асоси он аллақай захира намудани ангишти хушсифатбарои фаъолияти минбаъда шурӯъ гаштааст. Мавриди истифода қарор гирифтани усули ҷадид ҳамзамон имкон фароҳам меорад, ки 43 нафар бо ҷойи кори доимӣ ва маоши хуб таъмин шаванд. Дар робита ба

¹Садои мардум. 29 августи 2013. .- С.7.

²Бойгонии ҷорӣи ҚСК “Сементи тоҷик”. Ҳисоботи солона- 2020. С. – 8.

масъалаи он, ки оё ин теъдод кормандон барои истеҳсоли ҳаҷми пешбинишудаи семент, ки 600 тонна дар як шабонарӯз муайян шудааст, кам нест, директори генералии ҚСК “Тоҷик семент” Маҳмадсаид Зувайдов дар сӯҳбат бо мухбири рӯзномаи “Садои мардум” чунин посух додааст, ки тамоми таҷҳизоти дар раванди гузариш истифодашаванда, замонавӣ буда, аксарашон тариқи компютер идора мегарданд. Маҳз ҳамин омил шароит фароҳам овардааст, ки бо ҷалби нисбатан ками қувваи корӣ, ба роҳ мондани истеҳсоли ҳаҷми зиёди маҳсулот имконпазир гардад. Дар маҷмӯъ, гузариши ҚСК “Тоҷиксемент” аз гази табиӣ ба ангиштбаҳри истеҳсоли маҳсулот марҳилаи сифатан нави эҳё ва рушди ин корхонаи азиму овозадорро ибтидо бахшида, имкон медиҳад, ки иншооти стратегии мамлакат ва аҳолии ҷумҳурӣ бо сементи баландсифат таъмин гарданд¹.

Иқтисодии лоиҳавии иншооти мазкур дар якшабонарӯз 400 тонна гардкунии ангиштсанг мебошад, ки дар як баст барои фаъолияти технологияи ду оташдон роҳандозӣ карда шудааст.

Тибқи тарҳи мазкур корхона дар як шабонарӯз 900 тонна ва дар як сол зиёда 250000 тона семент истеҳсол менамояд. Бояд қайд намуд, ки истеҳсоли маҳсулоти семент дар ин иншоот ба тарзи тар (мокрый способ) буда, ҷавобгӯии меёрҳои стандарти байналмилалӣ сифат мебошад. Ҳолати пурра фаъолият намудани оташдонҳои даврзанандаи коргоҳ 2400 тонна клинкер дар якшабонарӯз истеҳсол карда мешавад².

Коргоҳи гардкунии семент аз 7-адад осиебҳои гардкунӣ иборат буда, иқтисодии истеҳсоли шабонарузии он 4200 тонна мебошад. Шумораи коргарони коргоҳ 40 нафар мебошад. Коргоҳи боркунӣ ва захираҳои семент

¹Садои мардум. 29 августи 2013.- С.7.

²Бойгонии ҷорӣи ҚСК “Сементи тоҷик”. Ҳисоботи солона- 2020. С. – 9.

дорои 10-анбори захираи семент буда, ғунҷоиши онҳо 28000 тоннаро ташкил медиҳад. Дар коргоҳ 19 нафар коргар кор мекунад¹.

Коргоҳи ҳавоӣ ва обтаъминкунӣ корхонаро бо ҳавоӣ фишурда ва оби техникӣ пурра таъмин менамояд. Шумораи коргарон 29 нафар мебошад. Истеҳсолати № 2 бошад, дорои 2 оташдони даврзананда буда, истеҳсоли шабонарӯзии он 648 тонна клинкерро ташкил медиҳад. Коргоҳ инчунин дорои анбори захираи клинкер ва семент ва 2-адад осибҳои гардкунанда иборат мебошад².

Имрӯз корхонаи мазкур беҳтарин нави сементро дар минтақа (марка 500) истеҳсол мекунад, ки иншоотҳои муҳимми давлатӣ бо маҳсулоти он сохта шуда истодаанд. Аммо чуноне, ки дар боло ишора намудем, талаботи солонаи Тоҷикистон ба ин нави масолеҳи сохтмонӣ беш аз 1,5 миллион тоннаро ташкил медиҳад, ки корхонаи мазкур дар алоҳидагӣ ин эҳтиёро бароварда наметавонист. Аз ин рӯ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо кишварҳои шарикони стратегӣ ва ҳамҷавор, назари Ҷумҳурии Халқии Чин, Чопон, Қазоқистон ва Узбекистон корхонаҳои дигари истеҳсолкунандаи сементро сохта ба истифода дод, ки истеҳсоли солонаи семент ба 4,7 миллион тонна, яъне се баробари талаботи солонаи Тоҷикистон расид³.

Чи тавре ки дар ҳисоботи солонаи (2017) Вазорати саноат ва технологияҳои нав қайд шудааст, дар ҷумҳурӣ 13 корхонаи истеҳсоли семент бо иқтисоди солонаи 3,1 миллион тонна ғайрифаъолият дошта, дар ду моҳи соли 2017 197,3 ҳазор тонна семент истеҳсол намуданд, ки назар ба ду моҳи соли гузашта 7,0 ҳазор тонна зиёд мебошад. Бо зиёд шудани истеҳсоли семент ҳаҷми воридоти он кам ва содироти он ба роҳ монда шуда, дар ин давра 60,2

¹Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат- соли 2014. С. –33.

²Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат- соли 2014. С. –33.

³Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат- соли 2014. С. –34.

ҳазор тонна ба ҷумҳуриҳои Афғонистон (53,8 ҳазор тонна), Ўзбекистон (6,2 ҳазор тонна) ва Қирғизистон (160 тонна) содир гардидааст. Содироти семент аз тарафи ҶДММ «Хуаксин Гаюр семент», “Чунгтсай Моҳир семент”-и ноҳияи Ёвон ва «Хуаксин Гаюр Суғд семент»-и ноҳияи Бобочон Гафуров амалӣ шудааст. Соли 2017 бунёди корхонаҳои истеҳсоли семент дар шаҳри Конибодом аз ҷониби ҶДММ «Билол Суюлин семент» бо иқтидори 200,0 ҳазор тонна ва истеҳсоли халта дар ноҳияи Ёвон бо иқтидори 80,0 миллион дона бо таъсиси 170 ҷойи нави корӣ пешбинӣ шудааст¹.

Шавкат Бобозода, вазири саноат ва технологияҳои нави кишвар, бо зикри ин нукта зимни нишастии хабарӣ чунин таъкид намуд, ки соли 2017 “дар соҳаи масолеҳи сохтмон ҳаҷми истеҳсоли семент ба 3,1 миллион тонна, масолеҳи деворӣ 240,0 миллион дона, гачкартон 1,5 миллион дона, гаҷ 42,0 ҳазор тонна, шифер 300,0 ҳазор дона расидааст”². Дар ҷараёни нишастии матбуотӣ мавсуф таъкид намуд, ки доир ба содироти маҳсулотҳои ватанӣ андешаронӣ сурат гирифта, гуфта шуд, ки дар ин давра 1 миллиону 22 ҳазор тонна семент, аз ҷумла ба Ҷумҳуриҳои Афғонистон 657,9 ҳазор тонна, Ўзбекистон 249,1 ҳазор тонна ва Қирғизистон 115,5 ҳазор тонна содир гардида, воридоти семент бошад, дар соли ҷорӣ 43,9 ҳазор тоннаро ташкил додааст. Истеҳсоли гачкартон ҳамчун маҳсулоти ивази воридот ба 1,5 миллион дона баробар шуда, аз ин миқдор 74,0 ҳазор дона гачкартон ба Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон содир карда шудааст³. Барои муқоиса ҳисоботҳои солони Вазорати саноат ва технологияҳои навро мавриди таҳлил қарор дода ба хулосае омадем, ки дар натиҷаи ҳамкориҳо сол то сол истеҳсоли семент рӯ ба афзоиш аст.

¹Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солони Вазорат- соли 2017. С. –39.

²Сомонаи интернетӣ. <http://javonon.tj/news/social/iste-soli-3-1-million-tonna-sement-dar-yak-sol/>. Санаи мурочиат:20.09.2023.

³Сомонаи интернетӣ. <http://javonon.tj/news/social/iste-soli-3-1-million-tonna-sement-dar-yak-sol/>. <http://javonon.tj/news/social/iste-soli-3-1-million-tonna-sement-dar-yak-sol/>. Санаи мурочиат:20.09.2023.

Барои мисол, дар соли 2018 ба 3,8 миллион тонна ва дар соли 2019 ба 4,2 миллион тонна баробар шуда, нисбат ба соли 2018 10% зиёд шудааст¹. Сифати баланди сементи корхонаҳои кишвар кайҳост диққати ҷумҳуриҳои ҳамчаворро ҷалб намудааст. Ин аст, ки маҳсулоти корхонаҳои сементбарории Тоҷикистон танҳо дар соли 2019 беш аз 1,5 миллион тонна ба хориҷи кишвар, аз он ҷумла 890 ҳазор тонна ба Ўзбекистон, 576 ҳазор тонна ба Афғонистон, 80,6 ҳазор тонна ба Қирғизистон, ки дар умум арзиши он ба 68,1 миллион доллари ИМА баробар аст, содирот шудааст, ки мувофиқи таҳлили коршиносон нисбат ба соли сипаришуда 150 ҳазор тонна зиёд мебошад². Имрӯз (2020) дар Тоҷикистон беш аз 18 корхона ба истеҳсоли семент машғул буда, асоситаринашон се корхонаи муштаракӣ Тоҷикистону Ҷумҳурии мардумии Чин аз қабили «Чунгтсай Моҳир семент», «Хуаксин Ғаюр семент» ва «Хуаксин Ғаюр Суғд семент» ба ҳисоб меравад, ки қариб 90%-и истеҳсоли сементи мамлакатро ташкил медиҳад.

Дар рафти ҳамкориҳо дар натиҷаи сармоягузории ширкатҳои тиҷоратӣ саноатии Ҷумҳурии мардумии Чин истеҳсоли семент дар даҳсолаи охир даҳ баробар зиёд гардидааст³. Дар асоси созишнома бо ширкати хусусии «Чунгтсай моҳир семент» соли ҷорӣ корхонаи нави истеҳсоли семент бо иқтидори 600 ҳазор тонна дар як сол дар ноҳияи Ҷалололдинӣ Балхӣ сохта ба истифода дода хоҳад шуд, ки ҳаҷми истеҳсоли семент дар мамлакат боз ҳам бештар хоҳад шуд.

Дар даврони соҳибистиклолӣ иншооти мазкур пурра аз таҷҳизоти муосири худидоракунии компютерӣ васлу насб шудааст, ки он бо воситаи наворгиракҳои дидбонгоҳӣ аз тарафи оператор идора карда мешавад.

¹Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат. Соли 2018. - С.-13.

²Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат. Соли 2019.- С.- 7.

³Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат. Соли 2020.- С. - 6.

Яке аз масъалаҳои асосӣ дар назди ҳар як корхона ашёи хом ба ҳисоб меравад. Ба ҳамин мазмун яке аз муваффақиятҳо ва дастовардҳои корхонаи “Сементи тоҷик” дар он аст, ки дар назди худ дорои як қатор конҳои ашёи хом мебошад. Лозим ба зикр аст, ки корхона дорои сертификати конҳои оҳаксанги- “ноҳияи Варзоб, Харангон”, гилҳои “ноҳияи Варзоб, Харангон”, регсанги кварсӣ- “ноҳияи Варзоб, Харангон”, магнетити- “ноҳияи Варзоб, Бувак” ва кони гачсанг- “ноҳияи Хуросон, Шар-Шармебошад.

Захираҳои ашёи хоми конҳои номбаршуда ба садсолаҳо басанда буда, онимқоният медиҳад, ки корхона бо ашёи хом пурра таъмин бошад.

Ашёи хоми асосие, ки барои истеҳсоли семент истифода бурда мешавад оҳаксанг мебошад, ки тавассути ду роҳи танобии ҳавоӣ, ки дарозии умумиашон 15 километрро ташкил медиҳад, ба иқтидори 4800 тонна дар як шабонарӯз ба коргоҳҳои сангмайдакунӣ интиқол дода мешавад. Масоҳати умумии корхона, ки 205 гектарро дарбар мегирад, 130 гектари онро маҳз конҳои ашёи хоми дар боло номбаршуда ташкил медиҳад. Инчунин корхона дорои базаи моддӣ техникаи мукаммал буда, аз 27 коргоҳи асосии истеҳсолӣ, аз он ҷумла коргоҳи кӯҳӣ, механиконидашуда ва нақлиёт, ашёи хом, гардкунии ангиштсанг, пазанда, гардкунандаи семент, боркунӣ ва захира; ҳаводиҳӣ ва обтаъмикунӣ; роҳи оҳан; барқӣ ва механикӣ, филтрҳои барқӣ, Истеҳсолоти № 2, таҳлилгоҳи марказӣ ва коргоҳи асбобҳои ченкунӣ ва назоратӣ иборат мебошад. Ғайр аз ин корхона дорои хобгоҳ, боғчаи кӯдакон, маркази тиббӣ, китобхона, ошхона ва хоҷагии ёрирасон мебошад.

Коргоҳи кӯҳӣ, аз ду роҳи танобӣ ва ду фабрикаи сангмайдакунӣ иборат мебошад. Дар коргоҳ 156- нафар коргар кор ва фаъолият менамояд. Коргоҳи механиконидашуда ва нақлиёт бошад, дорои 110 механизм ва техникаҳои борбардори вазнини ЭКГ-5 ва ЭКГ-4-3 адад, “Белаз”-ҳои борбардори 30-40 тоннага 5 адад, Краз 20 – адад, кранҳои борбардори аз 32 то 100 тонна 4 адад ва дигар механизм ва воситаҳои нақлиёт 78-адад мебошад. Коргоҳ метавонад

корхонаро пурра бо воситаҳои техники таъмин намояд. Дар коргоҳ 134- нафар коргар кор ва фаъолият менамоянд¹.

Коргоҳи ашёи хом дорои 6-адад осиеби гардкунӣ буда, корхонаро пурра бо ашёи хом(шлам) таъмин менамояд. Иқтидори шабонарӯзии ашёи хом (шлам) дар ҳолати пурра кор кардан 6624 тонна мебошад. Дар коргоҳ 35 нафар фаъолият менамояд. Коргоҳи“Пазанда” дорои 4- оташдони даврзананда буда, иқтидори шабонарӯзии як оташдон 600тонна мебошад. Дар он 40 нафар коргар кор менамояд².

Баъди гузаштани фаъолияти корхона ба воситаи ангишт бо ташаббуси бевоситаи Пешвои миллат чихати баланд бардоштани иқтидорҳои истеҳсоли ва барои идома додани қарордоди чехӣ бо ширкати Чумҳурии Чехия ва Федерасияи Россия гуфтушунидҳо сурат гирифта, оид ба таъмир ва таҷдиди иқтидори корхона, аз ҷумла бо технологияи муосир васл намудани истоғи барқии 35 кв- ва таъмин намудани кафолати бе садама кор намудани он, инчунин фароҳам овардани сарфаи қувваи барқва барқарорсозии оташдони даврзанандаи № 2 дар Истеҳсолоти № 1 кӯшишҳо ба харҷ дода шуда истодааст. Инчунин дар назди маъмурияти корхонаи мазкур чихати боз ҳам иқтидори истеҳсолиро зиёд намудан ва имконияти истеҳсоли сементи хушсифатро боз ҳам бештар таъмин намудан, ба истифода додани осиеби № 7, иқтидори истеҳсолии он 50тонна дар як соат, ба шумор меравад.Ба истифода додани хати нави коргоҳи халтакунӣ, халтакунии сементро ба вазнҳои 25 ва 50 кг, ки ҷавобгӯи талаботи стандартҳои байналмилалӣ мебошад, ба роҳ монда, барои ба фурӯш баровадани семент дар бозориҷаҳонӣ низ аз ҳадафҳоест дар назди роҳбарияти корхона, ки дар ин росто талошҳо ба харҷ дода истодаанд. Лозим ба ёдоварист, ки тадбирҳои пеш гирифтаи роҳбарияти корхонаи мавриди назар, танҳо бо мақсади давра

¹Бойгонии ҷорӣи ҚСҚ “Сементи тоҷик”. Ҳисоботи солона- 2021. –С. -24.

²Бойгонии ҷорӣи ҚСҚ “Сементи тоҷик”. Ҳисоботи солона- 2021. –С. -24.

ба давра истехсоли маҳсулотро то ба 1 миллион тонна семент расонида, дар бозори дохилию хориҷӣ бо сифати беҳтар мавқеи бештарро ба даст орад¹.

Дар даврони соҳибистиклолии кишвар ҚСҚ “Сементи Тоҷик” дар фаъолияти худ ба дастовардҳои назаррас ноил гардида, давра ба давра дар баланд бардоштани иқтидорҳои истехсоли ва дастрас намудани қисмҳои эҳтиётӣ бо якчанд ширкатҳои Федератсияи Россия ҳамкориро идома дода, гуфтушунидро оид ба таъмир ва таҷдиди иқтидорҳои корхона бо Ҷумҳурии мардумии Чин ба роҳ мондааст.

Бояд қайд намуд, ки самтҳои афзалиятноки Ҷамъияти саҳомии кушодаи “Сементи Тоҷик” барои солҳои минбаъда, тибқи ҳисоботи солонаи 2017: 1) таъмин намудани иншооти муҳимми стратегии ҷумҳурӣ бо сементи хушсифати ватанӣ; 2) давра ба давра зиёд намудани истехсоли семент, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани сифати семент, истифодаи пурраи иқтидорҳои истехсоли ва ҷалби сармоягузориҳо; 3) кам кардани хароҷоти ғайриистехсоли ва умумихоҷагӣ ва 4) омӯзиш ва ҷорӣ намудани технологияҳои нави муосир дар истехсолот мебошанд.

Ҳамин тавр, ҳаҷми истехсоли семент ба 4,7 миллион тонна баробар шудан, гувоҳи он аст, ки нисбат ба даврони Шуравӣ беш аз даҳ баробар афзуда, се баробари талаботи солонаи Тоҷикистонро нисбат ба семент ташкил мекунад. Аз ин миқдор- 4,7 миллион тонна, ки ҳамагӣ 1,5 миллион тонна талаботи солонаи кишвар аст, дигар 3,2 миллион тонна ба хориҷи мамлакат содирот шуда истодааст, ки ин дар маҷмӯъ беш аз 70 миллиондоллари ИМА-ро ташкил медиҳад. Дар ояндаи наздик соҳаи мазкур, ки рушди он дар шароити ҷуғрофии Тоҷикистон басо қулай аст, аз соҳаҳои афзалиятнок ва яке аз сердаромадтарин маҳсуб хоҳад ёфт.

¹Бойгонии ҷории Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи Вазорат. Соли 2016.- С. 36.

2.2. Нақши заводи сементбарорӣ дар таъмини корхонаҳо ва иншоотҳои азими Тоҷикистон

Аз ҷиҳати сифати истеҳсоли семент ҚСК “Сементи Тоҷик” дар байни давлатҳои Шуравӣ ҷойи дуҷумро ишғол мекард. Дар он солҳо корхона қариб сад фоиз талаботи дохилии ҷумҳуриамонро бо семент таъмин намуда, барои сохтмони иншоотҳои калонтарини кишвар аз қабилҳои нерӯгоҳҳои барқии оби “Норак”, “Бойғозӣ”, “Варзоб”, нақби обгузари 14- километраи “Данғара - Ёвон” ва як қатор корхонаҳои азими мамлакат- Ширкати “Арзизи тоҷик”, азотии Сарбанд, “Тоҷиккимсаноат-и Ёвон ва ғайра маҳсулоти хушсифат истеҳсол мекард. Сементи аълосифати корхона ҳамзамон барои бунёди як қатор манзилҳои истиқоматии пойтахти кишвар- шаҳри Душанбе, шаҳри навоҳии ҷумҳурӣ ва корхонаҳои азими ҷумҳуриҳои ҳамсоя ба таври васеъ истифода бурда шуда, шуҳрати сементи тоҷик мавқеи байналмилалӣ касб карда буд. Дар замони истиқлолият низ ҚСК “Сементи Тоҷик” фаъолияти гусутурдаи худро ба роҳ монда, бо истифода аз дастовардҳои муосири технологӣ сифату самарани маҳсулоти хешро беҳтар намуд¹.

Қайд кардан ба маврид аст, ки солҳои охир ҚСК “Сементи Тоҷик” иншоотҳои муҳимми кишварро аз қабилҳои Нерӯгоҳи барқии оби “Роғун”, ҚСК “Сангтӯда- 1”, Нерӯгоҳи барқии оби “Сангтӯда- 2”, Дирексияи иншоотҳои сохтмони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо сементи хушсифат таъмин менамояд.

Бо талошҳои роҳбарияти корхона ва дастгириҳои бевоситаи сарвари давлат фаъолияти ҚСК “Сементи Тоҷик” рӯз аз рӯз густариш ёфта, ҷӣ дар ҳаҷми истеҳсолот ва ҷӣ дар сифати маҳсулот ба дастовардҳои назаррас ноил гардида истодааст. Бояд зикр намуд, ки новобаста аз монеаҳои бавучудомада Ҳукумати мамлакат иқдоми саривақтӣ пеш гирифта, фаъолияти корхонаро бо

¹ Тоҷикистон. - 2020.- № 11 - 12 (1184).- С. 27.

истифода ангишти ватанӣ ба роҳ монд. Ноил шудан ба ин иқдом имконияти дубора барқарор намудани фаъолияти пурраи корхонаро ба миён овард. Дар як давраи кӯтоҳ ҳаҷми истеҳсоли семент дар корхонаи мазкур нисбат ба солҳои қаблӣ боло рафта, таъмини иншоотҳои муҳимми давлатию хусусияти стратегидошта ва аҳолии кишвар бо семент ба роҳ монда шуд.

Бо ба инобат гирифтани талаботи рӯзафзун ба сементи заводи мазкур иқтидори нуқтаи сеошёнаи гардкунӣ ба воситаи насб кардани таҷҳизоти дорои иқтидори бузургтар зиёд гардида, акнун дар зарфи як соат ҳамон қадар сангу гач майда мекард, ки пештар дар як шабонарӯз карда мешуд. Дар нуқтаи истеҳсолии ашъи хом, низ ки бинои васею чорошёнаро ишғол мекунад, тамоми раванди фаъолияти он автоматикунонида шуда, таҷҳизоти куҳнашуда иваз карда мешавад. Ҳамин тавр, қисмҳои истеҳсолии лойтайёркунӣ ва клинкерниз азнавсозӣ мегардад.

Ин ҳама тадбирҳо боиси суръат касб намудани истеҳсоли семент ва ташаккулёбии завод мегардад. Акнун чунин имкониятҳо дучанд зиёд намудани таъминоти иншоотҳои ҷумҳуриро фароҳам меовард.

Соли 2007 бо истифода аз захираю имкониятҳои мавҷуда бе сармоягузорию беруна корхона 311322 тонна семент истеҳсол намуд. Соли 2008 истеҳсоли 400 000 тонна сементи аълосифат ба нақша гирифта шуд. Маҳсулоти истеҳсолии корхона асосан барои бунёди иншоотҳои муҳимми давлатӣ ва эҳтиёҷоти аҳолии кишвар ба фурӯш бароварда мешавад. Сементи тамғаи 400 (ба сулфат тобовар)-и корхона аз нигоҳи сифат дар минтақаи Осиёи Марказӣ беҳтарин маҳсулот ба ҳисоб меравад¹.

Масалан, ЦСК “Сементи Тоҷик” дар шаш моҳи аввали соли 2018 124,5 ҳазор тонна семент истеҳсол намуд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2017-31,7 ҳазор тонна зиёд буда, 134,1 фоизро ташкил медиҳад. Ҳаҷми фурӯши семент дар давоми моҳҳои зикргардида ба 132,1 ҳазор тонна расонида шуд,

¹Фирӯза/ (маҷалаи бонувони Тоҷикистон). Сентябри соли 2008. С.2.

ки нисбат ба ҳамин давраи сипаришуда 122,0 фоизро дар бар гирифта, тибқи шартномаҳо ба иншоотҳои муҳимми кишвар, аз ҷумла НБО- и “Роғун”, ҚСК “Сангтӯда- 1”, “Сангтӯда- 2”, Агентии захираҳои моддӣ- давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҚСК “Тоҷикгидроэлектромонтаж”, Дирексия оид ба сохтмонҳои иншооти Ҳукумати назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифодабарандагони бозори дохилӣ ва ташкилоту корхонаҳои сохтмонӣ ба фурӯш бароварда шудааст¹.

Ҷамъияти саҳомии кушодаи “Сементи Тоҷик” ҷиҳати иҷрои банди 31- и Нақшаи чорабиниҳо оид ба сохтмони майдончаҳои варзишӣ дар ҳудуди шаҳри Душанбе, замимаи №2 Фармоиши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 ноябри соли 2017, таҳти №74- ф барои сохтмони ду майдончаи варзишӣ воқеъ дар кӯчаи Фирдавсӣ 25/1, шаҳраки 64 дар назди биноҳои истиқомати 27/2, 27/3- и ноҳияи Фирдавсӣ вобаста гардид. Дар ин росто корҳои сохтмониро аз моҳи ноябри соли 2017 оғоз намуда, ба санаи 1 июли соли 2018 корҳои сохтмонӣ пурра ба анҷом расонида шуд. Дар сохтмони ду майдончаи варзишӣ дар шафати хонаҳои истиқомати кӯчаи Фирдавсӣ 25/1 ва хонаҳои Фирдавсӣ 27/2, 27/3- и шаҳраки 64- и ноҳияи Фирдавсӣ ба маблағи 1609, 5 миллион сомонӣ корҳои сохтмонӣ иҷро шуд ва ба муносибати иди Ваҳдати миллӣ иншоотҳои мазкур бо сифати хеле баланди сохтмонӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуд².

Чи тавре ки аз ҳисоботи солонаи завод дар соли 2020 бар меояд, танҳо дар соли мазкур дар завод 950 нафар коргар дар ду баст фаъолият намудаанд. Инчунин, роҷеъ ба фаъолияти завод муовини директори генералӣ оид ба истеҳсолоти ҚСК “Сементи тоҷик” Салимов Фаррух Тоҷиддинович дар сӯҳбат бо рӯзноманигори рӯзномаи “Тоҷикистон” М.Ҳадятулло афзудааст, ки айна ҳол дар корхона 950 нафар дар ду бастаи корӣ фаъолият мекунанд. Музди миёнаи маоши коргарон дар соли 2020 беш аз 2000 – ро ташкил

¹Паёми Душанбе. - № 62 (2340), 1 августи соли 2018.- С.2.

²Паёми Душанбе. № 62 (2340), 1 августи соли 2018.

медихад. Дар якшабонарӯз аз 600 то 800 тонна семент истеҳсол менамоем. Ҳамаи ин бешубҳа самараи истиқлолияти давлатии кишвар ва талошҳои бевоситаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аст, ки коргоҳҳои кишвар фаъолияти сермаҳсул намуда, сатҳи некуаҳволии мардум таъмин гашта истодааст¹. Дар воқеъ, бо кӯшишҳои пайвастаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фаъолияти корхона рӯз то рӯз густариш ёфта, бо техника ва таҷҳизоти муосир мучаҳҳаз мегардад, ки омили боло рафтани ҳаҷми истеҳсолот ва беҳтар гардидани сифати маҳсулот дар корхона мегардад. Таъмини наздики 1000 нафар коргар бо ҷойи кори доимӣ ва музди меҳнати хуб аз талошҳои дигари Ҳукумати мамлакат дарак медихад. Истеҳсоли беш аз 200 ҳазор тонна семент дар яксол ба воситаи ангишти ватанӣ аз дастовардҳои дигари корхонаи мазкур маҳсуб меёбад, ки ин низ як иқдоми пешгирифтаи Сарвари давлат амалӣ гардид.

Инчунин, мавсуф дар идомаи сӯҳбати худ оид ба масъалаи бартариятҳои маҳсулоти корхона чунин афзуд: “Корхонаи мо асосан сементи ба сулфат тобовар истеҳсол менамояд. Бартарии он аз дигар намуди сементҳо дар он аст, ки дар иншоотҳои Неругоҳҳои Барқи Обӣ истифода бурда мешавад. Мо пеш аз ҳама ба сифат ва беҳатарии экологӣ таваҷҷуҳи хосса медихем”².

Бояд қайд намуд, ки воқеан ҳам сементи истеҳсолнамудаи корхонаи мазкур аз лиҳози сифат мавқеи аз ҳама баландро дар кишваркасб намуда, дар сохтмони иншоотҳои муҳимми давлатӣ ва хусусияти стратегидошта маҳз аз он истифода менамояд.

Дар баробари он, ки масъалаи он ки корхонаи мазкур тамоми иншоотҳои муҳимми давлатиро бо семент таъмин намудааст, инчунин, аксарияти биноҳои истиқоматӣ ва маишӣ дар пойтахти мамлакат ва дигар манотиқи чумхурӣ бо маҳсулоти корхонаи мавриди назар бунёд гардидааст. Ф.Т.Салимов чунин афзудааст, ки иқтидори истеҳсолии корхонаи мо ба

¹Тоҷикистон. № 11- 12 (1184). - Душанбе 2020. - С.27.

²Тоҷикистон. - 2020. - № 11- 12 (1184). - С.27.

талаботи сохтмони НБО Роғун рост меомад ва аз ин сабаб дар аксар маврид мо кӯшиш менамуем, ки дар баробари таъмини нерӯгоҳи мазкур, инчунин талаботи аҳолиро низ то андозае бароварда бигардонем¹. Воқеан ҳам ин иқдом бо кӯшишҳои роҳбарияти корхона дар амал тадбиқ гардида, имрӯзҳо аллакай дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ фурӯши сементи корхонаи мазкур ба роҳ монда шудааст, ки аҳоли ва ширкату ташкилотҳои сохтмони давлатӣ ва хусусӣ дар корҳои сохтмонӣ истифода намуда истодаанд. Лозим ба зикр аст, ки сементи корхонаи мазкур дар бозорҳои хориҷи кишвар низ мавқеи хоса пайдо намуда, содироти он ба бархе аз ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ ба роҳ монда мешавад. Тибқи маълумоти роҳбарияти корхона оид ба воридот ва содироти семент бо соҳибкорони Ҷумҳурии Ўзбекистондар соли 2020 шартномаи тарафайн ба имзо расида, аллакай аз моҳи июли соли 2020 содироти семент ба Ҷумҳурии Ўзбекистон ба роҳ монда шудааст. Сементи хушсифати корхонаи мавриди зикр таваҷҷӯҳи сокинон ва ташкилоту ширкатҳои дигар кишварҳоро низ ба худ ҷалб намуда, дархостҳо ҷиҳати дастрасии сементи мазкур ирсол гардидааст.

Чуноне ки дар боло ишора намудем, бо ба инобат гирифтани сифати маҳсулоти ҚСК “Сементи тоҷик” асосан дар сохтмони иншоотҳои муҳимми ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ аз сементи корхонаи болозикр истифода менамоянд, зеро сифати сементи мавриди назар дорандаи сертификатҳои байналмилалӣ буда, аз тарафи дигар тарзи омодаسازی семент, яъне ба таври дар деғҳо тар кардан ва шӯридани маҳсулот методи аз ҳама беҳтар аст, ки танҳо дар корхонаи “Сементи Тоҷик” ба роҳ монда мешавад. Дар сохтмонҳои нерӯгоҳҳои барқи обии Норак, Сангтӯда 1, Сангтӯда 2, пули Панчи поён ва ғайраҳо пурра аз сементи ҳамин корхона истифода намудаанд ва айни замон дар НБО-и Роғун истифода бурда истодаанд.

¹ Ҳамон ҷо.

Айни замон корхона дар самти кам намудани партовҳои аз оташдонҳои даврзананда хоричшаванда бо сохтани чангқапҳои махсуси обӣ-буғӣ кор бурда истодааст ва мақсад дорад, ки дар наздиктарин фурсат бо таъмири ду оташдони аз кор монда, иқтидори корхонаро боз ҳам баланд бардорад.

Лозим ба ёдоварист, ки ашёи хоме, ки корхона истифода мебарад, ҳамааш аз дохили ҷумҳурӣ буда, аксаран аз ноҳияи Варзоб дастрас мешавад. Оҳаксанг ва магнетити дараи Харангони ноҳияи Варзоб, куми кварси Такоб ва гилҳои назди корхона ба ин мисол шуда метавонад. Ангишт бошад, аз кони Равоти ноҳияи Айнӣ ворид карда мешавад¹.

Корхона дар солҳои охир иншоотҳои муҳимми кишвар аз он ҷумла Нерӯгоҳи барқи обии Роғун, ҚСК «Сангтӯда- 1», Нерӯгоҳи барқи обии Сангтӯда- 2, ДООО «Синохайдро- Корпарейшн» –и Ҷумҳурии Хитой-барои сохтмони роҳҳо, КВД «Роҳи оҳани Тоҷикистон», Дирексияи иншоотҳои сохтмони Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва гурӯҳи техники нақби «Шар-Шар»-ро бо сементи хушсифат таъмин намудааст.

Сементи истехсолкардаи корхонаро дар объектҳои муҳимми ҷумҳурӣ истифода мебаранд. Аз ҷумла, Қасри Миллат, нақби «Анзоб», пули Панчи Поён, НБО-и Сангтӯда-1 НБО-и Сангтӯда-2 зеристгоҳи Чорбоғ, нақби «Шар-Шар» ва дигарҳо.

Корхона дорои мутахассисони соҳибтаҷриба ва коргарони баландихтисос буда, аз ӯҳдаи ҳамаи корҳои таъмирию азнавсозии таҷҳизотҳо баромада метавонад.

Ҷамъияти саҳҳомии кушодаи «Тоҷиксемент» дар назди худ вазифа гузоштааст, ки ҳаҷми истехсоли маҳсулотро зиёд намуда, сифати сементро боз ҳам баланд бардошта, иншоотҳои муҳимми ҷумҳуриро бо маҳсулоти худии аълосифат таъмин намоянд.

¹ Тоҷикистон. - 2020.- № 11- 12 (1184).- С.28.

Яке аз дастовардҳои назарраси корхона ин аст ки, завод ба Феҳристи байналмилалии муҳимтарин иншооти саноатии ҷаҳон шомил шудааст. Методи истеҳсоли семент ва сифати сементи Британияи Кабирро дарёфт намудааст.

Тавре, ки сармуҳандиси корхона Искандар Ҷабборов таъкид менамояд, “қормандони завод, ҳатто дар шароити душвори солҳои ҷанги шаҳрвандӣ аз ӯҳдаи вазифаҳои душвортарин баромада тавонистанд ва имрӯзҳо бо ин шароите, ки доранд кӯшиш менамоянд, то тамоми талаботи иншоотҳои азими ҷумҳурӣ ва умуман ҷомеаро таъмин созанд»¹.

Умуман, баъд аз фароҳам омадани ҳаёти осоишта ва рушд намудани саноати мамлакат таваҷҷӯҳ ба ин навъи масолеҳи сохтмонӣ дучанд гардида, ҳукумати мамлакат ҷиҳати зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли сементи корхонаи мазкур, беҳтар намудани сифати он, таъмин гардидани иншоотҳои муҳимми ҷумҳурӣ ва умуман ҷомеа диққати махсус зоҳир менамояд. Маҳз ҳамин дастгириҳои пайвастаи ҳукумати мамлакат, пеш аз ҳама Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон боис мегардад, ки дар як давраи кӯтоҳи таърихӣ қисмҳои фалаҷгардидаи завод барқарор гардида, хати истеҳсолии он пурра ба кор андохта шавад.

Ҳамин тариқ, корхона ба яке аз нуқтаҳои асосии истеҳсоли сементи баландсифат дар ҷумҳурӣ ва берун аз он бори дигар табдил мегардад. Акнун иншоотҳои муҳимми ҷумҳурӣ, хусусан иншоотҳои характери стратегидошта ва асосан иншоотҳои гидроэнергетикӣ, нақбҳо ва роҳҳои пулҳо бо маҳсулоти “Сементи тоҷик” бунёд гардида истодаанд. Ин гуфтаҳо шаҳодат аз дастовардҳои назарраси завод ва рушди истеҳсолоти ватанӣ мебошанд. Қобили зикр аст, ки дар таъмини иншоотҳои бузурги саноатӣ, роҳҳо, пулҳо, нақбҳо, биноҳои истиқоматӣ, маъмурӣ, фарҳангӣ ва монанди он бо ин масолеҳи муҳимми саноатӣ ҚСК “Сементи тоҷик” саҳми арзанда дорад.

¹ Парто Сатторов. Цемент- хлеб строительства. – Душанбе: Пайк, 1996.- С. 22.

2.3. Дигаргуниҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ дар ҳаёти коргарони корхонаи истеҳсоли сементи ш.Душанбе

Тоҷикистонро аз рӯзи аввали истиқлолияти худ муноқишаҳои ҳарбӣ-сиёсӣ фаро гирифта, ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ чун дигар соҳаҳои хоҷагии мамлакат инчунин, ба фаъолияти завод низ хисороти ҷиддиро ба вуҷуд овард. Канда шудани робитаҳо бо дигар заводҳо, хусусан манбаъҳои таъмини қисмҳои эҳтиётӣ, моддаҳои кимиёвӣ ва дигар таҷҳизоти лозимӣ аз миқёси Шуравӣ, баромада рафтани мутахассисони русзабон, пароканда гардидани қувваи корӣ, дастрас нагардидани ашёи хом, ғорат гардидани қисме аз нуқтаҳои истеҳсолии завод, ба яғмо бурдани баъзе аз техникаи боркаш ва сабукрави завод, таъмин нагардидани маоши саривақтии коргарон, ба кор ҳозир нагардидани коргарон, бинобар ташвишҳои ба даст овардани нон ва монанди он омили аз фаъолият мондани баъзе аз нуқтаҳои истеҳсолӣ, фалаҷ гардидани хати истеҳсолӣ ва ба ҳолати қарахтӣ мувоҷеҳ гардидани завод мегардад. Ин ҳолат беш аз ҳама ба вазъияти иҷтимоӣ ва иқтисодии коргарон таъсири манфии ҳудро мерасонд.

Заводи сементи шаҳри Душанбе дар охири солҳои 60-уми асри XX ба корхонаи интернационалӣ табдил ёфта буд. Зоя Никифоровна Бабченко ба коллективи калони сермиллат (дар ин ҷо намояндагони 24 миллат кор мекарданд) дохил шуд. Тибқи гуфтаи ӯ, вақте ки Иттиҳоди Шуравӣ барҳам меҳӯрад, Ҷумҳурии тозаистіқлоли Тоҷикистон ба вартаи ҷанги шаҳрвандӣ гирифтормешавад ва корхона баъди ҷандин соли кори муътадили худ ба ҳолати мураккаб рӯ ба рӯ мегардад. Коллективи бузурги завод, ки як вақтҳо беш аз ҳазор нафарро ташкил меод, акнун пароканда мегардад. Ба қисмҳо ҷудо гардидани ИҶШС, канда шудани алоқаҳои иқтисодӣ дар ибтидои солҳои 90- ум вазъияти душворро ба сари сементчиёни Душанбе меорад¹.

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. – Душанбе:Пайк, 1996.- С.15.

Нарасидани коргарон боиси тамоман паст гардидани ҳосилнокии меҳнат, кам шудани ҳаҷми истеҳсоли семент андешидани чораҳои таъҷилиро талаб мекард, аммо ҷумҳури дар вазъияте қарор дошт, ки дар баъзан мавридҳо тамоман тавачҷӯҳ карда наметавонист¹.

Соли 1991, дар рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ, ки корхонаи мазкур бо тамоми иқтидораш дар чор баст фаъолият менамуд ҳаҷми истеҳсоли сементро ба 1 миллиону 100 ҳазор тонна мерасонад. Ҳамин тариқ, корхона дар миқёси собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ба яке аз калонтарин корхонаҳои сементбарорӣ табдил ёфт. Аз ҷиҳати сифати маҳсулот низ дар байни корхонаҳои ба ҳам алоқаманд ҷои якумро ишғол мекунад.

Аммо ин дер давом намекунад, бо сабаби канда шудани алоқаҳо ва сарзадани ҷанги шаҳрвандӣ яку яқбора корхона ба бухрони шадид гирифтोर мешавад. Соли 1992 корхона ним сол амалан кор накард. Занҳо ба кор набаромаданд. Корхонаро зиёда аз дусад нафар мардон, ки худашон қисмҳои худмудофия ташкил карда буданд, посбонӣ мекарданд. Муҳим буд, ки стансияи марказии ёрирасон нигоҳ дошта шавад. Бо вучуди ин ба комбинат зарари калон мерасад. Анбори марказӣғорат карда мешавад. Ноқилҳои барои шиддати баланди барқ, муҳаррикҳои электрикӣ, экскаваторҳо, нақлиёти сабукрав ва боркаш ба яғмо бурда мешавад. Акнун барои дубора ба по хезонидани завод, ки ақалан нисфи шуҳрати пештараи худро ба даст орад вақти зиёд ва маблағи ниҳоят зиёд лозим буд.

Роҳбарон ва собиқадорон барои барқарор намудани обрӯи корхона ва беҳтар намудани вазъи иҷтимоии коргарон бисёр корҳоро ба ҷо меоваранд. Баъзе аз ташкилотҳо, ки ҳануз ҳам характери ҳизбӣ ва комсомолиро доштанд кӯшиш мекарданд, ки дар он вақт саҳми худро гузоранд. Ба комбинат ҷалб намудани кадрҳои нав, ҷавонон - вазифаи муҳимтарин маҳсуб меёфт.

¹Парто Сатторов. Цемент - хлеб строительства. – Душанбе:Пайк, 1996.- С.15.

Дар ҳамин гуна вазъияти ниҳоят мураккаб бо дархости ҳайати коллективи завод яке аз мутахассисони варзидаи соҳа, ки то ин дам умри худро дар завод гузаронида, қариб дар ҳамаи нуқтаҳои истеҳсоли қору фаъолият намудааст ва дар рушди соҳа сахми назаррас гузоштааст, яъне Парто Сатторов ба вазифаи директори генералии “Тоҷиксемент” интихоб мегардад. Собикадорони завод дарк менамуданд, ки дар ин гуна вазъият танҳо ӯ метавонад заводро наҷот диҳад.

Баъди ба вазифаи директори генералии “Тоҷиксемент” интихоб гардидани П.Сатторов, новобаста аз авзои мураккаби сиёсӣ оҳиста – оҳиста дигаргунӣҳо дар фаъолияти завод ва хусусан ҳаёти иҷтимоии коргарон падид меояд. Мавсуф, ки умри худро аз хурдсолӣ дар завод гузаронида буд, вазъиятро беш аз дигарон дарк менамуд. Баробари ба ин вазифа интихоб гардиданаш собикадорон ва мутахассисони варзидаи заводи дар атрофаш ҷалб намуда, барои аз ин вазъият баромадан ба онҳо таъҷиб мекард, ки ин коллективро рӯҳбаланд менамуд. Ӯ ҳар саҳар аввал аз нуқтаҳои асосии истеҳсоли дидан мекард ва сипас ба утоқи кориаш даромада роҳбариятро ба ҷаласа даъват менамуд, ки дигар оид ба вазъи қор ва натиҷаҳо касе дар назди ӯ дуруғ гуфта наметавонист. Ин метод ба зудӣ коллективро сарҷамъ ва истеҳсолотро рӯ ба афзоиш ниҳод, афзудааст собикадори завод Ҳикматулло Неъматов дар сӯҳбат бо мо¹.

Вале барои ба қори муътадил гузаронидани завод роҳбарияти онро лозим буд, ки таҷҳизоти заруриро берун аз мамлакат дастрас намоянд, ки ин албатта дар он рӯзҳо қори саҳлу сода набуд. Ҳатто, чунин ба назар мерасид, ки чунин як “майда-чуйда” ба монанди хишти ба оташ тобовар, ки он дар дохили танӯр гузошта мешуд, аз Русия овардани чунин маводи камёфт мушкил буд.

¹Сӯҳбат бо собикадори завод Ҳикматулло Неъматов. 12 июни соли 2021.

Хусусияти хоси фаъолияти корхона дар он мушоҳида мешавад, ки ашъи хоми ватанӣ асосан аз кони Харангон имконияти истеҳсоли маҳсулотро осон мекард, вале баъзе аз маҳсулот, чуноне ки гуфтем, хишти ба оташ тобовар, иловагиҳо ва дигар маҳлулҳои кимиёвӣ, ки бояд аз беруни кишвар дастрас мегардид, мушкилии асосии мо ба шумор мерафт¹.

Аз ҷумлаи коргарони пешқадами корхона Раҷабгул Ҳақназарова, Гулистон Сирочова, Фазилат Сафарова, Мастура Сариеваро мисол овардан мумкин аст, ки онҳо коргароне буданд, ки дар солҳои душвори ҷанги шаҳрвандӣ, новобаста аз шароити номусоиди он рӯзҳо фаъолияти меҳнатишонро тарк нагуфтанд ва дар паҳлуи мардҳо истода дар пешрафти соҳа саҳми арзанда гузоштанд. Бале, буданд лаҳзаҳо. Зиндагӣ яқсонӣ ҳамвор нест. Пастию баландиҳо дорад. Махсусан, солҳои бесарусомониҳои муваққатӣ. Ашхосе буданд, ки меҳостанд ҳар кор мувофиқи таъби дили онҳо гардад. Даст ба кирдорҳои номатлуб мезаданд ва ин лаҳзаҳо маро эҳсоси мушаввашию ноумедӣ фаро мегирифт, меҳостам ҳамаро тарк гӯяму ба гӯшае равам, вале чун ба чехраи офтобхӯрда ва меҳнатзадаи коргарон, махсусан занон дида меандӯхтам, тасмими қатъӣ мегирифтам, не, ман шуморо танҳо нахоҳам гузошт, афзудааст, Раҷабгул Ҳақназарова.

Ҳамин тавр, бо ташаббуси коргарони соҳибтаҷриба, ки умри худро дар завод сипарӣ намудаанд ва дар фалаҷ гардидани завод ғамгин мешуданд, новобаста аз вазъияти сиёсӣ кӯшиш менамуданд, ки дар бари коллектив бошанд. Ҳатто бо пешниҳоди собиқадорон дар завод гурӯҳи худмуҳофизатнамой таъсис дода мешавад, то ин ки ақаллан нуқтаҳои истеҳсолии марказӣ аз ғорат шудан эмин монад.

Фаъолияти сипарӣ намудаи собиқадори дигари завод Искандар Сафарович низ бо ҳамин вазъият алоқаманд аст. Баъди адои хизмати ҳарбӣ ҳанӯз дар 22 солагӣ фаъолияти меҳнатиашро дар завод шурӯъ менамояд.

¹Сӯҳбат бо собиқадори завод Ҳикматулло Неъматов. 12 июни соли 2021.

Искандар Сафарович дар тули солҳои фаъолияти худ аз устои таъмири асбобу таҷҳизоти барқӣ то ба мутахассиси варзидаи таъмири асбобҳои барқии завод мерасад. Дар вазъияти душвори солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ӯ низ коллективро тарк накарда, дар гурӯҳи худмуҳофизаткунони завод яке аз ашхоси фаъол маҳсуб меёфт. Чуноне ки мавсуф афзудааст, имрӯзҳо дар корхона онҳое, ки фаъолият намуда истодаанд, бо вазъияти душвор рӯ ба рӯ ҳастанд. Инчунин касоне, ки масъулияти роҳбариро ба дӯш доранд, вазъияти дучанд душворро доранд. Ӯ ҳам котиби ташкилоти ҷавонон ва ҳам раиси иттифоқи касаба буд, ба масъалаҳои иҷтимоию маишӣ ҷавобгар буд. Дар душвортарин лаҳза, соли 1992 ба вазифаи сармутахассис таъин мешавад.

Бояд қайд намуд, ки ҷанги шаҳрвандӣ на танҳо иттиҳодияи «Тоҷиксемент», балки тамоми ҷумҳуриро ба ақиб партофт. Чанд сол боз корхона техникаи нав намегирифт ва қисмҳои эҳтиётӣ намерасид. Баъд аз ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ ва иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ масъалаи барқарор намудани комплекси кӯхӣ ҳал шуд¹.

Ҷаббаров феврал пас аз ба вазифаи роҳбарикунанда таъин шуданаш маҷбур шуд, ки ба корҳои барқарорсозӣ фаъолона машғул шавад. Маҳз бо талошҳои ӯ печи панҷуми даврзананда азнавсозӣ гардида, кор ҷоннок мегардад. Муҳимтар аз ҳама қисме аз коргарон ба кор ҷалб карда мешаванд, ки барои беҳтар гардидани вазъи иҷтимоии онҳо мусоидат менамуд. Печи мазкур аз 60 то 104 метр дароз карда шуд, ки ин имконият медод ҳосилнокии меҳнат қариб якуним баробар зиёд карда шавад. Барқароркунии осеби 50-тоннагии ҳафтум низ ба охир мерасад. Ин қадамҳои аввалин дар роҳи дубора барқарор намудани иқтисодии завод, сарҷамъ намудани коллективи он ва муҳимтар аз ҳама беҳтар намудани сатҳи иҷтимоии коргарон ба ҳисоб мерафт.

¹Сӯҳбат бо собиқадори завод Ҷикматулло Неъматов. 12 июни соли 2021.

Новобаста аз вазъияти мураккаби солҳои 90-ум ва оқибатҳои харобиовари ҷанги шаҳрвандӣ бо ташаббуси роҳбарияти онвақтаи завод ва кӯшишҳои коргарони соҳибтаҷрибаи он завод аз ҳолати азбайнравӣ раҳо ёфта, ба маҷрои истеҳсолот ворид мегардад.

Бо кӯшишҳои собиқ директори машҳури он Парто Сатторов, Маҳмадраҳим Каримов ва дигар роҳбарони завод сол то сол суръати истеҳсолот баланд гардида, шароитҳои кори коргарон беҳтар мегардид. Ҷиҳати фаъол намудани барномаҳои солимгардонӣ, фиристодани коргарон ба осоишгоҳҳо, кӯмак ба коргарони сатҳи камбизоатиҳо, туйи суннати фарзандони коргаронро баргузор намудан ва амсоли он кӯшишҳои зиёд карда мешуд¹.

Оид ба таърихи ташаккулёбӣ ва барқарорсозии завод дар шароити соҳибистиқлолӣ дар зербоби якуми боби дуюм муфассал зикр намудем. Бояд қайд намоем, ки сол то сол ташаккул ёфтани фаъолияти завод боиси беҳтар гардидани сатҳи иҷтимоии коргарон мегардид.

Дар давоми фаъолияти худ то ҳол, иттиҳодия аз рӯзҳои беҳтарини худро аз сар мегузаронад, бо кадрҳои худ фахр карда метавонад. Инак, роҳбарони нуқтаҳои истеҳсолии омодакунии ашёи хом, майдакунӣ, суфтакунӣ ва монанди он, ки акнун ҳамагӣ мутахассисони ватанианд, дар ду даҳсолаи соҳибистиқлолӣ таҷрибаи калон аз худ карда, ба осонӣ аз ӯҳдаи кор мебароянд. Сифати маҳсулоти мо имрӯзҳо аз ҳама сементҳои корхонаҳои ватанӣ ва хориҷӣ беҳтар аст ва барои иншоотҳои гидроэнергетикӣ нисбат ба онҳо бештар қобили қабул аст².

Дар айни замон дар завод 1020 нафар ба кор машғул аст, ки дар қиёс бо корхонаҳои ҷумҳурий маоши нисбатан баландтарро мегиранд. Як кафшергари оддӣ 3500- 3700 сомонӣ моҳона мегирад. Тасаввур намоем, ки дар шароити кунунӣ беш аз 1000 нафар бо ҷойи кори доимӣ ва маоши хуб таъмин аст.

¹Сӯҳбат бо собиқадори завод Ҳикматулло Неъматов. 12 июни соли 2021.

²Сӯҳбат бо собиқадори завод, Сулаймонов Раҳматулло. 10 майи соли 2021.

Албатта рӯзхое буданд, ки бо баромада рафтани мутахассисони русзабон, ки нуқтаҳои асосӣ ва ҳассоси заводро идора менамуданд мушкилии ниҳоят чиддӣ ба миён омада буд, аммо дар як давраи кӯтоҳ кадрҳои маҳаллӣ ҷойҳои холиро пур карданд ва ин мушкилиҳо имрӯзҳо аллакай вучуд надоранд¹.

Коргарони завод ҳатто рӯзхоеро аз сар гузарониданд, ки ниҳоят душвор буд, масалан саривақт таъмин нагардидани маош ва ё маоши нокифоя, бо сабаби набудани ашъи хом то ду се моҳ аз кор мондани баъзе аз нуқтаҳои истеҳсолӣ, бадтар аз ҳама ғорат гардидани моликияти завод, техникаҳои сабукрав ва боркаш ва ғайраҳо, ки ёдовар шудани он лаҳзаҳо касро андуҳгин месозад, вале хушбахтона он рӯзҳо дар гузашта монданд².

Дар айнизамон завод дар масоҳати умумии корхона бо назардошти конҳои зикргардида 201, 8 гектар, ки аз он 27 коргоҳҳои асосии истеҳсолӣ, аз ҷумла коргоҳи кӯҳӣ, коргоҳи механиконидашуда ва нақлиёт, коргоҳи ашъи хом, коргоҳи гардкунии ангиштсанг, коргоҳи пазанда, коргоҳи гардкунандаи семент, коргоҳи боркунӣ ва захира, коргоҳи ҳаводиҳӣ ва обтаъминкунӣ, коргоҳи роҳи оҳан, коргоҳи барқӣ ва механикӣ, коргоҳи филтрҳои барқӣ, истеҳсолоти №2, таҳлилгоҳи марказӣ, коргоҳи асбобҳои ченкунӣ ва назорати пурра фаъолият намуда истодааст, ки коргарон дорои шароити хуби корӣ ва бо маоши хуб таъмин ҳастанд³.

Ҳамчун захираи ашъи хоми конҳои ватанӣ, аз ҷумла кони оҳаксанги Харангон, кони гилхок, кони магнетити “Бувак”- и Варзоб ва кони гачсанги “Шар- шар” дар ноҳияи Хуросон, ки барои истеҳсоли семент истифода бурда мешаванд, барои садсолаҳо басанда буда, корхонаро бо ашъи хом ба пуррагӣ таъмин менамояд. Бояд қайд намуд, ки дар тӯли фаъолияти 80- слааш корхонаи мазкур ҳазорон нафарро бо ҷойи кори доимӣ, маоши хуб ва шароити корию зисту зиндагонӣ таъмин намуда, дар бехтар гардидани сатҳи

¹Сӯҳбат бо собиқадори завод, Сулаймонов Раҳматулло. 10 майи соли 2021.

²Сӯҳбат бо собиқадори завод, Сулаймонов Раҳматулло. 10 майи соли 2021.

³Паёми Душанбе.- №62 (2340), 1 августи соли 2018.-С.2.

ичтимоии ҷомеа то андозае ҳиссаи худро гузошта буд ва хоҳад гузошт. Конҳои болозикр низ аз зумраи ҷойҳои қорӣ доимии қормандони заводи мавриди зикр ба ҳисоб меравад.

Шумораи умумии қормандони қорхона имрӯз бо дигар қоргоҳҳо 1021 нафарро ташкил медиҳад, ки аз ин ҳисоб 121 нафарашонро занон ташкил медиҳанд. Барои қоргарон шароити хуби қорӣ муҳайё карда шудааст. Хобгоҳ, боғчаи кӯдакон, маркази тиббӣ, китобхона, ошхона ва хоҷагии ёрирасон, ин ҳама барои аҳли заҳмати қоргоҳ пешбинӣ гардидааст.

Танҳо дар қоргоҳи қухӣ, ки аз ду роҳи танобӣ ва ду фабрикаи сангмайдакунӣ иборат мебошад, 156- нафар қоргар қор ва фаъолият менамояд. Инчунин, қоргоҳи механиконидашуда ва нақлиёт низ дорои 110 механизм ва техникаҳои борбардори вазнини ЭКГ-5 ва ЭКГ-4-3 адад, “Белаз”-ҳои борбардори 30-40 тоннага 5 адад, Қраз 20 адад, қранҳои борбардорӣ аз 32 то 100 тонна 4 адад, дигар механизм ва воситаҳои нақлиёт 78-адад мебошад, ки дар он низ қоргарон дорои шароити хуби меҳнатӣ ва маоши қаноаткунанда ҳастанд. Дар қоргоҳи мазкур 134- нафар қоргар қор ва фаъолият менамоянд¹.

Қоргоҳи ашӣи хом дорои 6 адад осиеби қардкунӣ буда, қорхонаро пурра бо ашӣи хом (шлам) таъмин менамояд. Иқтидори шабонарӯзии ашӣи хом (шлам) дар ҳолати пурра қор қардан 6624 тонна мебошад. Дар қоргоҳ 35 нафар фаъолият менамояд. Қоргоҳи “Пазанда” дорои 4 оташдони даврзанда буда, иқтидори шабонарӯзии як оташдони 600 тонна мебошад. Дар қоргоҳ 40 нафар қоргар қор менамояд. Қоргоҳ дорои мутахассисони соҳибтаҷриба ва қоргарони баландихтисоси ватанӣ буда, аз ӯҳдаи ҳамаи қорҳои таъмирию азнавсозии таҷҳизотҳо баромада истодаанд. Дар ин нуқта имрӯзҳо (соли 2022) маоши қоргарон аз 3000 то 4000 ҳазор сомони ро ташкил медиҳад².

¹Бойгонии қорӣи ҚСК “Сементи тоҷик”. Ҳисоботи солона- 2019. С. – 18.

²Бойгонии қорӣи ҚСК “Сементи тоҷик”. Ҳисоботи солона- 2019. С. – 18.

ЦСК “Сементи Тоҷик” корхонаи давлатӣ мебошад. Вале ба хоҳири ҷалби сармояи хориҷӣ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо корхонаҳои сементбарории кишварҳои дигар, ки аксар ғайридавлатианд, баъзе бахшҳои он аз қабili коргоҳҳои ашёи хом, истеҳсоли №2, комплекси кӯҳӣ ва истироҳатгоҳи “Харангон” ба мӯҳлати 20 сол ба иҷора дода шудааст. Тағйири шакли моликият дар ин бахшҳо имконият додааст, ки фаъолияти истеҳсолии онҳо пурсамар, моҳонаи коргарон зиёд ва вазъи иҷтимоияшон беҳтар гардад¹.

Баробари зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли семент, яъне дар ибтидои солҳои 2000 то 166 000 тонна расонидан яке аз масъалаҳои муҳим дар назди роҳбарияти корхона баланд намудани музди меҳнати кормандон ва беҳтар намудани шароити иҷтимоии онҳо махсуб меёфт. Дар ин росто роҳбарияти корхона таъмири хобгоҳ, бунёд ва таъмири боғчаи кӯдакон, таъмир ва таҷҳизонидани маркази саломатӣ, таъмири истироҳатгоҳ ва дигар шароитҳои моддию маишии кормандонро амри муҳим дониста, иқдоми саривақтӣ пеш мегирад.

Чуноне ки зикр шудааст, баробари ба роҳ мондани истеҳсолот хобгоҳи вайронаву валангори корхонаро пурра таъмир карданду таҷҳизониданд, то ки бошандагонаш дар шароити хуб истиқомат намоянд. Инчунин, барои кӯдакони коргоҳ боғчаи бачагона сохта, имтиёзҳои зиёди иҷтимоӣ фароҳам оварданд. Маркази саломатӣ бунёд карданд, табибони соҳибтаҷрибаро ҷалб намуданд, зеро саломатии коргарон, муҳандисону механикҳои “Тоҷиксемент” гавҳари нодиранд. Амфитеатрро низ сохтем, ки дар даруни саҳни коргоҳчо барномаҳои фарҳангӣ, маҳфилҳо сурат мегиранд. Инчунин собиқадорони ҷангу меҳнати Харангонро корхона парасторӣ менамояд, афзудааст М. Каримов². Ин иқдом албатта аз ташаббусҳои саривақтии роҳбарияти корхона ба ҳисоб мерафт, ки дар беҳтар гардидани шароити корӣ ва вазъи иҷтимоии коргарон нақши калидӣ гузоштааст.

¹ Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон). № 3. Сентябри соли 2008.- С. - 2.

²Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон). № 3. Сентябри соли 2008. С. - 4.

Чанд сол аст, ки бештар аз 300 нафар ҷавонони соҳибистеъдод аз ҳисоби корхона бо роҳхат дар донишгоҳҳои гуногун илму дониш меомӯзанд, то таҷҳизоти нави замонавиро идора карда тавонанд. Муддатест, ки соли 200 нафар коргарон дар беҳтарин истироҳатгоҳҳои мамлакат ройгон фароғат мекунанду табобат мегиранд ва бо рӯҳи тоза ба кор мепардозанд¹.

Қиҳати бозҳам беҳтар гардидани шароити иҷтимоии коргарон роҳбарияти корхона ҳамеша таваҷҷуҳи бевосита зоҳир меамояд. Баргузор намудани маҳфилҳо ва барномаҳои фарҳангӣ- фароғатӣ низ ба хотири истироҳат ва солимгардонии руҳия ва саломатии коргарон баргузор мегардад. Аз ин ҷост, ки “Тоҷиксемент” бо аҳли фарҳанг, илму санъати ҷумҳури робитаи зич дорад.

Чуноне ки дар боло ишора намудем, дар ин коргоҳ дар баробари мардҳо занон, низ дар корҳои гуногун рисолати мардона анҷом медиҳанд, ки албатта аз садоқату рафоқати эшон нисбат ба касби худ ва меҳани худ дарак медиҳад. Дар натиҷаи пажӯҳиши фаъолияти завод мо бо корномаи зане, ки дар адои вазифааш бо як масъулияти тамои захмати зиёд кашида, дар рушди соҳа сахми назаррас гузоштааст, вохӯрдём, ки эшон Раҷабгул Ҳақназарова-муовини директори генералӣ оид ба иқтисодиёт ва масъалаҳои умумии КВД “Тоҷиксемент” мебошанд. Мавсуф аз 1 апрели соли 2003 дар КВД “Тоҷиксемент” ба ҳайси ёрдамчии директори генералӣ оид ба иқтисодиёт ва масъалаҳои умумӣ кору фаъолият намуда, дар пешрафти корхона сахми босазо гузоштааст. Чи тавре ки ӯ дар сӯҳбат бо хабарнигори маҷаллаи Фирӯза иброз доштааст: “Пешравиҳо зиёданд. Истеҳсоли сементро мо сол то сол ба хотири суръатбахшии чараёни объектҳои муҳимми бунёдшавандаи кишвар афзуда истодаем. Соли 2007 бо истифода аз захираю имкониятҳои мавҷуда бидуни сармоягузорию беруна корхона 311 322 тонна семент истеҳсол намуд. Дар соли 2008 истеҳсоли 400 000 тонна сементро ба нақша

¹Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон). № 3. Сентябри соли 2008. С. 4.

гирифтем. Барои паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва беҳтар гардидани сатҳи иҷтимоии кормандон корҳои зиёде ба сомон расонидем. Инчунин, ҳар сол дар корхона садҳо ҷойи кори ҳолӣ таъсис дода мешавад. Айни замон дар корхона зиёда аз 300 нафар духтарону занон қору фаъолият доранд. Қариб дар ҳамаи бахшҳо занон баробари мардон вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд. Махсусан дар коргоҳҳои ҳаводихӣ, барқӣ, ашёи хом, комплекси кӯҳӣ, пазанда ва филтрҳои барқӣ, обтаъминкунӣ, озмоишгоҳ, занон корҳои муҳимро ба уҳда гирифтаанд.

Дар корхона занҳои зиёде ҳастанд, ки тамоми умри пурсамарашонро ба рушди соҳа сарф намудаанд. Онҳо инчунин, дар корҳои пурмасъулияти роҳбарӣ низ адои вазифа менамоянд. Айни замон ду муовини директори генералӣ, ду мудирӣ шуъба, сардори озмоишгоҳ, сардори хобгоҳ, раиси кумитаи иттифоқи касабаи корхона аз ҳисоби занҳост. Занон дар корҳои ободонӣ ва кабудизоркунии саҳни дохил ва атрофи корхона ҳамасола саҳм мегузоранд¹. Яъне, аз гуфтаҳои Раҷабгул Ҳасанова бар меояд, ки мавқеи занон дар корхона мақоми хоса дошта, эшон дар ҳама мавридҳо мавриди дастгирӣ ва пуштибонии роҳбарияти корхона қарор доранд.

Дар ҚВД “Тоҷик семент” баъди ба тасвиб расидани фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 3 декабри соли 1999 таҳти № 5 “Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа” дар корхона муносибат бо занҳо ба қуллӣ тағйир ёфт. Ҳангоми интихоби занон ба вазифаҳои роҳбарӣ сарвари корхона сараввал ахлоқи ҳамида ва сифатҳои қордонӣю меҳнатӣ онҳоро ба назар мегирад, ки ин хеле муҳим аст. Дар ҚВД “Тоҷиксемент” барои меҳнати босамари занон ҳамаи шароитҳо фароҳам оварда шудааст².

Тибқи маълумоти яке аз пешқадамони истехсолот Раҷабгул Ҳақназарова дар давраи директори Маҳмадраҳим Каримов симои дохилӣ ва берунии

¹Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон), № 3. Сентябри соли 2008. С.10.

²Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон). № 3. Сентябри соли 2008. С.10.

корхонаи тамоман дигаргун шуда, тамоми биноҳои маъмурӣ ва корӣ таъмири хуб карда шуданд. Махсусан, дар тарафи беруни девори завод аксҳои чехраҳои мондагори таърихи аҷдодӣ, фарзандони фарзона ва сарсупурдаи миллат, мутафаккирон, шоирон, олимон, қахрамонони халқи тоҷик, санъаткорон, хунармандон ва умуман чехраҳои илму адаб ва сиёсат, ки баҳри миллати худ рисолати фидокорона анҷом додаанд ҳаққокӣ шудаанд, ки аз таваҷҷӯҳи бевоситаи роҳбарияти корхона, хусусан собиқ директори генералии КВД “Тоҷиксемент” Маҳмадраҳим Каримов нисбат ба таърих ва фарҳанги ниёгон дарак медиҳад. Мавсуф дар робита ба матлаби болозикр чунин қайд намудааст, ки Маҳмадраҳим Каримов тули солҳои роҳбариаш барои ободу зебо намудани бисёр ҷойҳо, аз ҷумла дар КВД “Тоҷиксемент” ва атрофи он заҳмати зиёде ба харҷ дод. Ҳамон девори имрӯз бо аксҳои шахсиятҳои маъруфи таърихӣ ороёфта қаблан бисёр хароб буд. Сарвари корхона бо ташаббуси бевоситаи худ ободони китъаи роҳи ташрифоти аз боғи ба номи С.Айнӣ то дидбонгоҳи Чорбоғро ба ўҳда гирифт. Ў шахсан нақшаи ободони роҳи таҳия намуда, амалӣ гардидани онро роҳбарӣ кард.

Бояд қайд намуд, ки Маҳмадраҳим Каримов дар баробари истеҳсолотчию сарвари бомаҳорат будан, дорои завқи баланди зебоишиносӣ ва зебоиписандӣ мебошад. Ҳамаи ин ободиҳо ва бунёдкорихое, ки дар корхона таи солҳои охир ба амаломанд, маҳз бо ташаббуси ў сурат гирифтаанд¹. Хуласа, тамоми заҳмату талошҳои роҳбарони корхона бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоиди корӣ, беҳтар намудани сатҳи иҷтимоии коргарон ва таъмини имкониятҳои моддӣ ва маишӣ равона гардидааст. Маҳз ҳамин кӯшишҳо боиси боз ҳам ободу зеботар гардидани симои дохилӣ ва берунии завод, беҳтар гардидани сатҳи иҷтимоии коргарон гардид, ки ин ҳама зина ба зина бо ба даст омадани имкониятҳо амалӣ гардидааст.

¹Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон), № 3. Сентябри соли 2008. С.11.

Яке аз коргарони муваффақ, хонуми меҳнатдӯст ва қавиירוда, ки бо як масъулияти баланд дар пешрафти соҳаи сахмгузор аст, раиси Шӯрои занони КВД “Тоҷиксемент” муҳандиси коргоҳи ҳаводихии муассиса Сайлӣ Аюбова маҳсуб меёбад. Мавсуф солиёни дароз аст, ки дар ин коргоҳ фаъолият дорад. Ба ғайр аз модари шаш фарзанд буданаш инчунин, бо як масъулияти баланд ба кор машғул буда, ҳам модари ғамхори хонадонаш аст ва ҳам коргари муваффақи ҷойи кораш. Ё иброз доштааст, ки воқеан ҳам замоне буд, ки дили мо коргаронро ҳисси ноумедӣ ба фардои завод пур карда буд, як қисми завод аз кор боз истода, истехсолот рӯ ба пастравӣ ниҳода буд. Бенизомӣ чунон корхонаро фаро гирифта буд, ки гумон мекардем пас аз як соли дигар аз завод асаре боқӣ нахоҳад монд. Аммо хушбахтона ба туфайли сулҳу субот ва амнияти дохилӣ корхонаи мо низ зери тавачҷӯҳи сарвари давлат қарор гирифт ва оҳиста- оҳиста рӯ ба инкишоф ниҳод. Бо дастгириҳои пайвастаи Президенти маҳбуби кишварамон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон роҳбарони содику дилсӯз ба корхона таъин гардиданд ва сол то сол корхонаи фалаҷгардидаро раҳониданд. Аз ибтидои солҳои 2000 инҷониб корхона рушд намуда, фазои мусоиди корӣ фароҳам омад. Рӯз то рӯз музди меҳнати мо коргарон беҳтар гардид ва инак, мо дар як шароити хуби корӣ фаъолият менамоем¹.

Ҳамин тавр, баробари ба даст омадани аввалин имкониятҳо роҳбарияти завод дар роҳи баланд бардоштани сатҳи иҷтимоии коргарон тамоми кӯшишҳоро ба харҷ дода, дар як давраи кӯтоҳи таърихӣ коллективи бузурги корхонаро муттаҳид, мушкилоти норасоии мутахассисонро бартараф, саривақт дастрас гардидани ашёи хом, барқарор намудани қисмҳои ғоратгардида, ба кор андохтани нуқтаҳои истехсолии фалаҷгардида, беҳтар намудани сифати маҳсулот, зиёд намудани маоши коргарон ва ниҳоят андешидани чораҳои қатъӣ ҷиҳати беҳтар гардонии сатҳи иҷтимоии

¹ Фирӯза (маҷаллаи бонувони Тоҷикистон), № 3. Сентябри соли 2008. - С.11.

коргаронро амалӣ намуда, ба дастовардҳои назаррас ноил гардид. Имрӯзҳо дар шароити соҳибистиқлолии мамлакат коргарони завод аз лиҳози шароити хуби меҳнатӣ, маоши хуб ва сатҳи иҷтимоии беҳтар бархӯрдоранд.

ХУЛОСА

1.Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Истеҳсолоти саноати семент пешбарандаи иқтисоди миллӣ, таъминкунандаи шуғли аҳоли, сарчашмаи даромади буҷети давлатӣ ва дар маҷмуъ, омили муҳимтарини ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ мебошад. Дар Тоҷикистони тоинқилобӣ корхонаҳои саноати масолеҳи бинокорӣ вучуд надоштанд. Дар ноҳияҳои алоҳида (Ҳисор, Хучанд ва ғайра) дар ҳумдонҳои оддӣ хишт мепӯхтанд. Заводҳои аввалини хишт дар Тоҷикистон соли 1929 дар назди истгоҳи Драгомирово (ҳозира Пролетар) ва соли 1932 дар шаҳри Душанбе сохта шуданд. Онҳо ба саноати хишти ҷумҳурӣ асос гузоштанд. Истеҳсоли бисёр масолеҳи бинокорӣ, ба монанди семент ва оҳану бетони васлшаванда, ки қаблан дар Тоҷикистон мавҷуд набуд, ба роҳ монда шуд [2-М].

Боигарии табиӣ, захираҳои бузурги ашёи хом ва шароити ҷуғрофии кишвари мо ҳанӯз дар ибтидои солҳои 30–юм Ҳукумати Шуравиро водор намуд, ки корхонаҳои истеҳсоли сементро дар ҶШС Тоҷикистон сохта, мавриди истифода қарор диҳад ва дар як муддати кӯтоҳ ба дастовардҳои назаррас дар ин соҳа ноил гардад. Инчунин, дар давраи саноатикунонӣ хусусиятҳои хоси ҷуғрофии ҷумҳурии мо ба рушди саноати семент мусоидат мекард. Аз ҷониби дигар, фаъолияти заводи мавриди таҳқиқ дар рушди иқтисодии кишвар, пеш аз ҳама соҳаи сохтмон ва бинокорӣ тақдирӣ мебахшид. Аз ин лиҳоз, сарфи назар аз шароити нгувори сиёсӣ ва иқтисодии он солҳо, бунёд ва мавриди истифода қарор гирифтани корхонаи сементи Сталинобод (соли 1942) василаи ноил гардидан ба ҳадафи мазкур, инчунин яке аз заминаҳои устувори рушди минбаъдаи саноат дар ҷумҳурӣ маҳсуб меёфт [1-М].

Дар солҳои аввали фаъолияти корхонаи мазкур ва умуман дар раванди саноатикунонии мамлакат яке аз проблемаҳои асосӣ норасоии кувваи корӣ, хусусан мутахассисони соҳа ба шумор мерафт. Аз ин рӯ,

новобаста аз шароити мушкили баъдичангӣ омода намудани мутахассисон яке аз самтҳои асосии фаъолияти корхона махсуб меёфт. Таълими ҷавонон дар макотиби олии ҷумҳурӣ, бахусус макотиби олии шаҳрҳои Москва, Санкт-Петербург, Тошканд ва дигар шаҳрҳои Иттиҳоди Шуравӣ, инчунин ҷалби коргарон ба курсҳои азнавтайёркунӣ ва бозомӯзӣ, ки барномаи татбиқи ҳадафи мазкур дар назар дошт, амалӣ мегардид. Ҳамин тавр, гуфтан ба маврид аст, ки корхонаи мазкур дар рушди синфи коргари ватанӣ саҳми назаррас гузоштааст [З-М].

То соли 1955 дар ҷумҳурӣ амалан конструксия (тарҳ) ва маснуоти оҳанӣ истеҳсол карда намешуданд. Соли 1955 дар ҷумҳурӣ заводи конструксия ва маснуоти оҳану бетони Қайроқум (ҳозира заводи ЖБИ № 4), соли 1956 заводи конструксияҳои оҳанубетони Душанбе (ЖБК № 1), солҳои 60-ум Комбинати хонасозии Душанбе мавриди истифода қарор дода шуданд. Саноати масолеҳи бинокорӣ ҷумҳурӣ, аз ҷумла истеҳсоли семент махсусан дар панҷсолаҳои 8-10-ум вусъат ёфт. Бо истифода аз сементи маҳаллӣ ҳамаи қорҳои сохтмонӣ, ба монанди сохтани сарбандҳо, пойгоҳҳои барқӣ, роҳи оҳан, бандарҳо, обанборҳо, қалъаҳо, роҳҳои мошингард, нақбҳо, комбинатҳо, заводу фабрикаҳо, биноҳои маъмурӣ ва истиқоматӣ, купрукҳо, хатҳои барқинтиқолдиҳанда ва ғайра иҷро карда мешуданд. Аз ибтидои солҳои 60-уми асри гузашта, бо истифода технологияи муосир, нуқтаҳои истеҳсоли кубур ва бомпӯшҳои асбестӣ заводи семент ба яке аз муассисаҳои бузурги саноатӣ табдил ёфт, ки иншоотҳои азими саноатӣ ва гидроэнергетикиро бо масолеҳи сохтмонӣ, хусусан семент таъмин намуда, барои ҳазорон нафар ҷойи кори доимӣ муҳайё карда буд, инчунин ба рушди иқтисодиёти кишвар ва болоравии сатҳи иҷтимоии ҷомеа мусоидат мекард, ки ин масъала таҳқиқоти боз ҳам бештарро тақозо менамояд [З-М].

Инчунин, омӯзиши амиқи фаъолияти корхона дар солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-ум собит менамояд, ки солҳои мазкур яке аз давраҳои асосии фаъолияти он, ё давраи авҷи тараққӣ ва гулгулшукуфоии

фаъолияти корхона, марҳилаи дастовардҳои бузурги соҳаи семент дар таърихи саноати Тоҷикистони шуравӣ маҳсуб меёбад. Вале ҳадаф танҳо дар ин нест, инчунин бояд ишора кард, ки аз ибтидои солҳои 80–ум дар соҳаҳои муҳим ва пешбари раванди истеҳсолот мутахассисони ватанӣ фаъолият менамуданд ва қувваи асосии кориро бошад маҳз коргарони маҳаллӣ ташкил медоданд. Ин ишора далели кӯшишҳои роҳбарияти корхонаро ҷиҳати омода намудани мутахассисони ватанӣ, ки қаблан иброз дошта будем, собит менамояд. Истеҳсоли сементи навъи ба сулфат тобовари тамғаи 400 ва 500–и корхона, ки яке аз навъҳои машҳури саноати семент дар минтақа ва ҷаҳон маҳсуб меёфт, ба роҳ монда шуд, қариб тамоми иншооти муҳимми давлатӣ, хусусан нерӯгоҳҳои барқи обӣ маҳз аз ҳамин маҳсулот бунёд мегардиданд. Яъне мавриди таҳқиқ қарор додани масъалаи мазкур имкон дод, ки саҳифаҳои ҷадид ва арзишманди таърихи саноати Тоҷикистон ва умуман таърихнигории ватаниро инъикос намоем [2-М].

Дар шароити истиқлоли давлатӣ, аниқтараш, пас аз дастёб шудан ба Ваҳдати миллӣ ва барқарор гардидани ҳокимияти конституционӣ гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ дигаргуниро дар шакли моликият ва фаъолияти корхонаю муассисаҳо ба вучуд овард. Зимнан, дар ин давра корхонаи мазкур, ки ҳанӯз хисороти ҷанги шаҳрвандиро бартараф мекард, ба мушкилоти дигар - қатъ гардидани лӯлаи гази табиӣ мувоҷеҳ мегардад. Вале бо ташаббуси Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии Халқии Чин фаъолияти корхона ба воситаи сӯзишвории ангиштсанг ба роҳ монда мешавад, ки ин воқеа давраи сифатан навро ба вучуд меорад. Ҳамин тариқ, дар раванди таҳияи диссертатсия, инчунин ҳолати бо дастгириҳои ҳукумати мамлакат дар як муддати нисбатан кӯтоҳ аз ҷунин вазъияти ногувор баромадани корхона, ба сифати таъминкунандаи иншоотҳои азими ҷумҳурӣ бо семент идома ёфтани фаъолияти он ва саҳми назаррас гузоштан дар рушди соҳаи бинокорӣ ва саноат, арзёбӣ мегардад.

Воқеан ҳам, бо така ба манобеи коршиносону муҳаққиқон ва маводи бойғониҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки танҳо дар ду даҳсолаи охири соҳибистиқлолӣ фаъолияти корхона бо суръат рушд намуда, кишвари мо дар радифи ҷумҳуриҳои содиркунандаи семент дар минтақа шомил шудааст.

Айни замон КВД “Тоҷиксемент” яке аз корхонаҳои азими саноатии кишвар ба ҳисоб рафта, аз рӯи сифати маҳсулот на танҳо дар ҷумҳурӣ, балки берун аз он шуҳрати беандоза касб намудааст. Имрӯз дар кишвар муҳимтарин иншоотҳои хусусияти стратегидошта маҳз бо сементи корхона бунёд карда шуда истодааст. Хусусан методи истеҳсоли семент ва сифати сементи навъи ба сулфат тобовари тамғаи 400 ва 500–и корхона дар минтақа ҳамто надорад. Бо шаҳодатномаҳои байналмилалӣ сазовор гардидани маҳсулоти он далели гуфтаҳои болост.

Ҳамин тавр, чуноне ки ишора намудем, омӯзиши мавзуи мавриди назар дар он зоҳир мегардад, ки фаъолияти беш аз ҳаштодсолаи корхонаи мазкур ҷузъи муҳими таърихи саноати кишвар ба ҳисоб рафта, анҷом ёфтани чунин пажӯҳиш метавонад саҳифаҳои ҷадидро дар таърихнигории ватанӣ ворид намояд.

Бо назардошти таҳлилҳо ва мулоҳизаҳои мазкур, инчунин натиҷаи таҳқиқоти илмӣ дар ин самт муайян гардид, ки сарватҳои табиӣ, пеш аз ҳама обу хоку санги ватанӣ ва дигар маъданҳои лозимӣ имкон медиҳад, ки фаъолияти чунин корхонаҳоро боз ҳам инкишоф дода, мавқеи Тоҷикистонро дар содироти сементи аълосифат дар шароити иқтисоди бозаргонӣ ва ҷаҳонишавии иқтисодиёт ба яке аз ҷойгоҳи махсус дар минтақа барорем.

Ҳамин тавр, дар заминаи омӯзиш, таҳлили ҳамачониба ва баррасии фаъолияти корхонаи мазкур дар даврони Шуравӣ ва замони Истиқлол мо ба хулосаҳои зерин расидем:

1. Маҳз талабот ба семент, ки соҳаи сохтмон ва бинокориро бидуни он наметавон тасаввур намуд ва ба қавли дигар ғизои асосии соҳаи

сохтмон ба шумор меравад, дар солҳои 30–40–уми асри ХХ барои амалисозии нақшаи сохтмони корхонаву муассисаҳо, роҳу пулҳо, маҳаллаҳо ва биноҳои истиқоматӣ ниёз ба масолеҳи сохтмонӣ, пеш аз ҳама семент меафзояд ва муҳиммияти бунёди корхонаи мазкурро фароҳам меоварад.

2. Муҳимтар аз ҳама, мавҷуд будани захираҳои бузурги ашёи хоми ватанӣ ва қулай будани шароити чуғрофӣ, ки хусусияти хоси кишвари мо дар давраи саноатикунонӣ ба ҳисоб мерафт, омили асосии рушди саноати семент дар кишвар гардид.

3. Амалисозии нақшаҳои саноатикунонии мамлакат, бунёди комплексҳои бузурги агросаноатӣ дар Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ омили дигари таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардидан ба саноати семент ва вусъат додани фаъолияти корхона гардид.

4. Дар шароити соҳибистиклолӣ низ новобаста аз мушкилоти ба вучуд омада, баромада рафтани мутахассисон аз мамлакат, канда шудани робитаҳо бо баъзе аз корхонаҳои сементи хориҷи кишвар, қатъ гардидани лулаи гази табиӣ аз Ҷумҳурии Ўзбекистон ва амсоли он аҳаммияти фаъолияти корхонаро коста накард. Аз ин рӯ, Ҳукумати ҷумҳурӣ чихати аз вазъияти бухронӣ наҷот додани корхона, баргарафсозии проблемаҳои зикр гардида, тамоми кӯшишҳоро равона намуд. Сохта ба истифода додани иншоотҳои бузурги давлатӣ, нерӯгоҳҳои барқи обӣ, амалисозии ҳадафи дуҷуми стратегӣ “Баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ”, ки зиёда аз 2500 километр роҳҳои автомобилгард ва оҳанро мебоист бунёд намуд, омили дигаре дар роҳи боз ҳам вусъат додани фаъолияти корхона гардид.

2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Бо дарназардошти муҳим будани рушди саноати семент корхонаи мазкурро лозим аст, ки ҳангоми тарҳрезии сиёсати минбаъда, пеш аз ҳама, масоили зеринро чихати пешрафти соҳа ба инобат гирад:

– Тоҷикистон кишвари кӯҳӣ буда, шароити ҷуғрофӣ ва захираҳои табиӣ тақозо менамояд, ки минбаъд ҷиҳати инкишоф додани соҳаи мазкур бунёди корхонаҳои сементро дар дигар манотиқи мамлакат, бо истифода аз таҷриба, методи истеҳсол ва навъи сифати КВД “Тоҷиксемент” тарҳрезӣ ва амалӣ намояд. Зеро сифати маҳсулоти корхона кайҳост диққати ширкатҳои сохтмони хориҷиро ҷалб намуда, ин иқдом метавонад Тоҷикистонро дар роҳи содироти семент ба мавқеи боз ҳам баланд барорад;

– ташкил ва баргузор намудани ҳамоишҳои гуногуни илмӣ ва амалии байналмилалӣ бо мақсади ҷалби сармоягузори хориҷӣ ҷиҳати бунёди корхонаҳои азими истеҳсоли семент;

– боз ҳам диққати бештар равона намудан ба масъалаҳои экологӣ дар фаъолияти минбаъдаи корхонаҳои истеҳсоли сементи мамлакат;

– бо ҷалби коршиносон ва мутахассисон ба роҳ мондани корҳои пажӯҳишӣ ва озмоишӣ оид ба омӯзиши захираҳои табиӣ мамлакат ва истеҳсол намудани сементи навъҳои боз ҳам мустаҳкам ва тобовар;

– бо дарназардошти масъалаҳои экологӣ диққати боз ҳам бештар зоҳир намудан нисбат ба масъалаи саривақт иваз намудани таҷҳизоти ҳавотозакунӣ, ки омили беҳтар гардидани шароити коргарон ва муҳити атрофи корхона мегардад;

– тақвият додани барномаҳои солимгардонӣ ва диққати бештар зоҳир намудан ба ҷубронпулиҳое, ки ба коргарони дар нуқтаҳои осебпазир фаъолият доранд.

НОМГЎЙИ АДАБИЁТ**1. РЎЙХАТИ МАЪХАЗҲО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА****Осор ва Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба****Маҷлиси Олӣ:**

1. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.1. – 512 с.,
2. Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.2. – 430 с.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.04.2004) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017).
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2014. - 24 апр.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – 2015. – 22 дек.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 21 янв.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2017. - 24 дек.
9. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омӯзгор . – 2018. - № 52 (12173). – 27 дек.

10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон //Ҷумҳурият. - 2019. - 8 янв.

11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2020. - 28 дек.

12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2021. – 6 янв.

Санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ:

13. Конститутсияи Ҷумҳурии Шуравии Тоҷикистон, апрели соли 1978.

14. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2020.

15. Закон о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства Таджикской ССР на 1946-1950 г. [Текст]. – Сталинабад: Гос. издво Тадж. ССР, 1946.

16. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 17 июни соли 2016, № 478. Душанбе, 2016.

17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат, аз 13.02.2020. Душанбе, 2020.

Маводҳои бойгонӣ:

18. Бойгонии ҷорӣ Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботҳои солонаи Вазорат- солҳои 2014- 2020;

19. Бойгонии ҷорӣ ҚСҚ “Семанти тоҷик”. Ҳисоботҳои солона- 2006- 2021;

20. Бойгонии Раёсати корҳои Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон //Архив УДСМТадж. ССР, Св.120. – Парвандаи 500. – С.- 67,121,133,158,169.
21. Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). –Фонди 3. – Рӯйхати 40. –Парвандаи 31. –С.- 109.
22. Бойгонии Раёсати корҳои Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон. –Парвандаи 34. –С. 170.
23. Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (БДТНТ). Фонди 3 –Рӯйхати 6. –Парвандаи 361. –С. - 68.
24. Бойгонии чории КВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солони завод барои соли 1996. С.14,15.
25. Бойгонии чории Вазорати саноат ва технологияҳои нави Тоҷикистон. Ҳисоботи солони Вазорат. Соли 2018. - С.13.
26. Бойгонии чории КВД Тоҷиксемент, ҳисоботи солони завод барои соли 1996. С.7,32
27. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 1.- С.1, 4,5,6,
28. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 6.- С.6.
29. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 7.- С.3. 126.
30. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 10.- С.11.
31. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 9.- С.51.
32. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фонди 1544, рӯйхати 1, парвандаи 11.- С.9,11,24,26,27.

Маводҳои оморӣ:

33. XIV съезд коммунистической партии Таджикистана. [Текст]: стенографический отчет. – Душанбе: Тадж.гос.изд-во., 1962. – 379 с.
34. КП Таджикистана съезд. 13-й [Текст]: стенографический отчет. – Сталинабад, 1961. – 459 с.
35. КП Таджикистана Съезд 18-й. [Текст]: стенографический отчет. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 336с.
36. Народное хозяйство Таджикистана в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.) [Текст].– Душанбе: Дониш, 1980. – 172 с.
37. Народное хозяйство Таджикской ССР. [Текст]: Статистический сборник. – Сталинабад: Госстатиздат, 1957. – 388 с.
38. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1959 г. [Текст]: статистический сборник. – Сталинабад: Госстатиздат, 1960. – 308 с.
39. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1960 г. [Текст]: статистический сборник. – Душанбе, 1961.– 300с.
40. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1961 г.[Текст]: краткий статистический сборник. – Душанбе, 1962. –169 с
41. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1962 г. [Текст]:статистический ежегодник. – Душанбе, 1963. – 394 с.
42. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1964 г. [Текст]:статистический ежегодник. – Душанбе, 1965. – 274 с.
43. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1965 г. [Текст]:статистический ежегодник. – Душанбе, 1966. – 312 с.
44. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1968 г. [Текст]:статистический ежегодник. – Душанбе, 1969. – 288 с.
45. Народное хозяйство Таджикистана в 1975 г. [Текст]:статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 280 с.

46. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1978 г. [Текст]: статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 232 с.
47. Народное хозяйство Таджикистана в 1984 г. [Текст]: статистический ежегодник / Ред. И. Гриднев. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 308 с.
48. Советский Таджикистан за 60 лет [Текст]: юбилейный статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 352 с.
49. Статистический сборник [Текст]. – Душанбе: Госстатагентство Рнспублики Таджикистан, 2000. – 358 с.
50. Статистический ежегодник Республики Таджикистан [Текст]. – Душанбе: Госкомстат Республики Таджикистан, 2002. – 360.
51. Статистический сборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан [Текст]. – Душанбе, 2013. – 352 с.
52. Таджикистан за 40 лет [Текст]: статистический сборник. – Душанбе, 1964. – 242 с.
53. Таджикистан. [Текст]: отчет по человеческому развитию. – Душанбе: ПРООН, 2000. – 122 с.
54. Таджикистан [Текст]: 25 лет Государственной независимости // Статистический сборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2016. – 520 с.
55. Таджикистан за годы советской власти [Текст]: Сб. ст. – Сталинабад: Госиздат, 1957. – 229 с.
56. Таджикистан за годы Советской власти [Текст]: сборник статистических материалов / ЦСУ СССР, Центр. стат. упр. при Совете Министров Таджикской ССР. – Душанбе: Статистика, 1967. – 199 с.

57. Абдурашитов Ф.М. Земельно-водная реформа в Таджикистане в конце XX - начале XXI вв. [Текст] / Ф.М. Абдурашитов. – Душанбе: Промэкспо, 2018. – 371 с.
58. Абдурахманов Э. Деятельность партийных организаций по развитию промышленности Средней Азии в годы Великой Отечественной войны. -Ташкент: ФАН. – 1983. –272 с.
59. Абдуфаттох Шарифзода, Заробиддин Қосимӣ. Пайвандгар [Матн]. – Душанбе, 2013. – 336 с.
60. Абулхаев Р. Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (1924-2000) / Р.Абулхаев. - Душанбе, 2009. – 439 с.
61. Абулхаев Р. Аз таърихи фирориёни Тоҷикистон дар солҳои 20-90-уми асри XX / Р. Абулхаев. - Душанбе, 2018.– 272 с
62. Акрами, З.И. Актуальные проблемы истории социально-классовой трансформации таджикского общества в XX веке [Текст]: рабочий класс /З.И. Акрами. – Душанбе: Дониш, 2017. – 266 с.
63. Алиджанов, М.А. Рабочий класс Таджикистана (1966-75 гг) [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1987. – 240 с.
64. Акрамов З.И. Подготовка и повышение культурно-технического уровня рабочего класса Таджикистана (60-80 годы)[Текст]. – Душанбе, 2000. – 45с.
65. Акрамов, З.И. Национальные особенности роста рабочего класса Таджикистана в 60-80-е гг. [Текст] / З.И. Акрамов. – Душанбе, 1999. – 296 с.
66. Алиджанов М. Интернациональные связи рабочих Таджикистана в период социалистического строительства [Текст]/ М.А. Алиджанов // О дружбе таджикского народа с другими народами СССР. Душанбе, 1967. – С.115-127
67. Алиджанов, М. Рабочий класс Таджикистана (1966-1975 гг.). [Текст] / М. Алиджанов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 240 с.

68. Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского Союза, 27 января-5 февраля 1959г.[Текст]. – Москва: полит. Литературы, 1959. – 592 с.
69. Гришманов, И. А. Промышленность строительных материалов на рубеже новой пятилетки [Текст] / И. А. Гришманов. – Москва: Стройиздат, 1971. – 63 с.
70. Директивах XIX съезда партии по пятому пятилетнему плану развития СССР на 1951-1955 годы 8 октября 1952 г. [Текст]. - Москва: Госполитиздат, 1953. – 48с.
71. История таджикского народа [Текст]: новейшая история (1941-2010 гг.) / под общ. ред. Р.М. Масова. – Душанбе, 2011. – Т. VI.–688 с.
72. Люсов, А. Н. Цементная Союзу Советских Социалистических Республик СССР. Состояние и перспективы развития.- Москва, 1974. - 227с.
73. Материалы к истории таджикского народа в советский период [Текст]:Сборник статей. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1954. – 462с.
74. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиқлол [Матн] / зери таҳрири З.Акрамӣ. – Душанбе: Дониш, 2016. – 463 с.
75. Очерки истории народного хозяйства Таджикистана (1917-65 гг.) [Текст]. – Душанбе: Дониш,1967. – 496 с.
76. Рахимов Р.К. Промышленность Таджикистана: проблемы развития и резервы повышения эффективности. – Душанбе: Ирфон, 1977. 114 с.
77. Садуллаев, М. Таджикский народ в борьбе за досрочное выполнение послевоенного пятилетнего плана [Текст] / М. Садуллаев. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1949. – 56 с.
78. Сангинов, Н. Формирование и развитие рабочего класса в Таджикской ССР [Текст] / Н.Сангинов. – Душанбе, 1963. – 66 с.
79. Сатторов, П.С. Цемент-хлеб строительство (В литературной обработке В.Фролова) [Текст] / П.С. Сатторов. – Душанбе: Пайк, 1996. – 64 с.

80. Соломонов, Ш.М. Развитие социалистической промышленности Таджикистана (1917-65 гг.) [Текст]: / Ш.М.Соломонов. – Душанбе: Ирфон,1967. – 382 с.

81. Третьяков Б.С. Развитие промышленности в Таджикистане за годы советской власти и перспективы его дальнейшего развития [Текст] / Б.С.Третьяков. – Сталинабад, 1957. – 17 с.

82. Хошмухамедов, А. Школы рабочей молодёжи Таджикской ССР [Текст] / А.Хошмухамедов. – Душанбе: Ирфон,1968.–228с.

83. Ҳотамонов, Н., Таърихи халқи тоҷик [Матн] / Д. Довудӣ, С.Муллоҷононов., М. Исоматов. – Душанбе : Эр-граф, 2015. –644 с

84. Хотамов, Н.Б. Социально-экономические преобразования Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2006) [Матн]/ Н.Б. Хотамов. – Душанбе; 2008. – 268 с.

Сӯҳбат бо собиқадорони завод:

85. Сӯҳбат бо собиқ корманди “Цементзаводи Душанбе”, истиқоматкунандаи н. Ленинский (ҳоло Рӯдакӣ) марҳум Сулаймонов Солеҳхон.- 7 марти соли 2021; Сӯҳбат бо собиқ директори генералии завод Каримов Маҳмадраҳим, 4 ноябри соли 2022.

86. Сӯҳбат бо собиқ корғари завод, истиқоматкунандаи ш. Душанбе, н. Исмоили Сомонӣ, Неъматов Ҳикматулло, 4 марти соли 2021.

87. Сӯҳбат бо собиқ корманди КВД “Цементи Тоҷик”, истиқоматкунандаи ш. Душанбе, н. Исмоили Сомонӣ Сулаймонов Раҳматулло, 9 сентябри соли 2022.

Матбуоти даврӣ:

88. Агитатор – 1946-1989 гг.

89. Азия плюс – 2000-2011 гг.

90. Вечерний Душанбе – 1968-2010 гг.

91. Занони Тоҷикистон. №11. Соли 1988.

92. Известия. – 1943. № 3. 27 авг. С. 67,69.
93. Известия – 1946-91 гг.
94. Коммунист Таджикистана. – 1945. – 18 февр.
95. Коммунист Таджикистана. – 1945. – 6 янв.
96. Коммунист Таджикистана. – 1957. – 27 марта.
97. Коммунист Таджикистана. – 1958. – 13 сентября.
98. Коммунист Таджикистана. – 1963. – 15 мая.
99. Коммунист Таджикистана. – 1965. – 28 мая.
100. Коммунист Таджикистана. – 1965. – 30 июня;
101. Коммунист Таджикистана. – 1965. – 7 августа.
102. Коммунист Таджикистана. – 1966. – 21 января.
103. Коммунист Таджикистана. – 1966. – 6 марта.
104. Коммунист Таджикистана. – 1974. – 21 апреля.
105. Коммунист Таджикистана. – 1978. – 12 ноября.
106. Коммунист Таджикистана. – 1979. – 24 октября.
107. Коммунист Таджикистана. – 1981. – 10 июля.
108. Коммунист Таджикистана. – 1981. – 21 марта.
109. Коммунист Таджикистана. – 1983. – 2 декабря.
110. Коммунист Таджикистана. – 1984. – 25 ноября.
111. Коммунист Таджикистана. – 1986. – 30 сентября.
112. Коммунист Таджикистана. – 1986. – 31 октября.
113. Коммунист Таджикистана. – 1987. – 29 декабря.
114. Минбари халқ. № 139, 15 октябри соли 2020.
115. Народная газета – 1991-2011.
116. Паёми Душанбе. № 62(2340), 1 августи соли 2018.
117. Правда – 1946-91 гг.
118. Садои мардум. 29 августи 2013.
119. Тоҷикистон. № 11- 12 (1184). Душанбе 2020.

120. Тоҷикистони советӣ. 3 март соли 1972. - № 6.- С.3
121. Фирӯза (мачаллаи бонувони Тоҷикистон). Сентябри соли 2008.
122. Чумхурият. 18 августи соли 2018.

Манбаъҳои интернетӣ:

123. Душанбенский цементный завод. ОАО “Таджикскцемент”.
[электронный ресурс]<https://sputnik-tj.com/20190612/Hukumat-Tojikiston-Tojiksement-Dushanbe-korkhona-sementbarori-1029136259.html> 4.03.2021.
124. ОАО “Таджикскцемент”. [электронный ресурс]
<https://asiaplustj.info/tj/news/tajikistan/economic/20120404/dar-iksement-iste-soli-sement-shud> 24.11.2020.
125. “Таджикскцемент” сменил свое название и
руководителя.[электронный ресурс]<https://avesta.tj/2014/01/07/tadzhihtsement-smenil-svoe-nazvanie-i-rukovoditelya/>17.08.2020.
126. “Тоҷиксемент”. Ифтитоҳи корхонаи нав дар шаҳри Душанбе
[манобеи электронӣ] <http://www.tv.tj/dar-chumkhuri-13-korhonai-istekhsoli-sement-faoliyat-mekunand> 8.11.2023.
127. “Тоҷиксемент аз ангишт истифода менамояд”. [манобеи
электронӣ] <http://javonon.tj/news/social/iste-soli-3-1-million-tonna-sement-dar-yak-sol/> 22.10.2019.

2. ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ:

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи
олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба
таъб расидаанд:**

[1-М].Азизхонова, Р. Г. Фаъолияти заводи сементбарории ш. Душанбе дар солҳои 40- 60- уми асри XX. [Матн] / Р.Г. Азизхонова // Муаррих.-2021.- №3(27). - С.51-58.

[2-М].Азизхонова, Р. Г. Омода намудани кадрҳо дар заводи сементи Душанбе дар солҳои 40- 60- уми асри XX. [Матн] / Р.Г. Азизхонова // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2022. – №1(96). – С.252-256.

[3-М].Азизхонова, Р. Г. Нақши корхонаи воҳиди давлатии “Тоҷиксемент” дар таъмини корхонаҳо ва иншооти азими саноатии мамлакат бо сементи аълосифат [Матн] / Ф.М. Абдурашитов, Р.Г. Азизхонова // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шӯбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. Душанбе – 2023. – №4(273). – С.-111-114.

**Мақолаҳои дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳо ва маводҳои
конференсиявӣ ҷоп шудаанд:**

[4-М].Азизхонова, Р. Г. Рушди саноати семент дар остонаи ҳадафи ҷоруми стратегӣ “саноаткунории босуръат” [Матн] / Р.Г. Азизхонова // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2020. – №3 (011).- С.43-46.

[5-М].Азизхонова, Р. Г. Развитие цементной промышленности Таджикистана на пороге четвертой стратегической цели «ускоренная индустриализация» / Р.Г. Азизхонова // Международная конференция молодых ученых «Большая Евразия континент науки». - Москва. - 1-4 ноября 2023 г.

[6-М].Азизхонова, Р. Г. Эҳёи корхонаҳои сементбарорӣ ва рушди саноати маснуоти сохтмон дар Тоҷикистон” / Р.Г. Азизхонова // Маводи

конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзуи “Рушди системаи идоракунии инноватсияҳо дар корхонаҳои саноатӣ” . Бахшида ба эълонгардидани солҳои рушди саноат солҳои 2022-2026. – Кӯлоб. - 2023. - С. 285-290.

[7-М].**Азизхонова, Р. Г.** Саноат ва сохтмон дар Тоҷикистон дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ / **Р.Г. Азизхонова** // Конференсияи илмӣ-ҷумҳуриявӣ бахшида ба Рӯзи байналмилалӣ занону духтарон дар илм ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” “Саҳми занон дар рушди илм”. – Душанбе. - 2024. - С.- 271-280.